

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Sten-Erik Simmo

**TEHISINTELLEKTI KASUTAMISE VÄLJAVAATED ÕIGUSE TÕLGENDAMISEL
JA ARGUMENTATSIOONI KOOSTAMISEL**

Magistritöö

Juhendaja
dr. iur. Mario Rosentau

Tartu
2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TEHISINTELLEKTI OLEMUS.....	7
1.1. Tehisintellekti mõiste	7
1.2. Tehisintellekti lühiajalugu	9
2. TEHISINTELLEKTI KASUTAMINE ÕIGUSTEADUSES	12
2.1. Tehisintellekti võimekus ja tulevik.....	12
2.2. Tehisintellekti süsteemid õigusvaldkonnas	15
2.2.1. Erinevad tehisintellekti süsteemid.....	15
2.2.2. Keelemudelid	16
2.2.3. Tehisintellekt kohtumenetluses	17
3. TEHISINTELLEKTI POOLT ÕIGUSE TÕLGENDAMINE.....	20
3.1. Tõlgendamise olemus	20
3.2. Tehisintellekti poolt õiguse tõlgendamine	21
4. TEHISINTELLEKTI VÕIMEKUS ARGUMENTATSIOONI KOOSTAMISEL	23
4.1. Argumentatsiooniteooriad	23
4.2. Argumendi koostamine tehisintellekti poolt.....	25
4.2.1. Argumendi formuleerimine.....	25
4.2.2. Tehisintellekti poolt genereeritud tekst	28
5. ÕIGUSLIKE KÜSIMUSTE LAHENDAMISE UURING	30
5.1. Meetod.....	30
5.2. Tulemused	32
5.3. Järeldused	38
6. ARGUMENTATSIOONI KOOSTAMISE UURING.....	43
6.1. Meetod.....	43
6.2. Tulemused	45
6.3. Arutelu.....	47

KOKKUVÕTE	49
PROSPECTS FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INTERPRETING LAW AND DRAFTING LEGAL ARGUMENTATION	52
KASUTATUD KIRJANDUS	56
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	60
LISAD.....	61
Lisa 1. Keelemudelitele esitatud õiguslikud küsimused.....	61
Lisa 2. ChatGPT poolt genereeritud kohtuotsused.....	65

SISSEJUHATUS

ChatGPT on suuteline läbima Ameerika Ühendriikide juristieksami (*the Bar exam* inglise keeles)¹ ning Saksamaa äriõiguse küsimustes näitas see inimesega sarnast võimekust.² Tehisintellekti arukas rakendamine on sõnastatud kui üks Eesti kohtusüsteemi järgmistest väljakutsetest³. Kui siiani on kasutatud arvuteid õigusvaldkonna kitsamate ülesannete täitmiseks,⁴ siis keelemudelite arenguga on tekkinud küsimused selle kompetentsist ja kasutamisevõimalustest. Skeptilisust põhjustab keelemudelite poolt hallutsineeritud info, mis on ChatGPT-d töös kasutanud juristidele sekeldusi toonud.⁵ Samuti valitseb ebamäärasus töökindluse osas vähem levinud keeltes.⁶ Eesti õigussüsteemis toimimise kohta ei ole võimalik välismaa uuringute põhjal kindlaid järeldusi teha, sest keelemudeli vastused põhinevad vastavas keeles kätte saadud informatsioonile.⁷

Varasemalt on tööülesannete täitmiseks kasutatud nõrga tehisintellekti tüübile vastavaid arvuteid⁸, mis suudavad algoritmide baasil täita ühte kindlat ülesannet, näiteks kõnetuvastus ja masintõlge.⁹ Keelemudelid liigituvad nn tugeva TI alla ning nende praktilisusele hakati rohkem tähelepanu pöörama ChatGPT tulekuga. Käesolevas töös on uuritud hetkel kasutatavaid tehisintellekti süsteeme ning viise, kuidas neid tulevikus rakendada saaks. Erilist tähelepanu on pööratud tehisintellektile kohtumenetluses, kuna see teema on saanud viimase aja teadusartiklites kõige rohkem kajastust.

¹ Katz, D. M. jt. GPT-4 passes the bar exam. - Philosophical Transactions of the Royal Society A, 2024, lk 4-11. - <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rsta.2023.0254> (15.04.2025).

² Schweitzer, S., Conrads, M. The digital transformation of jurisprudence: an evaluation of ChatGPT-4's applicability to solve cases in business law. - Artificial Intelligence and Law, 2024. - <https://doi.org/10.1007/s10506-024-09406-w> (15.04.2025).

³ Kõve, V. Riigikohtu esimehe kõne Riigikohtu taasasutamise 30. aastapäeval. - Juridica 2023/6, lk 447. - https://juridica.ee/article.php?uri=2023_6_riigikohtu_esimehe_k_n_e_riigikohtu_taaasutamise_30_aastap_eval (20.04.2025).

⁴ AI Kasutuslood. Kratid. Justiits- ja Digiministeerium. - <https://www.kratid.ee/kasutuslood-kratid> (17.04.2025).

⁵ Bohannon, M. Lawyer Used ChatGPT In Court—And Cited Fake Cases. A Judge Is Considering Sanctions. - Forbes 08.06.2023. - <https://www.forbes.com/sites/mollybohannon/2023/06/08/lawyer-used-chatgpt-in-court-and-cited-fake-cases-a-judge-is-considering-sanctions/> (20.04.2025).

⁶ Ruiz-Dolz, R., Heras, S., Garcia-Fornes, A. An introduction to computational argumentation research from a human argumentation perspective. - Autonomous Agents and Multi-Agent Systems, Volume 39, 2025, lk 15. - <https://doi.org/10.1007/s10458-025-09692-x> (15.04.2025).

⁷ Lai, J. jt. Large language models in law: A survey. - AI Open, Vol. 5, 2024, lk 181–196. - <https://doi.org/10.1016/j.aiopen.2024.09.002> (15.04.2025).

⁸ Martinez, R. Artificial Intelligence: Distinguishing between Types & Definitions. - Nevada Law Journal, Vol. 19, lk 1027-1028. - <https://scholars.law.unlv.edu/nlj/vol19/iss3/9> (20.04.2025).

⁹ AI Kasutuslood.

Keelemudelites on nähtud eelkõige juristi abistavat rolli, kuid ei ole välistatud, et need ei võiks hakata ka iseseisvalt näiteks kohtuotsuseid kirjutama.¹⁰ Seaduse kohaldamiseks peab arvuti õigust tõlgendama, mis on siiani olnud ainult inimese poolt teostatav ülesanne.¹¹ Arvutuslik mõtteprotsess on inimarust erinev, mis tõstatab küsimuse, kas ja kui hästi tehisintellekt õiguse tõlgendamisega hakkama saab. Ajakirjanduses on teoretiseeritud tulevikust, kus tehisintellekt võtab juristide töö suurel määral või täielikult üle¹² ning arvuti võimekus õiguse kohaldamisel on selle väljavaate üks võtmeküsimusi.

Keelemudelid genereerivad kasutaja sisendi põhjal teksti, mis koostatakse vastavalt sellele, millise info põhjal süsteem on treenitud.¹³ Õigusvaldkonna kohta internetis kättesaadav teave on iseloomult tehisintellekti jaoks raskesti kasutatav tulenevalt selle kuulumisest kindla kultuuriruumi konteksti.¹⁴ See tõstatab küsimuse arvuti koostatud õigusliku argumentatsiooni kvaliteedist. Keelemudeli tööprotsessist konkreetse küsimuse lahendamisel on inimesel raske aru saada, mis teeb tulemuse kontrollimise keeruliseks. Töötulemuse kontrollimiseks on kõige levinum meetod inimese poolne hinnang, kuid eksisteerib ka matemaatilisi lähenemisi.¹⁵

Eeltoodud küsimused tehisintellekti poolt õiguse kohaldamisest ja õigusliku teksti koostamisest on inspireerinud autorit uurima, kui hästi keelemudelid saavad hakkama õiguslike ülesannete lahendamisega eesti keeles. Töö eesmärgiks on välja selgitada tehisintellekti kasutamise väljavaated õiguse tõlgendamisel ja argumentatsiooni koostamisel. Selleks on autor püstitanud kaks uurimisküsimust:

- 1) Kui hästi suudab tehisintellekt õigust tõlgendada?
- 2) Kui hästi suudab tehisintellekt argumentatsiooni koostada?

Magistritöö meetodiks on empiiriline uuring, mis koosneb kahest eraldi osast. Esimene uuring on kvantitatiivne, kus kogutakse infot tehisintellekti tulemuste kohta Eesti kultuuriruumis

¹⁰ Kendla, K. J. Robotabiline: kas kohtuniku tööriist või *de facto* kohtunik? - *Juridica* 2025/1-2, lk 26. - https://juridica.ee/article.php?uri=2025_1_robotabiline_kas_kohtuniku_t_riist_v_i_de_facto_i_kohtunik (15.04.2025).

¹¹ Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. 2 tr. Tallinn: Juura 2007, lk 148.

¹² Jones, H. Risk Or Revolution: Will AI Replace Lawyers? - *Forbes* 20.03.2025. - <https://www.forbes.com/sites/hessiejones/2025/03/20/risk-or-revolution-will-ai-replace-lawyers/> (20.04.2025).

¹³ Zhao, W. X. jt. A Survey of Large Language Models. 11.03.2025. - <https://arxiv.org/pdf/2303.18223> (20.04.2025).

¹⁴ Lai, J. jt, lk 181–196.

¹⁵ Awasthi, R. jt. HumanELY: Human evaluation of LLM yield, using a novel web-based evaluation tool. - *MedRxiv* 14.12.2024, lk 3-5 - <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2023.12.22.23300458v3.full.pdf> (20.04.2025).

relevantsetele õiguslikele küsimustele vastamisel. Keelemudelitele on antud 50 õiguslikku probleemi, mis on alates 2024. aasta juunist Riigikohtus arutluse all olnud ja võrreldud genereeritud vastust Riigikohtu seisukohaga. Nimetatud uuring tehisintellekti poolt õiguse kohaldamise kohta on valitud meetodiks, sest sarnasel teemal empiirilist teavet on maailma teadustekstides vähe ning eesti keeles pole sellist uuringut seni läbi viidud. Samuti pole uurimisküsimusele võimalik vastata teadusartiklite põhjal.

Teine osa meetodist on tehisintellekti poolt koostatud argumentatsiooni analüüs, mis on olemuselt kvalitatiivne empiiriline uuring. Sarnaselt esimese uuringuga ei ole sellist katset eesti keeles läbi viidud ning välismaiste allikate põhjal ei ole võimalik töö teisele uurimisküsimusele vastata. Keelemudeli vastused on tihedalt seotud vastavas kultuuriruumis süsteemi treenimiseks kasutatava infoga. Magistritöös on erinevate õiguse valdkondade kaasuste põhjal lastud tehisintellektil koostada kohtuotsused ning analüüsitud neid erialakirjanduses esitatud hindamissüsteemi alusel.¹⁶

Töö põhineb eelkõige viimase kahe aasta jooksul avaldatud teadusartiklitele, sest keelemudelite ulatuslikum kasutamine algas 2022. a novembris OpenAI poolt ChatGPT avalikkusele kättesaadavaks tegemisega. Sellest hetkest saati on suurte keelemudelite valdkonnas toimunud hüppelisi arenguid ning välja on tulnud ChatGPT-ga konkureerivaid süsteeme.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad: tehisintellekt, keelemudelid, automatiseerimine, õigusabi.

¹⁶ *Ibidem*, lk 3-5.

1. TEHISINTELLEKTI OLEMUS

1.1. Tehisintellekti mõiste

Tehisintellektile (edaspidi ka “TI”) ei ole ühest definitsiooni ning on mitmeid kitsamaid ja laiemaid käsitlusi. Kõige laiemal definitsiooni kohaselt on tehisintellekt lihtsalt algoritmide kogum. Kitsama käsitluse järgi saab süsteemi kutsuda tehisintellektiks, kui selle arukus on võrdsustatud inimese omaga. Üks levinud definitsioon tehisintellektile on tehnoloogia, mis suudab teostada keerulisi inimoskuseid.¹⁷

Kuivõrd tehisintellekti on võimalik defineerida võrdluses inimese mõistusega, siis TI võimekus on oma tüübilt erinev. Keskmise inimese jaoks võib olla keeruline lahendada võrrandeid või mängida kõrgel tasemel malet, tehisintellekti jaoks ei valmista need ülesanded probleemi. Teisalt on inimestel võrdlemisi lihtne eristada fotodel objekte, või täita keerukaid mootorseid ülesandeid. Taoliste ülesannete lahendamine osutub tehisintellekti jaoks aga sageli keeruliseks.¹⁸

Tehisintellekti käsitlused on võimalik jagada kaheks: nõrk tehisintellekt ja tugev tehisintellekt. Nõrk TI tähendab süsteemi, mille eesmärk on sooritada kindel ülesanne või duplikeerida viisi, kuidas inimene seda teeks. Selline tehnoloogia ei ole uus ning selle näiteks on malearvuti. Nõrk TI ei mõtle malekäikude peale nii nagu inimene, vaid selle tegevused lähtuvad algoritmist, mis on konkreetse ülesande jaoks loodud. Tugeva tehisintellekti alla kuuluvad keelemudelid, mis kasutavad masinõppe põhimõtteid, et langetada iseseisvaid otsuseid. Need sarnanevad rohkem inimese arusaamale intelligentsusest ning erinevad nõrga tehisintellekti käsitlusest märkimisväärselt.¹⁹

Suured keelemudelid (eesti keeles lühendiga SKM)²⁰ on naturaalse keele protsessimise süsteemid, mis on treenitud väga ulatuslike parameetritega. Viimasel ajal on SKMid pälvinud

¹⁷ Sheikh, H., Prins, C., Schrijvers, E. Mission AI. The New System Technology. Cham: Springer Nature Switzerland AG 2023, lk 15-16. - <https://library.oapen.org/bitstream/id/f83ec772-f05b-437a-9f5b-c98b360ae8db/978-3-031-21448-6.pdf> (15.04.2025).

¹⁸ *Ibidem*, lk 17.

¹⁹ Martinez, R., lk 1027-1028.

²⁰ Oja, S., Aedmaa, E., Kivistik, T. Mis on suured keelemudelid? - EKI teatmik. Eesti õigekeelsuskäsiraamat. 31.01.2025 - <https://eki.ee/teatmik/mis-on-suured-keelemudelid/> (20.04.2025).

erilist tähelepanu teaduses ja kutsetegevuses tulenevalt ChatGPT läbimurdega.²¹ Keelemudelid on tehisintellekti haru, mis kasutab suurt kogust kättesaadavat informatsiooni, et genereerida kasutaja sisendi põhjal uut sisu. OpenAI poolt valminud ChatGPT keelemudel²² pani tehisintellektimaailmas paika uued standardid. Keelemudelite võimekus pidada arusaadavat vestlust inimesega keerulistel teemadel ja samal ajal töötada läbi suuri koguseid informatsiooni on teinud neist abilised hariduses, teadustöös ja tervishoius. 2023. aasta märtsis avaldas OpenAI ChatGPT mudeli 4, mis on konkurentidest mitmetes valdkondades võimekam ja avaldab mõju üle kogu maailma.²³

Tehisintellekti defineerimine on probleem ka õigusteaduse vaatest. Tehisintellektiga seotud regulatsioonide väljatöötamisel tuleb arvestada, et termini alla kuulub palju erinevaid süsteeme, mis on ka erineva võimekustasemega. Seetõttu on soovitatav tehisintellekti üldse mitte õigusterminina kasutada, vaid tuleks kirjeldada täpsemaid süsteeme, kasutusvaldkondi või võimekusi. Tehisintellekti määruks tuleks kasutada TI süsteemide kirjeldamisel rohkem kui ühte omadust või elementi, et neid üksteisest eristada.²⁴

Tehisintellekti on defineeritud Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruses (EÜ) 2024/1689, millega nähakse ette tehisintellekti käsitlevad ühtlustatud õigusnormid Euroopa Liidus. Määruse kohaselt peaks tehisintellekti defineerima taoliste omaduste järgi, mis eristavad seda lihtsamatest ja traditsioonilisematest süsteemidest. Peamine tehisintellekti erisus mitte-tehisintellekti süsteemidest on teha mõistlikke järeldusi, mis tähendab, et tehisintellekt suudab andmete põhjal toota uut sisu, teha prognoose, anda soovitusi või langetada otsuseid. Tehisintellekt kasutab masinõppemeetodeid, et andmete, kodeeritud teadmiste ja loogika põhjal ülesandeid lahendada.²⁵

²¹ Zhao, W. X. jt. A Survey of Large Language Models.

²² ChatGPT - <https://chatgpt.com> (17.04.2025).

²³ Dam, S. K. jt. A Complete Survey on LLM-based AI Chatbots. 2024, lk 1-2. - <https://arxiv.org/pdf/2406.16937> (15.04.2025).

²⁴ Schuett, J. A Legal Definition of AI. - SSRN Electronic Journal, 2019, lk 8. - <https://arxiv.org/pdf/1909.01095v1> (15.04.2025).

²⁵ 13. juuni 2024. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) 2024/1689, millega nähakse ette tehisintellekti käsitlevad ühtlustatud õigusnormid ning muudetakse määruseid (EÜ) nr 300/2008, (EL) nr 167/2013, (EL) nr 168/2013, (EL) 2018/858, (EL) 2018/1139 ja (EL) 2019/2144 ning direktiive 2014/90/EL, (EL) 2016/797 ja (EL) 2020/1828 (tehisintellekti käsitlev määrus). – ELT L, 2024/1689, 12.07.2024.

1.2. Tehisintellekti lühiajalugu

Lühend “AI” (*artificial intelligence*, eesti k tehisintellekt või “TI”) on kujunenud igapäevaselt kasutatavaks sõnaks nii tavaelus kui ka professionaalses diskursuses. Uudised uutest keelemudelitest põhjustavad poleemikat infotehnoloogia kogukonnas ning spekulatsioonid uute võimaluste üle on saanud tulevikuühiskonda kirjeldavaks nähtuseks. Enne kui saab vaadata, kuhu tehisintellekt edasi areneb, tuleks uurida, kuidas on arenenud sisutootev TI ja milles seisneb praegune läbimurre.

Sisutootev tehisintellekt kerkis esimest korda 1950ndatel kui loodi tehisintellektid Hidden Markov Models ja Gaussian Mixture Models, mis suutsid teksti genereerida algelisel tasemel. Esialgu olid tehisintellekti süsteemid suunatud ainult ühele kindlale ülesandele. Teksti tootvate tehisintellektide tarvis mõeldi välja erinevaid süsteeme, kuidas piiratud võimsustega arvutid saaksid lause osasid kokku panna.²⁶

Alles 2014. aastal loodi multifunktsionaalsete omadustega süsteem, mis kandis nime GAN ehk *Generative Adversarial Networks* (eesti keeles generatiivsed vastanduvad võrgustikud). See suutis luua lisaks tekstile ka visuaalset sisu piltide näol. Sellel ajal töötasid süsteemid erinevatel algoritmilistel põhimõtetel, kuid 2017. aastal leiti konsensus *transformer* (eesti keeles muundaja) tüüpi tehisintellekti struktuuri kasutamise osas ning see sama süsteem sai ChatGPT üheks ehituskiviks. *Transformer* arhitektuuritüüp aitab genereerida erinevate pikkustega tekste ning võimaldab rohkem ülevaadet küsimuse kontekstist.²⁷

Isegi kui mudelid on treenitud laia informatsiooni baasil, siis ei pruugi need anda vastuseid, mida kasutajad ootavad. Selle probleemi lahendamiseks kaasati ChatGPT loomisel inimese tagasiside, mille abil saab ChatGPT vastuseid n-ö treenida terviklikumaks ja arusaadavamaks. Tänu sellele lahendab süsteem ülesandeid ning vastab küsimustele järjest enam nii, nagu seda teeks inimene ise.²⁸

²⁶ Cao, Y. jt. A Comprehensive Survey of AI-Generated Content (AIGC): A History of Generative AI from GAN to ChatGPT. - Journal of the ACM, Vol. 37, No. 4, Art. 111, 2018, lk 4. - <https://arxiv.org/pdf/2303.04226> (15.04.2025).

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, lk 7.

Lisaks algoritmide struktuuride arendamisele on edasiminekuks tehisintellekti süsteemides toimunud ka tänu riistvara arendamisele. Ühel hetkel kiirendas üleminek NVIDIA uuema generatsiooni protsessorile tehisintellektide treenimise protsessi seitsmekordselt. Sealst edasi leiti viis, kuidas treenimist läbi viia mitmete arvutite poolt korraga, milleks on pilvepõhine jõudlus. Üldiselt on arengud riistvaras aidanud kaasa tehisintellektide süsteemide tõhususele ja efektiivsusele.²⁹

Sealt edasi hakati spetsialiseeruma konkreetsetele valdkondadele, kus tehisintellekti kompetentsi parandada. Üks nendest valdkondadest oli arutluskäigud. Keelemudelid suutsid väga hästi hakkama saada infohulkade töötlemisega, kuid lihtsamate loogikaülesannetega jäid need hätta. Seetõttu hakati sisse kodeerima mõttekäikude protsessi, mis põhineb sellel, kuidas inimene küsimuse osas loogilisi järeldusi teeks. Selle liikumisega eksisteerib siamaani probleem, sest arutluskäigud on kindla valdkonna põhised, seega on neid vaja välja töötada suurel hulgal.³⁰

ChatGPT on hetkel keelemudelite tipp ning selleni jõudmiseks on see läbinud kindlad verstapostid. ChatGPT on eeltreenitud, mis tähendab, et masinõppe põhimõttel läbi töötatud informatsioon on kindla ajahetke seisuga. Selle generatiivne aspekt on suunatud inimesesarnase sisu loomisele ning just selles vallas on see teinud läbimurded tõlkimise, kokkuvõtete koostamise ja inimesega dialoogi pidamise alal. Järgnevalt on loetletud ChatGPT varasemad mudelid koos nende iseloomustustega:

- 1) ChatGPT 1 - võimekus luua sidusat ja kontekstuaalselt relevantset teksti. Võimalik kasutada juturobotina esmase nõustamise funktsioonides;
- 2) ChatGPT 2 - palju laiem infohulk treenimisel. Genereeritud tekst inimesele sarnasem ja individuaalsem kasutaja suhtes;
- 3) ChatGPT 3 - veelgi suurem treenimine ja sellest tulenevalt parem konteksti tunnetus. Võimaldab väga väikese sisendi abil teha tõlkeid ja pidada meeles varasemate vestluste sisu.³¹

²⁹ *Ibidem*, lk 8.

³⁰ *Ibidem*, lk 29.

³¹ Bansal, G. jt. Transforming Conversations with AI—A Comprehensive Study of ChatGPT. - Cognitive Computation, Vol. 16, 2024, lk 2492. - <https://doi.org/10.1007/s12559-023-10236-2> (15.04.2025).

Sisutootvaid TI süsteeme on arendatud juba pea 80 aastat ning selle käigus on korduvalt parandatud algoritme ja leitud hetkel optimaalne arhitektuuritüüp. Tehnoloogiat on edasi aidanud riistvara jõudluse suurenemine ja mudelite treenimine inimeste tagasisidega. Töö kirjutamise hetkel on kõige võimekamaks keelemudeliks OpenAI poolt välja töötatud ChatGPT, mille mudeleid on arendatud järjest inimese sarnasemaks ja individuaalsemaks. ChatGPT on oma olemuselt eeltreenitud ning läbimurdele on aidanud kaasa aina suurema infohulga peal läbi viidud masinõpe.

2. TEHISINTELLEKTI KASUTAMINE ÕIGUSTEADUSES

2.1. Tehisintellekti võimekus ja tulevik

Tehisintellekti omadustest ja tehnoloogia tasemest tulenevalt on võimalik kirjeldada protsesse, kus tehisintellekti praegu ja tulevikus kasutada saab. TI kasutusvaldkondade uurimisel tuleb silmas pidada tehisintellekti teoreetilist võimekust probleemide lahendamisel ning internetis kättesaadava vastava valdkonnaga seotud info omapärasid. Kuna töö käsitleb tehisintellekti õigusteadusega seotud protsesside võimekust, siis on kasutusvaldkondasid ja tuleviku väljavaateid uuritud läbi õigusteadusliku prisma.

Tehisintellekt on teoreetiliselt võimeline lihtsama ja edasijõudnud taseme protsessideks, kuid kõige kõrgema taseme operatsioonidega see hakkama ei saa. Lihtsama taseme funktsioonid, mida tehisintellekt on suuteline täitma, on informatsiooni kogumine, sorteerimine, arvutused, vigade parandamine ja ennustused. Samuti peaks tehisintellekt hakkama saama õppimise ja loogikaga ehk n-ö edasijõudnud taseme protsessidega. Kõrgema taseme protsessid, mida tehisintellekt seni veel ei valda, on abstraktsed ülesanded, paindlikkus ja loovus. Eesmärgile suunatud tegevuste osas suudab tehisintellekt probleeme lahendada, kuid ei suuda iseseisvalt oma tegevusi planeerida.³²

Keelemudeli võimekuse seisukohast tuleb analüüsida, millistele omadustele vastab selle treenimiseks kasutatav informatsioon. Õiguslane teave on internetis struktureerimata ja tuleneb mitmetest allikatest. Juriidilised tekstid on erinevates vormingutes ning tihtipeale sõnade arvu poolest väga mahukad. Need omadused mõjuvad negatiivselt keelemudelite võimekusele vastata õiguslikele küsimustele. Õiguslane teave esineb erinevates keeltes ja suur osa teabest käib ainult vastava kultuuriruumi kohta. Keelemudelite täpsust kahandab ka asjaolu, et keelemudelite õppimisprotsessi kiirusega võrreldes muudetakse seaduseid küllalt sageli.³³

Keelemudelite olemusest tulenevalt on nende põhiline kasutusala sisulise teksti genereerimine. Tehisintellekt võib teha kokkuvõtteid kaasustest ja koostada lepingute dokumente. Kui jurist sisestab olulisi detaile kaasuse kohta, on tehisintellekt võimeline koostame keeleliselt korrektse

³² Hochberg, M. E. A Theory of Intelligences. 2024, lk 8.- <https://doi.org/10.20944/preprints202404.0722.v2> (15.04.2025).

³³ Lai, J. jt, lk 181–196.

dokumendi, kus on ka õigusnormid välja toodud. Koos juristi ülevaatus ja parandustega on võimalik keelemudeli toel saavutada kvaliteetne töö kiiremini, kui seda saavutaks jurist üksinda.³⁴

Tehnoloogiad on võimalik jagada säilitavateks ja muutvateks, mis antud kontekstis tähendab, et need kas vastavalt toetavad erialas seniste praktikate jätkamist või nõuavad nende ümber kujundamist. Õigusvaldkonnas võivad muutust põhjustada:

- a) automaatne dokumentide genereerimine: kasutaja sisendi põhjal dokumentide koostamine;
- b) sidevahendid: kliendid ja juristid on kogu aeg ühenduses;
- c) elektrooniline õigusturg: avalikud hinnangud büroode tööle ja hindadele;
- d) e-õpe: internetipõhised õppemoodulid;
- e) veebipõhine õigusabi: lihtsamate probleemide nõustamine veebilehtedel;
- f) õiguslase teabe avatud jagamine: laialdane teabe kättesaadavus internetis ;
- g) suletud õiguslased kogukonnad: samade vaadetega juristid suhtlevad platformidel;
- h) töö- ja projektijuhtimine: lihtsate ülesannete jaotamise süsteemid;
- i) integreeritud õigusteadmised: süsteemid annavad õiguslikke soovitusi;
- j) plokiabel: informatsiooni turvaline salvestamine;
- k) veebipõhine vaidluste lahendamine: kogu probleemi lahendamine toimub internetis;
- l) dokumendianalüüs: informatsiooni haldamine arvuti poolt;
- m) masinõpe: võimalik ennustada õigusvaidluste tulemusi;
- n) keeletöötlus: keelemudelite arenev võimekus;
- o) õiguslased platvormid: võimalus luua veebilehti õiguse jaoks.³⁵

Võrreldes õigusteadust kujundavaid tehnoloogiaid ja tehisintellekti hetkelist ja teoreetilist võimekust, siis suudaks tehisintellekt otseselt või kaudselt toetada ligi pooli eelnimetatud tehnoloogiast. Sellest tulenevalt on väga tõenäoline, et tehisintellekt hakkab õigusteadusega seotud tööturgu ümber kujundama.

Tuleviku arengute osas on töö kirjutamise hetkel teadusartiklites väljendatud pessimistlike seisukohti ja tõstatatud palju probleeme, mida tuleb lahendada, enne kui on võimalik saavutada

³⁴ *Ibidem*, lk 182.

³⁵ Susskind, R. *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*. 3. tr. New York: Oxford University Press 2023, lk 65-78.

suuremat edasiminekut tehisintellekti valdkonnas. Esimene probleem on skaleeritavus, mille sisuks on küsimus sellest, kuidas kaasata veel suuremaid andmemahte, aga pakkuda kasutajatele vastuseid mõistliku aja jooksul. Selle probleemi lahendamiseks on vaja keelemudelite arhitektuuri muuta ja jagada jõudlust mitmete serverite vahel. Andmemahtudega tekib probleeme ka keelemudeli treenimisel, sest liiga kompaktne info salvestamine mõjub jõudlusele halvasti.³⁶

Teine suur probleem on täpsuse saavutamine üleüldist võimekust kaotamata. Kui keelemudeli treenimisel liigselt täpsustavaid juhiseid anda, siis võib see langetada võimekust. Keelemudeli treenimisel algoritmide väga detailseks muutmine koormab süsteemi. Algoritmi kõrgem detailsus mõjutab negatiivselt üldist võimekust. Seetõttu on vaja neid huvisid üksteise vastu balansseerida või leida uusi lahendusi tehisintellekti treenimiseks.³⁷

Kolmas probleemne valdkond on seotud eetika ja andmekaitsega. Treenimiseks kasutatav informatsioon võib sisaldada sensitiivset infot. Kui treenimiseks kasutatavas informatsioonis on sees kallutatud andmed, siis võib ka keelemudeli vastustes näha kallutatud kohtlemist. Viimaks pärsib tehisintellekti arengut ka ühiskonna paranoilisus selle võimekusest võtta ära töökohti.³⁸

Mis puudutab tehisintellekti mõju õigusteaduse tuleviku osas, siis kiputakse üle hindama keelemudelite mõju lähituleviku osas, kuid alahinnatakse tehisintellekti mõju valdkonnale pikas perspektiivis. Lähtutakse ideest, et tehisintellekt ei saa asendada parimaid advokaate, sest tehnoloogia üksnes proovib neid jäljendada. Sama arvati ka malearvutite kohta, kuni 1997. aastal arvuti Deep Blue võitis maailmameistrit Garry Kasparovi ja tegi seda iseseisva lähenemisega. Massiivse infohulgaga töötamine annab võimaluse teha järeldusi, milleni inimesest juristil ei ole võimalik jõuda.³⁹

³⁶ Bansal, G. jt, lk 2504.

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ Susskind, R., lk 255-260.

2.2. Tehisintellekti süsteemid õigusvaldkonnas

2.2.1. Erinevad tehisintellekti süsteemid

Tehisintellekti baasil töötavad süsteemid on integreeritud õigusteenuste osutamisse ning uusi lahendusi otsitakse pidevalt. Suurbritannias on enamus suuri advokaadibüroosid sõlminud lepingud tehisintellekti teenuste pakkujatega ja näidanud üles huvi projektidesse investeerida.⁴⁰ Eesti ametiasutused kasutavad “kratte” toimingute lihtsustamiseks ning sellest ei jää välja ka õigusvaldkond.⁴¹

Juba kasutusel olevad süsteemid on eelkõige nõrga tehisintellekti tüüpi ehk konkreetse ülesande sooritamiseks loodud algoritmid.⁴² Sellise tehnoloogia mõju on tihti peale pehmet laadi, mis tähendab, et arvuti eelkõige lisab väärtust ja ei mõjuta protsessi täielikult. Siiski on oluline teadustada, et pehme mõjuga protsessid võivad kaudselt avaldada negatiivset mõju näiteks ebatäpse või vaenuliku keelekasutuse puhul tõlkimisel. Ka pehme mõjuga süsteeme on vaja kontrollida ja hinnata.⁴³

Tehisintellektist on abi mitmete administratiivsete ülesannete teostamisel. See on efektiivne kõne tekstiks muutmisel ning seda omadust saab kasutada kohtuistungitel. Tehisintellekti süsteemid aitavad andmemahu hallata ja tänu abile administratiivsetel ülesannetel vähendavad need kohtusüsteemi koormust. Korduva iseloomuga ülesannete puhul saab tehisintellekt muuta tööd efektiivsemaks ja kiiremaks.⁴⁴ Eesti avalikus sektoris on tehisintellekti kasutavaid süsteeme ehk “kratte” kasutatud viimastel aastatel 120 korral, millest 11 on liigitatud õigusvaldkonna alla. Kõige rohkem kasutust on TI leidnud masintõlke tarkvarades, kuid märkimist väärib ka masinnägemise tehnoloogia, mida Notarite Koda kasutab kaugtööstamisel isikutuvastuse jaoks, ning Salme kõnetuvastusprogramm, mida kohtud kasutavad kohtuistungite salvestamiseks.⁴⁵

⁴⁰ *Ibidem*, lk 256.

⁴¹ AI Kasutuslood.

⁴² Schuett, J., lk 8.

⁴³ Gabriels, K. Addressing the Soft Impacts of Weak AI-Technologies. - Proceedings of the ALIFE 2018: The 2018 Conference on Artificial Life, lk 505-506. - <https://direct.mit.edu/isal/proceedings/alife2018/30/504/99700> (25.04.2025).

⁴⁴ Lai, J. jt, lk 182.

⁴⁵ AI Kasutuslood.

Nõrkasid tehisintellekti süsteeme on kasutatud juba enne keelemudelite buumi ning huvi selle vastu on kasvutrendis. Suur osa nõrkasid TI-sid on liigitatud pehme mõjuga tehnoloogiateks, mille probleemseid külgi on raskem tuvastada kui otsese mõjuga süsteemide korral. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu tehisintellekti käsitlev määrus sätestab nõuded ka pehme mõjuga süsteemide osas, kuid praktilised muutused ei ole veel kindlad. Kasutusvaldkonnad, kus erinevaid TI-sid rakendatakse, on tõlkimine, kaugtõestus ja kõnetuvastus ning TI saab abistada ka infotöölusel ja andmemahatude korrastamisel.

2.2.2. Keelemudelid

Keelemudelid on tugevad tehisintellekti süsteemid, mis tähendab, et need saavad hakkama paljude erinevate ülesannetega.⁴⁶ Arvestades, et nõrkade tehisintellekti süsteemide kasutamine on levinud mitmetes ametiasutustes ja toimunud on järsk keelemudelite areng, siis on loogiline, et oma koha leiab ka tugev TI. Selle ülesanded on kategooriliselt erinevad senistest süsteemidest ning parimaid kasutusvaldkondi alles katsetatakse, näiteks viidi Riigi Teataja andmete peal läbi katseprojekt suurkeelemudelite treenimiseks ja seeläbi kohandatud mudeli loomiseks.⁴⁷

Keelemudelid suudavad pakkuda õigusnõustamist lihtsamal tasemel. See saab olla esmane kokkupuutepunkt õigusnõustamist vajaval isikul ning peale tehisintellekti poolt kätte antud suunda saab klient pöörduda juristi poole. Selline lähenemine vähendab juristide töökoormust lihtsamate küsimuste osas ning tehisintellekt võib ennustada ka kohtumenetluse tulemust toetudes varasematele lahendustele. See tähendab, et tehisintellekt ei analüüsi asja perspektiivikust sisuliselt, vaid annab edu tõenäosuse puhtalt varasemate vaidluste tulemuste põhjal.⁴⁸

On pakutud, et tehisintellekt tuleb teatud määral toime ka kaasuse lahenduse põhjendamise ja argumenteerimisega. Sellised ülesanded nõuavad õiget ja mitmekülgset sisendit kasutaja poolt ning ka siis ei ole tulemuslikkus garanteeritud. Suurim probleem on järjekindluse puudumine tehisintellekti treenimiseks kasutatavas infos, mis tähendab, et osadele küsimustele ei ole

⁴⁶ Schuett, J., lk 8.

⁴⁷ AI Kasutuslood.

⁴⁸ Lai, J. jt, 182.

võimalik vastata. Sellised puudujäägid õigusosalases infos on ekspertide poolt ChatGPT puhul tuvastatud.⁴⁹

Keelemudelite treenimisel on võimalik arvestada kasutusvaldkonnaga, et tõsta juturoboti efektiivsust. Õigusvaldkonna jaoks peenhäälestatud keelemudeleid on välja töötatud väga mitmeid, kuid praktilise kasutuse osas on need levinud eelkõige Hiinas. Peenhäälestatud mudelid on hetkel veel varajases staadiumis ning mõeldud spetsiifilist tüüpi ülesannete täitmiseks, näiteks konsultatsioon, õiguslike põhimõtete selgitamine või kohtuotsuste ennustamine.⁵⁰

Käesoleva teadustöö raames testiti empiiriliseks uuringuks keelemudeli valimisel ka netis leitavaid õiguse jaoks mõeldud mudeleid ja ChatGPT 4 jaoks loodud õiguse laiendust. ChatGPT laiendusel tavalise versiooniga autori poolt esitatud ülesannetes tuntavat vahet ei olnud ning internetis saadaval olevate mudelite puhul ei suutnud need Eesti ruumis edukalt funktsioneerida.

Lisaks nõrkadele TI süsteemidele on õigusega seotud ülesandeid asunud täitma ka tugev TI, mille väljundiks on keelemudelid. Need suudavad pakkuda esimese astme õigusnõustamist ja ennustada kohtulahendite tulemusi varasema praktika põhjal. Iseseisva kaasuste lahendamiseks keelemudelid veel kvaliteetselt hakkama ei saa ning selle peamiseks põhjuseks on puudulik informatsioon, mida masinõppe põhimõttel treenimiseks kasutada. On loodud õigusvaldkonna jaoks peenhäälestatud keelemudeleid, mis on eelkõige levinud Hiinas. Eesti kultuuriruumis õiguse jaoks loodud mudelid edukalt ei funktsioneerid ning parimat tulemust pakub süsteemide standardmudel.

2.2.3. Tehisintellekt kohtumenetluses

Hiina lõi oma kõige varasema internetikohtu aastal 2017 ning on järk-järgult täiendanud seda uuemate süsteemidega. Sealne kohtumenetlus näeb välja nii, et pooled saavad dokumente ja tõendeid esitada läbi kodulehe või mobiilirakenduse ning seejärel hakkab asja lahendama

⁴⁹ *Ibidem*, 185.

⁵⁰ *Ibidem*, lk 182.

inimestest koosnev kohus. Peale otsuse tegemist või kompromissini jõudmist genereerib infosüsteem ise vajalikud määrused või kohtuotsuse dokumendi.⁵¹

Hiina internetikohtuid on toodud näiteks robotite kasutamise kohta õigusemõistmisel. Seda võimalust on analüüsitud ka Eesti kohtusüsteemis, kuid see ei ole võimalik tulenevalt kohtu õigusemõistmise monopoli reeglist. Üks võimalus Eestis robotkohtunike lubamiseks oleks muuta kohtu ja kohtunikke definitsioone selliselt, et sellest oleks hõlmatud ka arvutisüsteemid. Tehisintellekti õigusemõistmisel kasutamiseks vajalike muudatuste tegemist Eesti seadusandluses peetakse lähitulevikus ebatõenäoliseks.⁵²

Teisalt võib stsenaarium, kus tehisintellekti poolt tehtud otsused on eristamatud inimese omast, realiseeruda lähitulevikus. TI kasutamine on märgatavalt väiksemate kuludega, kiirem ning loob ühtsemat kohtupraktikat. Need argumendid võivad olla piisavad, et tulevikus arvuteid kohtumõistmisel rakendada, kuid kindlasti peab säilima kaebeõigus ja kontroll TI otsuste osas ning õigus inimese otsustusele ei tohi kaduda.⁵³ Esimene samm võiks olla robotabilise kasutuselevõtt inimesest kohtuniku abilisena. Nii säiliks asja lahendamisel kohtuniku täielik kontroll ja TI aitaks protsessi kiirendada. Ka sellisel töötamise põhimõttel on oma riskid: kohtunikud võivad liigselt toetuda TI pakutud lahendusele ning selle mõju otsusele võib olla nii suur, et sisuliselt ongi kohtuniku rolli täitnud arvuti. Selliselt võib tekkida uus oht kohtunikku sõltumatus, mille osas tuleb esmakordselt teiste riigivõimu harude ja menetlusosaliste kõrval arvestada ka arvuti mõjutusi.⁵⁴

Hiina internetikohtud on Eesti kohtusüsteemi kirjalikust menetlusest erinevad sisuliselt üksnes tehisintellekti rakendamise osas. Kirjalik menetlus läbi E-toimiku⁵⁵ keskkonna on samuti täielikult interneti baasil ning lihtsamate menetlustüüpide puhul, nagu maksekäsu kiirmenetlus, toimub asja lahendamine väga kiiresti ja süstematiseeritult. Eesti kohtumenetlust on hinnatud tehisintellekti vastuvõtlikkuse osas kõrgelt.⁵⁶

⁵¹ Lin, Y. China's Three Internet Courts. - Amicus Curiae, Vol 2, No 3, 2021, lk 531-532. - <https://journals.sas.ac.uk/amicus/article/view/5316/5129> (25.04.2025).

⁵² Kendla, K. J. Robotkohtunik: kas ulmefilm või lähitulevik? - Juridica, 2024/7, lk 494. - https://www.juridica.ee/article.php?uri=2024_7_robotkohtunik_kas_ulmefilm_v_i_l_hitulevik (15.04.2025).

⁵³ Kendla, K. J. Robotabiline: kas kohtuniku tööriist või *de facto* kohtunik? Lk 26.

⁵⁴ Kendla, K. J. Robotkohtunik: kas ulmefilm või lähitulevik? Lk 494.

⁵⁵ Esileht. E-toimik. - <https://etoimik.rik.ee/> (17.04.2025).

⁵⁶ Hankins, E. jt. 2023 Government AI Readiness Index. Oxford Insights, 2023, lk 47. - <https://oxfordinsights.com/wp-content/uploads/2023/12/2023-Government-AI-Readiness-Index-1.pdf>. (17.04.2025).

Hiina internetikohtud on loodud menetluse kiirendamiseks ja lihtsustamiseks ning lisaks täielikule veebi teel suhtlusele on menetluse integreeritud ka tehisintellekti süsteeme. Tulevik, kus keelemudelid võivad inimesega sarnasel tasemel õigust mõista, ei pruugi olla kaugel, kuid Eesti seadusandluse kohaselt ei ole võimalik neid kohtus kasutada tulenevalt õigusemõistmise monopoli reeglist ja kohtuniku definitsioonist. Arvutite kasutamisel abilisena tekib risk, et tänu töö lihtsusele ja kiirusele hakkavad need liigselt määral mõjutama inimesele antud otsustusprotsesse.

3. TEHISINTELLEKTI POOLT ÕIGUSE TÕLGENDAMINE

3.1. Tõlgendamise olemus

Keelemudelite tõlgendamise võimekuse uurimiseks on vaja esmalt selgitada tõlgendamise roll õigusteaduses. Ülevaade tõlgendamismeetoditest näitab, millised võimalused on õigusnormi osas järeltulele jõuda. Seeläbi on võimalik hiljem analüüsida, kas ja milliseid meetodeid kasutab tehisintellekt.

Tõlgendamise abil muudetakse probleeme tekitav õigusnormi tekst arusaadavaks ning see on osa subsumeerimisest. Olukorras, kus eluliste asjaolude kohta käivad mitu erinevat õigusnormi, saab tõlgendamise käigus välistada normide omavahelise vastuolu. Kui mõlema, samasid elulisi asjaolusid käsitleva normi tagajärjed saavad korraga, on tegemist normide kumulatiivse konkurentsiga. Kui õigustatud pool saab ise valida tagajärgede vahel, siis nimetatakse seda alternatiivseks konkurentsiks.⁵⁷

Tõlgendamise lähtepunktiks on kaasuse lahendamiseks sobiva õigusnormi välja valimine. Erinevate õigusnormide vastuolu korral tuleb lähtuda õiguskorra hierarhilisuse põhimõttest. Kui esineb kaks õigustloovat akti, mis on võrdsed õigusjõult ja vastuvõtmise aja osas, siis tuleb valida see, mis sobib paremini üldisesse süsteemi. Selleks saab kasutada erinevaid tõlgendamise viise ja võtteid. Normide kohta on võimalik saada teavet ka teistest allikatest kui üksnes normi enda tekstist. Selleks võiks olla näiteks seaduseelnõude ettevalmistamise materjalid.⁵⁸

Tõlgendamistulemuste põhjendamiseks esitas Friedrich Carl von Savigny viis kaanonit. Tema käsitluse kohaselt jagunevad tõlgendamisargumendid keelelisteks, loogilisteks, süstemaatilisteks ja ajaloolisteks ja funktsionaalseteks. Tõlgendamisargumendiks võib olla igasugune tõlgendusvõimalust põhjendav asjaolu, seetõttu on Savigny kaanonitele lisandunud veel juriidilises tõlgendamises kasutatavaid meetodeid.⁵⁹

⁵⁷ Narits, R, lk 145-146.

⁵⁸ *Ibidem*, lk 146-147.

⁵⁹ Aarnio, A. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Juura 1996, lk 171.

Tõlgendamisega on seotud ka õigusallika ja informatsiooniallika mõisted. Tõlgendusargumendid moodustavad õigusallika mõiste kõige laiemas tähenduses. Tavaliselt nii laiast käsitlusest ei lähtuta, vaid räägitakse õigusallikast laias tähenduses, mis hõlmab juriidilisi põhjendusi. Juriidilised põhjendused on muuhulgas seadused, süstematiseerimise seisukohad, riigi tavad ning ka väärtused, hinnangud ja teleoloogilised argumendid. Lisaks kõige laiemale ja laiale mõistele, eksisteerib ka kitsas käsitlus, mille järgi arvestatakse õigusallikana ainult ametlikke allikaid. Õigusallika mõistest seisavad eraldi informatsiooniallikad, mille abil saadakse teadmisi õigusallikate sisu kohta. Iga infoallikas annab kindlat tüüpi infot. Seaduse tekstist saab teada kehtivate normide kohta ja teaduskirjandus annab infot õigusteadlaste esitatud arvamuste osas.⁶⁰

3.2. Tehisintellekti poolt õiguse tõlgendamine

Tehisintellekti poolt õiguse tõlgendamise ja kohaldamise osas levib erinevaid arusaamu ning võimekust on üritatud hinnata nii keelemudelite tööpõhimõtteid analüüsides kui ka empiiriliste uuringute kaudu. PhD Raul Narits on väitnud, et tõlgendaja ise on alati füüsiline isik, inimene.⁶¹ Siiski on viimasel ajal nähtud tõlgendamisel suurt abi tehisintellekti põhjustest keelemudelitest.⁶² Tehisintellekti poolt tõlgendamise võimalikkust on jaatatud, kuid piiranguteks on leitud, et tehisintellekt ei saa aru isiklikust, kultuurilisest ja emotsionaalsest mõõtmest.⁶³ Selles peatükis on käsitletud viisid, kuidas tehisintellekt võiks õigust tõlgendada või sellega abistada.

Tehisintellekti poolt õiguse tõlgendamisel ja kohaldamisel on inimese ees mitmeid eeliseid, kuid ka mitmeid puudujääke. Tehisintellekt suudab suurt kogust informatsiooni töödelda kiiremini ja efektiivsemalt. Tehisintellekti vastused on järjepidevamad kui inimese omad ning lahendust on lihtsam ennustada. Otsused tehakse empiirilise tõendusmaterjali baasilt ehk otsused on objektiivsemad. Sellest tulenevalt ei ole tehisintellektil eelaimdusi ning otsused ei

⁶⁰ *Ibidem*, lk 172.

⁶¹ *Ibidem*, lk 148.

⁶² Serediuk, V. Possibilities of using artificial intelligence and natural language processing to analyse legal norms and interpret them. - Social & Legal Studies, Vol. 7, No. 2, 2024, lk 197. - <https://doi.org/10.32518/sals2.2024.191> (17.04.2025).

⁶³ Nita, O. A. The paradigm of artificial intelligence (AI) in interpreting law. - International Journal of Social and Educational Innovation, Vol. 11, 2024, lk 226 - <https://journals.aseiacademic.org/index.php/ijsei/article/view/387/310> (15.04.2025).

saa olla kallutatud personaalsest agendast. Viimaseks tehisintellekti eeliseks on asjaolu, et sellele on ligipääs kõigil õiguslikes vaidlustes osalejatel.⁶⁴

Tehisintellekti puudujäägiks on empaatia ja moraalsete kaalutluste puudumine, milleks on vaja inimlikku hinnangut. Tehisintellekti otsustusprotsess ei ole läbipaistev ning seetõttu ei ole võimalik selgitada, kuidas vastusteni jõutud on. Masinõppeks kasutatava informatsiooni puudused kajastuvad ka vastustes ning allikat ei pruugi olla võimalik kontrollida. Tehisintellekti tõlgendamise puhul võiks see olla efektiivne lihtsamates õigusküsimustes. Keerulistes küsimustes ei pruugi see hakkama saada, sest sellel puudub arusaam õiguslikust kontekstist.⁶⁵

Tehisintellekti võimekuse hindamiseks on viidud läbi mitmeid empiirilisi uuringuid ning sealt saadud järeldustest on võimalik anda hinnangut tehisintellekti tõlgendamise väljavaadetele. Saksamaal testiti erinevaid keelemudeleid äriõiguse eksami küsimustega. Uuringu tulemusel selgus, et ChatGPT mudel 4 oli konkurentidest märgatavalt üle ja saavutas testides inimesega sarnase taseme. Test oli jagatud neljaks eri tüüpi õiguslikuks ülesandeks ja ChatGPT sai läbi kolmest.⁶⁶ Arvestades Eesti ja Saksamaa õigussüsteemide sarnasust, siis annavad uuringu tulemused aimdust, et ChatGPT võiks ka Eesti õigusruumis hästi hakkama saada.

Sarnane uuring viidi läbi ka Ameerika Ühendriikides, kus ChatGPT mudel 4 pandi silmitsi riikliku õigusteaduse eksamiga (*the bar exam* inglise keeles). Keelemudel läbis eksami 75.7 protsendilise täpsusega, kusjuures parimad tulemused olid lepinguõiguse valdkonnas, kus saadi tulemuseks 88.1% ja kõige halvem tulemus oli tsiviilkohtumenetluse vallas, kus saadi tulemuseks 61.1%. Tehisintellektile heideti ette, et see mõtleb välja seaduseid, põrub eetilistes küsimustes ja ei tule faktide tõlgendamisel alati toime.⁶⁷

⁶⁴ *Ibidem*, lk 228-229.

⁶⁵ *Ibidem*, lk 229.

⁶⁶ Schweitzer, S., Conrads, M. The digital transformation of jurisprudence: an evaluation of ChatGPT-4's applicability to solve cases in business law. - *Artificial Intelligence and Law*, 2024. - <https://doi.org/10.1007/s10506-024-09406-w> (15.04.2025).

⁶⁷ Katz, D. M. jt. GPT-4 passes the bar exam. - *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 2024, lk 4-11. - <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rsta.2023.0254> (15.04.2025).

4. TEHISINTELLEKTI VÕIMEKUS ARGUMENTATSIOONI KOOSTAMISEL

Argumentatsioon on protsess, kus inimesed struktureerivad enda kõne, et paremini edasi anda ideed või teha teema kohta järeldusi. Argumentatsioon on üks inimkeele tugisambaid ning seda on uuritud nii Vana-Kreeka filosoofide kui ka tänapäeva teadlaste poolt. Tehisintellekti arenguga on üles kerkinud uus nähtus, milleks on arvutuslik argumentatsioon, kus kohtuvad argumentatsiooniteooriad ja masinõppe protsessid.⁶⁸ Argumentatsiooni võimekuse uurimiseks tuleb mõtestada lahti argumentatsiooniteooriad ning kirjeldada, kuidas tehisintellekt argumentide koostamisel käitub.

4.1. Argumentatsiooniteooriad

Teadusliku valdkonnana kerkis argumentatsiooniteooria esile 20. sajandil. 19. sajandil avaldati argumentatsiooni teemalisi õpikuid, kuid nende sisu keskendus eelkõige tavalisele arutluskäigu formuleerimisele ja pettejärelduste tundmisele. 19. sajandi lõpul hakkasid loogika ja igapäevane argumentatsioon uurimisvaldkondadena üksteisest eralduma, sest kerkis esile matemaatilise loogika suund. Matemaatilise loogika mudelid ei olnud sobilikud igapäevaste argumentide moodustamiseks. Sellele probleemile toetusid 20. sajandi argumentatsiooni uurimise suunad.⁶⁹

20. sajandi alguses levisid ideed formaalsest loogikast ning ilmusid esimesed raamatud argumentatsioonist loogilises ja filosoofilises perspektiivis. Üks formaalse loogika allikatest oli 1939. aastal ilmunud L. Susan Stebbingi raamat "*Thinking to some purpose*"⁷⁰, mis on üks esimesi teoseid kriitilise mõtlemise alal. Formaalse loogika kohaselt on argumenti

⁶⁸ Ruiz-Dolz, R., Heras, S., Garcia-Fornes, A., lk 2.

⁶⁹ Dutilh Novaes, C. Argument and Argumentation. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2022. - <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/argument/> (15.04.2025).

⁷⁰ Stebbing, L. S. Thinking to some purpose. A manual of first-aid to clear thinking, showing how to detect illogicalities in other people's mental processes and avoid them in our own. Pelican 1939, *sine loco*.

formuleerimisel oluline loogika mudelid ja seeläbi dedutseerimine.⁷¹ Loogikasüsteemid on täielikult abstraktsed ning võrreldavad matemaatiliste valemitega.⁷²

Formaalse loogika suunale vastandus Stephen Toulmin 1958. aastal välja antud raamatuga “*The Uses Of Argument*”⁷³. Tema väitel ei ole võimalik vaadata argumenteerimist ainult formaalsest küljest, tulenevalt selle keerulisusest ja pragmaatilisusest. Sellest hakkas kooruma informaalse loogika suund ning esimene raamat, mis ennast selle mõistega kirjeldas oli Ronald Munsoni 1976. aasta raamat “*The Way of Words: An Informal Logic*”⁷⁴. Informaalne loogika tegeleb päris elu olukordadega, kus diskursusel on kontekst ja vestlust peetakse kindla eesmärgi saavutamiseks.⁷⁵ Sellised vestlused on oma tüübilt ka valdav osa õigusteaduslikke vaidlusi.

Argumenteerimise olemuse saab kokkuvõtlikult jagada seitsmeks erinevat tüüpi dialoogiks. Esimest tüüpi dialoog on veenmine, mis tekib situatsioonis, kus osapooltel on eriarvamus. Sellises olukorras on ühe vestleja eesmärk teist veenda ning kogu dialoogi tulemus mure lahendamine. Teist tüüpi dialoog on pärimine, mis tekib olukorras, kus on vajadus tõendite järele. Sellisel juhul on ühe poole eesmärgiks tõendite kindlaks tegemine ja kogu dialoogi tulemus hüpoteesi tõestamine. Kolmandat tüüpi dialoog on avastamine, mis tekib situatsioonis, kus olukorrale on vaja selgitust. Sellises dialoogis on ühe poole eesmärgiks hüpoteesi leidmine ja dialoogi tulemus hüpoteesi toetamine. Neljandat tüüpi dialoog on läbirääkimised, mis tekib olukorras, kus pooltel on erinevad huvid. Ühe poole eesmärk on enda huvide saavutamine ja kogu dialoogi tulemus on kokkulepe. Viiendat tüüpi dialoog tõstatub informatsiooni ümber. Olukorraks on vajadus informatsiooni järele ja osapoole eesmärk on informatsiooni saada. Sellise dialoogi tulemus on informatsiooni vahetamine. Kuuendat tüüpi dialoog on otsuse tegemine, mis tekib olukorras, kus on valikuvõimalus. Sellises dialoogis on osaleja eesmärk saavutada õige tegutsemine ja tulemus ning dialoogi eesmärk on langetada otsus. Seitsmes dialoogi tüüp on isiklik, mis tekib personaalse konflikti olukorras. Osaleja eesmärk on vastast rünnata ja dialoogi tulemus on konflikti süvenemine.⁷⁶

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Prakken, H. An overview of formal models of argumentation and their application in philosophy. - [Studies in logic. Vol. 4, No. 1] 2011, lk 3. - <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=d31b356172bbeda24a4f8dbf654017b57500f3b9> (15.04.2025).

⁷³ Toulmin, S. *The Uses Of Argument*. Cambridge University Press 1958, *sine loco*.

⁷⁴ Munson, R. *The Way of Words: An Informal Logic*. Houghton Mifflin School 1976, *sine loco*.

⁷⁵ Dutilh Novaes, C.

⁷⁶ Groarke, L. *Informal Logic*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2021. - <https://plato.stanford.edu/entries/logic-informal/#Bib.roar> (15.04.2025).

Argumenteerimise loogika valik sõltub sellest, millist tüüpi dialoogiga on tegemist. Tõe väljaselgitamisele suunatud dialoogides, nagu pärimine, on lähenemine formaalset tüüpi loogika alusel. Erinevates dialoogi tüüpides on lubatud erinevad argumendid, näiteks isiklikku tüüpi dialoogis ei ole välistatud ka vastase eksitamise kasutamine.⁷⁷

Kaasuspõhine õiguslik argumentatsioon, nagu on katsetatud töö empiirilises osas, võib vastata veenmise või läbirääkimise tüüpi dialoogile. Kuna tehisintellekt ei oma otsesest motiivi dialoogis osalejana, siis on oluline anda sellele eesmärk, mis vastab dialoogi tüübile. Keelemudelile antud kaasustes on eesmärgiks õigusliku küsimuse lahendamine, mida tehakse läbi mõlema poole seisukohtade esitamise. Selline argumentatsioon on informaalne ja võiks vastata veenmise dialoogi tüübile.

Formaalse loogika argumentatsioon tähendab tõe väljaselgitamist kindla valemi või loogika alusel ning oli peamiseks käsitleks 19. sajandil. Sellele vastandub informaalne argumentatsioon, mille kohaselt ei saa mööda vaadata diskursusest, kontekstist ja vestluse eesmärgist. Informaalse loogika kohaselt on oluline dialoogide liigitus ja sellele tuginedes on võimalik valida vastavad argumendi tüübid. Keelemudelile ülesande andmisel on oluline teadustada õigusteadusliku argumentatsiooni liigitust ja anda arvutile vastav sisend.

4.2. Argumendi koostamine tehisintellekti poolt

4.2.1. Argumendi formuleerimine

Selles peatükis uuritakse tehisintellekti poolt argumendi koostamist. Argumendi mõiste all on käsitletud nii protsesside siseseid seisukohti erinevate küsimuste osas kui ka nende abil välja töötatud järeldusi. Esmalt antakse lihtsustatud ülevaade inimese poolt informaalsele argumendi tekkele, mis võiks sisustada, kuidas valmivad õigusteaduslikud argumendid. Seejärel uuritakse detailsemalt arvutite poolt argumentide koostamise protsessi.

Informaalset argumentatsiooni uurides on pakutud, et inimese jaoks on neli argumendi koostamise etappi. Esimene on tuvastamine, kus tehakse kindlaks diskursuse argumentatiivsed

⁷⁷ *Ibidem.*

elemendid. Sellele järgneb analüüsimise faas, kus mõeldakse, milline on argumendi ülesehitus, kuidas informatsioon omavahel seotud on ja mis on kontekst. Järgmine etapp on hinnangu koostamine, mille käigus tehakse kindlaks argumendi tugevus. Hinnang oleneb mitmetest faktoritest: näiteks isiku teadmistest konkreetsest valdkonnast ja sihtgrupist, kellele argument on suunatud. Viimaseks faasiks on argumendi formuleerimine ja struktureerimine eesmärgiga toetada enda seisukohta.⁷⁸

Arvutite argumendi koostamise protsess erineb inimese omast kategooriliselt. Esimene etapp arvutite argumenteerimisel on argumentide kaevandamine (*argument mining* inglise keeles), mis tähendab, et tehisintellekt otsib sobivaid argumente inimeste poolt välja töötatud tekstidest. Otsitud argumendid struktureeritakse nii, et need oleksid võimalikult inimesesarnased.⁷⁹ Argumentide kaevandamise valdkonnaga hakati tegelema natuke rohkem kui 15 aastat tagasi ja üks esimestest projektidest oli õigustekstidest argumentide tuvastamine.⁸⁰

Argumentide kaevandamisel on arvuti tegevustel kindel järjekord ja struktuur. Esimene etapp on informatsiooni sisestamine, millele järgneb argumentide tuvastamise protsess ja viimaseks koostab arvuti argumentide graafiku. Argumendi tuvastamise protsessi saab jagada argumentatiivse diskursuse sekmenteerimiseks, Argumendi osade tuvastamiseks ning nende omavaheliste suhete identifitseerimiseks. Kui palju tööd tehisintellekt iga etapi juures teeb sõltub etteantud ülesande keerukusest ja saadaval olevast informatsioonist.⁸¹

Teoorias oleks võimalik arvuti poolt argumendi koostamist õigusvaldkonnast efektiivsemaks teha, kui tehisintellektile antud informatsiooni hulka kuuluvatel õiguslikel tekstidel oleks sees just arvuti jaoks mõeldud klauslid teksti struktuuri ja veenmise tehnikate kohta.⁸² Tehisintellekt ei saa lihtsalt hakkama teksti päritolu ja tüübi kindlaks tegemisel, mis tähendab seda, et kui informatsioonil ei ole kindlat raamistikku, näiteks et tegemist on uudisega või blogi postitusega, siis arvutil on raske hinnata, kas tegemist on valdkonnas käsitletava faktiga või kellegi isikliku arvamusega.⁸³ Uuringud argumentide kaevandamise kohta on eelkõige tehtud

⁷⁸ Ruiz-Dolz, R., Heras, S., Garcia-Fornes, A., lk 4.

⁷⁹ *Ibidem*, lk 5.

⁸⁰ Cabrio, E., Villata, S. Five Years of Argument Mining: A Data-Driven Analysis. - Proceedings of the Twenty-Seventh International Joint Conference on Artificial Intelligence (IJCAI-18). [Stockholm: AAAI Press 2018], lk 5427. - <https://doi.org/10.24963/ijcai.2018/766> (17.04.2025).

⁸¹ Ruiz-Dolz, R., Heras, S., Garcia-Fornes, A., lk 7-8.

⁸² *Ibidem*, lk 11.

⁸³ Dusmanu, M., Cabrio, E., Villata, S., lk 2321.

ingliskeelse informatsiooni baasil, mistõttu ei ole protsesside töövõime kindel mõnes teises keeleruumis. Protsessid muutuvad keerulisemaks, kui argumendid on vaja leida toetudes mitmes eri keeltes tekstidele, sest siis peab tehisintellekt hakkama neid ümber tõlkima. Mitmekeelne info võib anda ülevaatlíkuma tulemuse, kuid võib sisaldada ka rohkem vigu. Paremat tulemust on täheldatud, kui erinevad keeled on lingvistiliselt sarnased, mida võiks sisustada samasse keelkonda kuulumisega.⁸⁴

Argumentide kaevandamisele järgneb saadud teabe esitamine ja põhjendamine. Tulenevalt sellest, et see protsess töötab täielikult kindlaks määratud algoritmide ja matemaatiliste valemite jõul, siis on põhimõtteliselt tegemist formaalse loogikaga argumenteerimisega. Arvuti koostab graafiku, mis koosneb seisukohta toetavatest ja ründavatest argumentidest. Ühe argumendi väärtus graafikus võib olla suurem või väiksem tulenevalt allikast või ülesande püstitusest. Argumentide esitamise ja põhjendamise protsess loob puutepunkti formaalsete argumentatsiooni teooriatega, sest järelalus sünnib valemi rakendamise tulemusel.⁸⁵

Kui kaevandamise käigus leitud argumendid on hinnatud, siis järgmiseks sammuks on küsimuse lahendamine. Selle jaoks on arvutile ette antud mudel, mille järgi lahenduseni jõuda. Selliseid mudeleid on erinevaid, aga aspektid, mida need arvesse võtavad, on üldlevinud. Esimene näitaja on konfliktivabad argumendid ehk kui palju on leitud argumente, millele ei ole leitud vastuargumenti. Teine näitaja on argumendid, mis on mõne järgmise argumendi poolt ümber lükatud. Lisaks argumentidele antud hinnangutega nende tugevuse kohta moodustatakse mudeli põhjal kõige õigem arusaam antud küsimuse kohta.⁸⁶

Viimane samm on argumendi esitamine inimesele sobivas vormis. Kõige lihtsamas tähenduses peab argument olema inimesele arusaadavalt esitatud. Sealt edasi tuleb mängu argumendi veenvus, mida on arvutil raskem hinnata. Küsimus sellest, kuidas argumendi lahendamisel saadud infot argumendi tugevuse kohta inimesele esitada ei ole lihtne vastata. Keelemudel ei saa anda formaalse loogika järgi tehtud matemaatilist tulemust vastusega kaasa, sest inimene ei oska seda tõlgendada. Selleks tuleb masinõppe põhimõttel koguda infot selle kohta, millised on veenvad argumendid kasutaja jaoks. Kasutades enda hinnangut argumendi kohta ja kasutajate tagasisidet on võimalik pakkuda kasutaja ootustele vastavat sisu. Selle käigus peaks

⁸⁴ Ruiz-Dolz, R., Heras, S., Garcia-Fornes, A., lk 15.

⁸⁵ *Ibidem*, lk 20.

⁸⁶ *Ibidem*, lk 27.

arvuti õppima, millal anda konkreetne vastus ja millistes olukordades peaks väljendama argumendi ebakindlust.⁸⁷

4.2.2. Tehisintellekti poolt genereeritud tekst

Asjaolu, et keelemudelid väljendavad oma tulemusi sidusa teksti genereerimisel, loob eelduse, et eesmärgiks on toota võimalikult sarnast keelt, kui seda teeks inimene. Tulenevalt keelemudelite tööpõhimõtetest on sellise tekstini jõudmise viis inimese omast väga erinev. Sellegipoolest on keelemudelite tekst tulemuslikkuse osas inimkeelega võrreldav. See tõstatab küsimuse, millised on erinevused teksti loomisel ja kvaliteedil võrreldes inimesega ja kuidas seda tuvastada.

Naturaalse keele töötlemine ehk NLP (*natural language processing* inglise keeles) on teadus, mis tegeleb arvuti poolt keele süntaktilise ja semantilise uurimisega. Erinevalt matemaatikast ja programmeerimiskeeltest ei ole naturaalne keel kontekstivaba. Sellest tulenevalt olid NLP süsteemid pikalt kasutusel ainult otsingumootorites või pakkusid vastuseid ainult mustrite tuvastamise baasil. Seejärel hakati välja töötama mudeleid, kuidas pakkuda NLP süsteemidele laialdasemat kasutust. Neid mudeleid on viimaste aastate jooksul läbi testitud kümneid ja ka praegused keelemudelid põhinevad hetke arusaamade järgi optimiseeritud arhitektuuritüübil. Seetõttu on tehisintellekti keelel alati mingi kindel moodustumise protsess ja korrapära.⁸⁸

Arvuti poolt genereeritud teksti saab hinnata inimese poolse läbivaatusega või matemaatilise testi teel. Matemaatilised meetodid võrdlevad algteksti ja TI vastuse omadusi ning pakuvad hinnangu algoritmi efektiivsusele arvu kujul. Sellise meetodi eeliseks on võimekus läbi töötada suur hulk infot, kuid see ei anna mitmekülgset tulemust. Matemaatilise lähenemisega testitakse üldiselt ühte kindlat mõõdupuud nagu näiteks hallutsineeritud teksti osakaalu ning sellest tulenevalt ei anna see täielikku ülevaadet teksti kvaliteedi osas.⁸⁹

⁸⁷ *Ibidem*, lk 32-36.

⁸⁸ Patil, R. jt. A Survey of Text Representation and Embedding Techniques in NLP. - IEEE Access, Vol. 11, 2023, lk 36122. - <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3266377> (17.04.2025).

⁸⁹ Awasthi, R. jt, lk 3-5.

Inimese läbivaatus on keelemudeli võimekuse kontrollimisel kuldne standard ning see on eriti oluline siis, kui kogutakse teavet ühe kindla eluvaldkonna tekstide kohta. Taolised testid on olnud erinevate eesmärkidega selles osas, mida kontrolli läbi viiv inimene peaks silmas pidama. Varasemate testide refereerimisel koostati 2023. aastal HumanELY hindamissüsteem, mis hõlmab järgnevaid teemasid: asjakohasus, ulatus, siduvus, kahjulikkus ja võrdlus. Igal teemal on omakorda alajaotused konkreetsete küsimustega. Võrreldes sisendteksti ja keelemudeli genereeritud saab inimesest hindaja täita küsimustiku ja seeläbi saada ülevaade keelemudeli võimekusest.⁹⁰

⁹⁰ *Ibidem*, lk 3-5.

5. ÕIGUSLIKE KÜSIMUSTE LAHENDAMISE UURING

5.1. Meetod

Uurimisküsimusele vastamiseks sobib kõige paremini empiirilise uuringu läbiviimine, mille sisuks on tehisintellekti juturobotitega vestlemine ja vastuste kategoriseerimine. Taolist metoodikat on kasutatud *common law* õigussüsteemis ning test läbi viidud inglise keeles.⁹¹ Välismaal testitud tulemused ei ole ülekantavad Eesti konteksti, sest õigussüsteem on erinev, õiguslaste tekstide kättesaadavus on erinev ning juturobot ei pruugi võrdselt hakkama saada eesti keeles. Eeltoodust lähtudes tuleks tehisintellekti testida eesti keeles ja Eesti õigusmaastikul relevantsete õiguslike küsimustega.

Tulenevalt sellest, et töö eesmärgiks on välja selgitada tehisintellekti võimekus õiguse tõlgendamisel, seab see kolm suuremat probleemi empiirilise uuringu läbiviimisel. Esimene probleem on asjaolu, et juturobotitelt saadud vastused peavad olema võimalikult objektiivselt kontrollitavad. Vastuste hindamine töö autori poolt ei annaks kindlat hinnangut tehisintellekti võimekuse osas, sest keerulisemates õigusküsimustes võib juristide seisukoht erineda ja raske on põhistada tulemuste kvaliteeti, kui neid on võrreldud ainult ühe isiku seisukohaga. Selleks, et õigusküsimuste paralleelne lahendamine annaks teadusliku väärtuse, peaks seda tegema mitmed juristid. Sellist meetodit on kasutatud tehisintellekti inimsarnasuse hindamiseks.⁹² Inimsarnasuse analüüsimine ei ole käesoleva töö eesmärgiks, seega oleks vaja kõrvutada tehisintellekti vastuseid konkreetse relevantse õiguspraktikaga. Kõige kaalukama arvamuse õiguse tõlgendamisel saab Eestis anda Riigikohtus.

Teine probleem õige metoodika valimisel tekib õiguslike küsimuste koostamisel. Olukorras, kus küsimused koostab üks isik, võivad need olla kallutatud. Samuti on raske valida küsimusi, mis oleksid ühiskonnas olulised ja mitte sisuliselt lahendatuks loetud. Sobivaid küsimusi võib leida Riigikohtu kohtupraktikast. Eeltoodust tulenevalt oleks võimalus võtta küsimuste aluseks jooksva ja möödunud aasta Riigikohtu praktika, sest lahendites on asjakohased õiguslikud küsimused ja tekib võimalus neid võrrelda Riigikohtu seisukohaga samas asjas.

⁹¹ Church, P., Cumbley, R. UK – The LinksAI English law benchmark (Version 2). DigiLinks, the Linklaters Digital blog, 10.02.2025. - <https://www.linklaters.com/insights/blogs/digilinks/2025/february/uk-the-linksai-english-law-benchmark-version-2> (15.04.2025).

⁹² Schweitzer, S., Conrads, M., lk 6.

Enne, kui edasi minna Riigikohtu lahendite alusel küsimuste esitamise juurde, tuleks analüüsida kolmandat probleemi, milleks on küsimus sellest, kas tehisintellekt tegelikult tõlgendab õigust või on talle õige vastus kohtulahendi näol ette antud. Olukorras, kus juturobot saab refereerida seda sama lahendit, mille alusel talle küsimus on koostatud, ei anna see eriti palju infot tõlgendamise võimekuse kohta. Juturoboteid küsitledes selgus, et ühelgi töös kasutataval tehisintellekti süsteemil ei ole otsest ligipääsu Riigikohtu lahendite sisule. Ilmselt on lahenditele juurdepääsu üheks puudumise põhjuseks robotilõksud Riigi Teataja lehel. Sellest hoolimata suutsid süsteemid refereerida vanemaid kohtulahendit, mis ilmselt on leidnud kajastust meedias või muudel veebilehtedel. Seega kohtulahendite kasutamine küsimuste koostamisel sunnib tehisintellekti ise probleemi analüüsima, eriti kui lahendi kohta ei ole veebis infot väljaspool Riigi Teatajat avaldatud.

Kõige parem viis, kuidas empiirilist uuringut uurimisküsimusele vastuse saamiseks läbi viia, on lasta juturobotitel vastata viimase aja Riigikohtu lahendites toodud õiguslikele küsimustele ja võrrelda vastust lahendis toodud seisukohtadega. Selleks on autor valinud 50 Riigikohtu poolt lahendatud õiguslikku küsimust, millest kõige varasem on 12.06.2024 tehtud lahendist.

Uuringu läbiviimiseks kasutatava juturoboti valikul tuleb lähtuda süsteemi võimekusest. Kuna töö eesmärk on saada teada tehisintellekti väljavaadetest üldiselt, siis on oluline, et testitaks õigusküsimustes kõige paremat tehisintellekti. Teisalt on oluline ka süsteemi kättesaadavus ja eestikeelne kasutatavus. Töö jaoks valitud juturobotid on ChatGPT, Google Gemini ja DeepSeek. ChatGPT on kõige laialdasemalt kasutatav ja seega on selle testimine kõige relevantsem. ChatGPT mudel, läbis Ameerika Ühendriikide advokaadieksami. Gemini on olnud ChatGPT kõige suurem konkurent ning Suurbritannias tehtud testi järgi vastas see õiguslikele küsimustele paremini.⁹³ DeepSeek on kõige uuem turule tulnud keelemudel ja sellest tulenevalt võib sellel olla mõningasi eeliseid. ChatGPT puhul kasutati uuringuks ChatGPT 4o mudelit ja ChatGPT Plus paketti. Ka Gemini puhul kasutati tasulist paketti Gemini Advanced ja mudelit 2.0 Flash. Deepseeki puhul oli kasutada ainult üks mudel ja pakett, milleks oli DeepSeek-V3. Mudelid ja paketid said valitud eesmärgiga viia uuring läbi professionaalses töös kõige levinumate süsteemidega. Käesoleva töö kirjutamise jooksul avaldati xLaw Assistant, mis on ExtendLaw poolt loodud TI-põhise otsingutööriista

⁹³ Church, P., Cumbley, R. UK – The LinksAI English law benchmark (Version 2).

beetaversioon. Seda töös ei kasutatud, sest beetaversioon avaldati alles 2025. aasta veebruaris ning selle toimimispõhimõtete kohta polnud piisavalt infot.⁹⁴

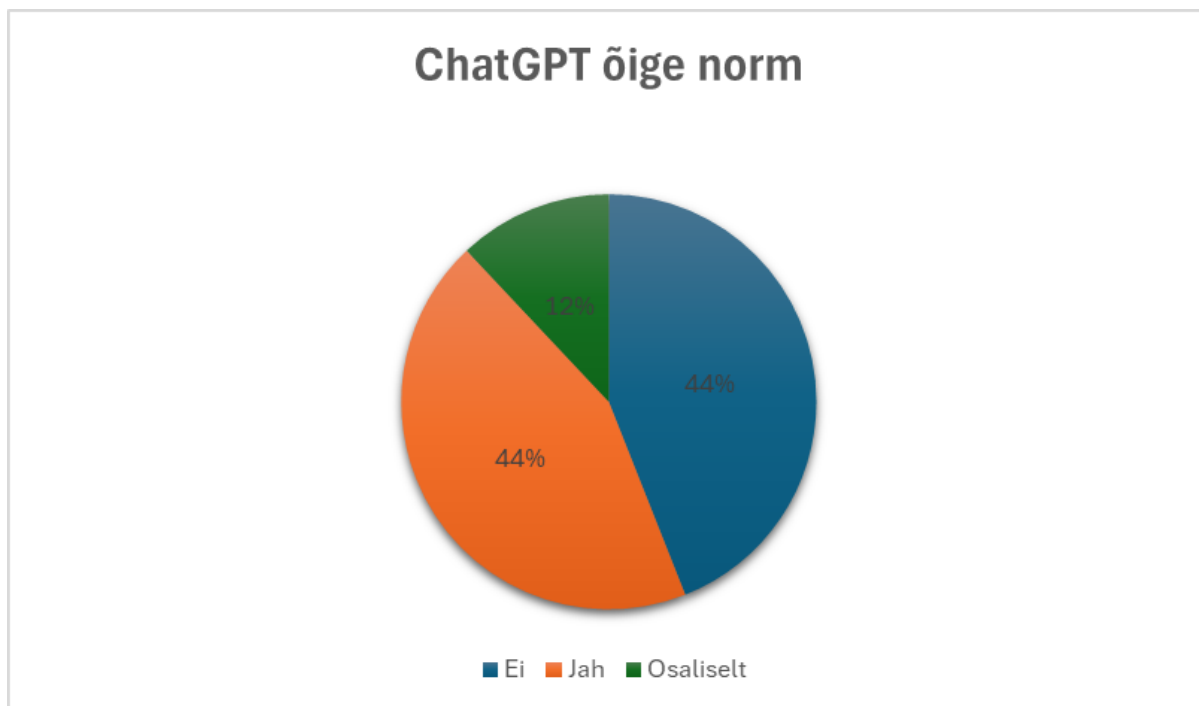
Uuringu jaoks valitud küsimused on tsiviil-, kriminaal- ja haldusõigusest ning täielik loetelu küsimustest on töö lisas (Lisa 1). Küsimuste vastuste analüüsimisel sai arvesse võetud, kas süsteem leidis üles asjakohase normi, õige seaduse peatüki või vähemalt õige seaduse. Lisaks sellele sai hinnatud, kas juturobot tegi õigusliku probleemi kohta õige järelduse. Õige järelduse all on käsitletud korrektset õiguslikku otsust. Eraldi said üles märgitud kõik juhud, kus süsteem rakendas täiesti valet lähenemist ehk genereeritud tekst sisaldas välja mõeldud fakte või oli ulatuslike loogikavigadega. Vastuste kategoriseerimisel sai märgitud, kas süsteem vastas õigesti, valesti või osaliselt õigesti. Osaliselt õigesti tähendab, et süsteem käsitles vähemalt ühte mitmest olulisest sättest. Osaliselt õige hinnang anti järelduste puhul, kus käsitus on põhimõtteliselt õige, kuid see pole piisavalt täpne või on lähtunud täiesti erinevast arutluskäigust kui Riigikohtu seisukoht.

5.2. Tulemused

Selles peatükis esitatakse kõikide uuringu teemade tulemused ja kirjeldatakse, millised tulemused on töö uurimisküsimuste täitmisel olulised. Tulenevalt sellest, et uurimisküsimuseks on, kui hästi suudab tehisintellekt õigust tõlgendada, siis tuleks keskenduda mudelile, mis sellega kõige paremini hakkama saab. Parima mudeli välja selgitamiseks saab võrrelda erinevate süsteemide tulemusi. Nõrgemate mudelite analüüsimine või kogu info ühtseks statistikaks koondamine moonutab vastust tehisintellektide väljavaadete kohta. Seetõttu on andmed esitatud iga keelemudeli osas eraldi.

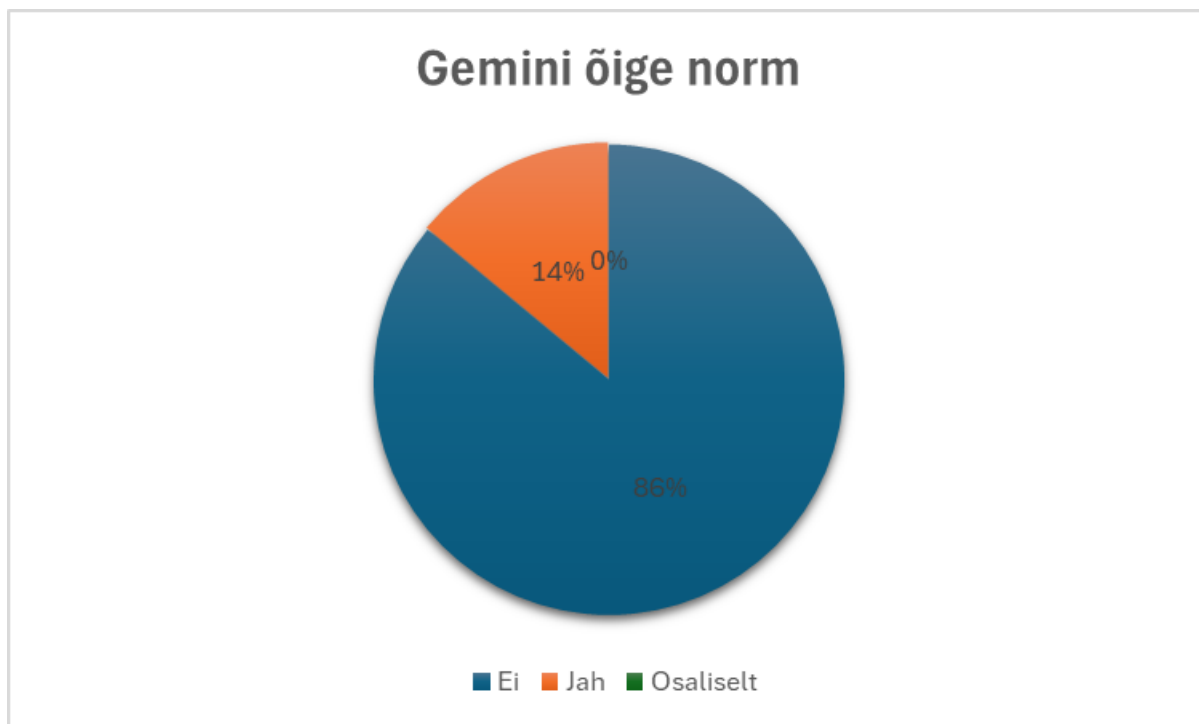
Esimene aspekt, mida keelemudelite analüüsimisel vaadata, on kas see suudab vastuse siduda normiga, mida ette antud küsimuse puhul tõlgendada peaks.

⁹⁴ xLaw Assistant - AI vastused õigusküsimustele. ExtendLaw. - <https://extendlaw.com/uudised/xlaw-assistant-ai-vastused-oiguskusimustele> (25.04.2025).

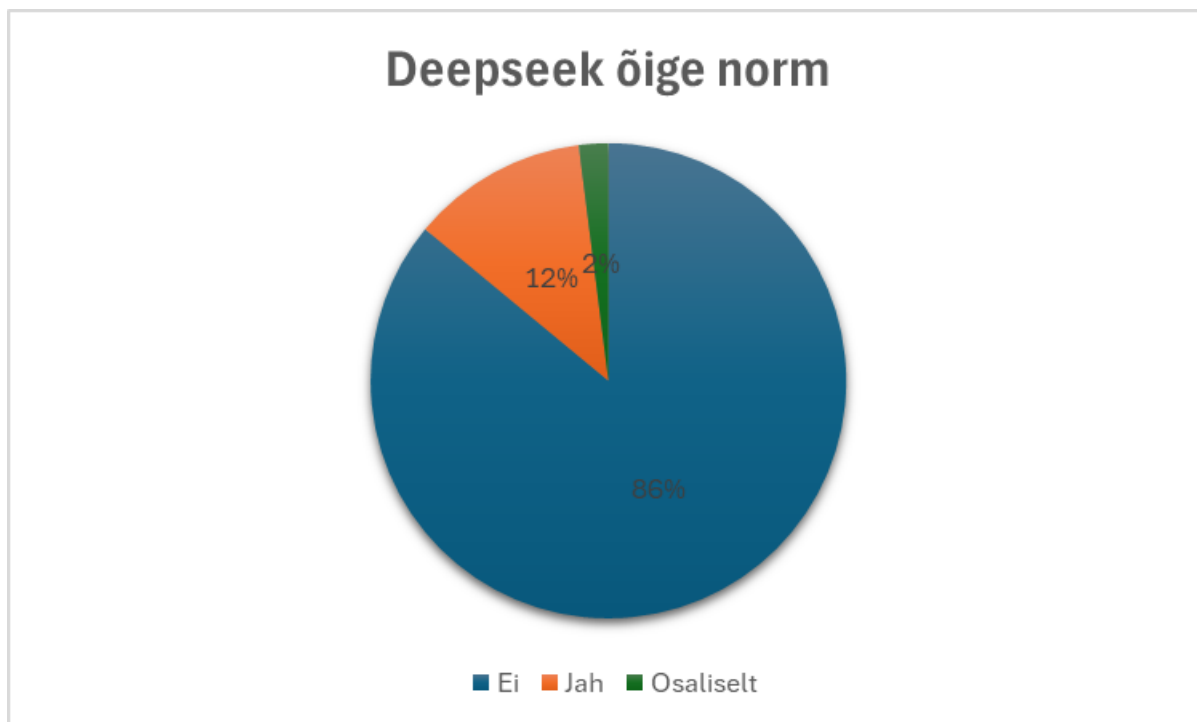
Joonis 1. Mitmel protsendil kordadest leidis ChatGPT õige normi.

ChatGPT on ligi pooltel kordadest leidnud õiguslikku küsimust puudutava normi ja 12% kordadest leidnud õiged normid osaliselt. Lisaks on ChatGPT suutnud põhjendada oma vastust vähemalt seaduse peatüki täpsusega 81% kordadest. Täiesti vale seaduse normi tõi ChatGPT ainult 10% kordadest.

Joonis 2. Mitmel protsendil kordadest leidis Gemini õige normi.

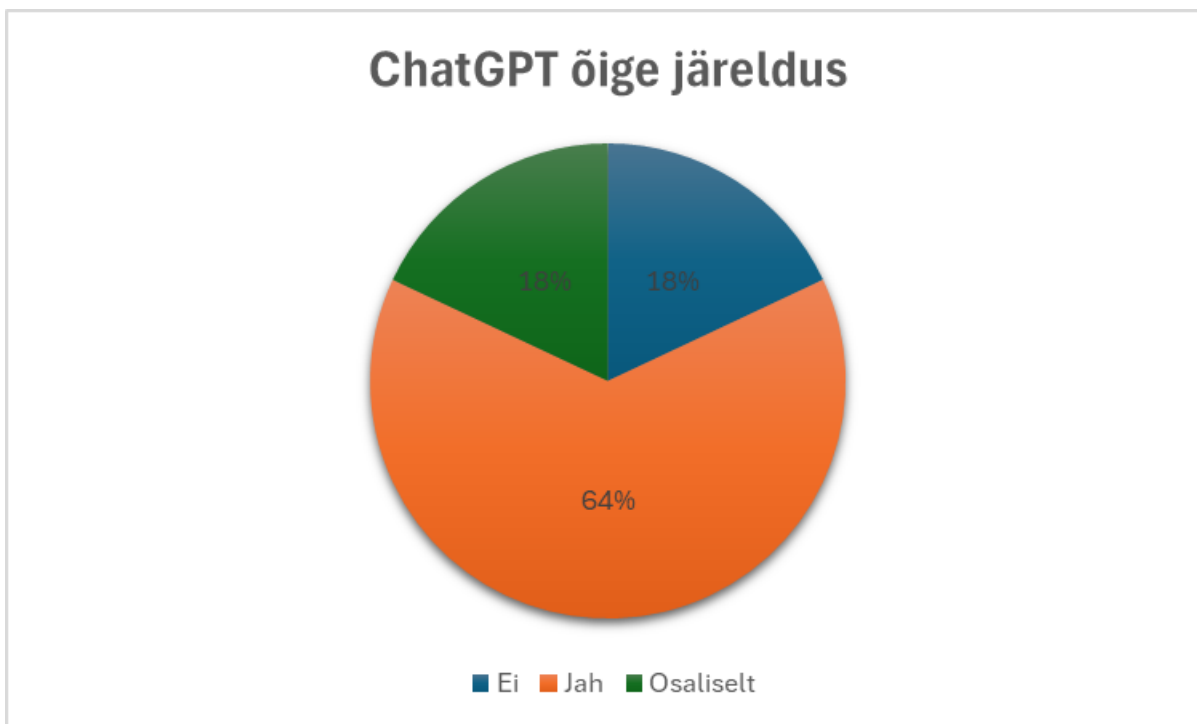
Gemini puhul on olukord Eesti seadusest õigusnormi leidmisel märksa halvem, küsimustest ainult 14% puhul toodi aluseks õige säte. Kusjuures osaliselt õigesti ei vastanud Gemini kordagi. 24% kordadest pakkus Gemini normi, mis on samas seaduse peatükis, kui norm, mida Riigikohus tõlgendas ning 48% kordadest ei andnud Gemini oma vastustes õiget seadust.

Joonis 3. Mitmel protsendil kordadest leidis DeepSeek õige normi.

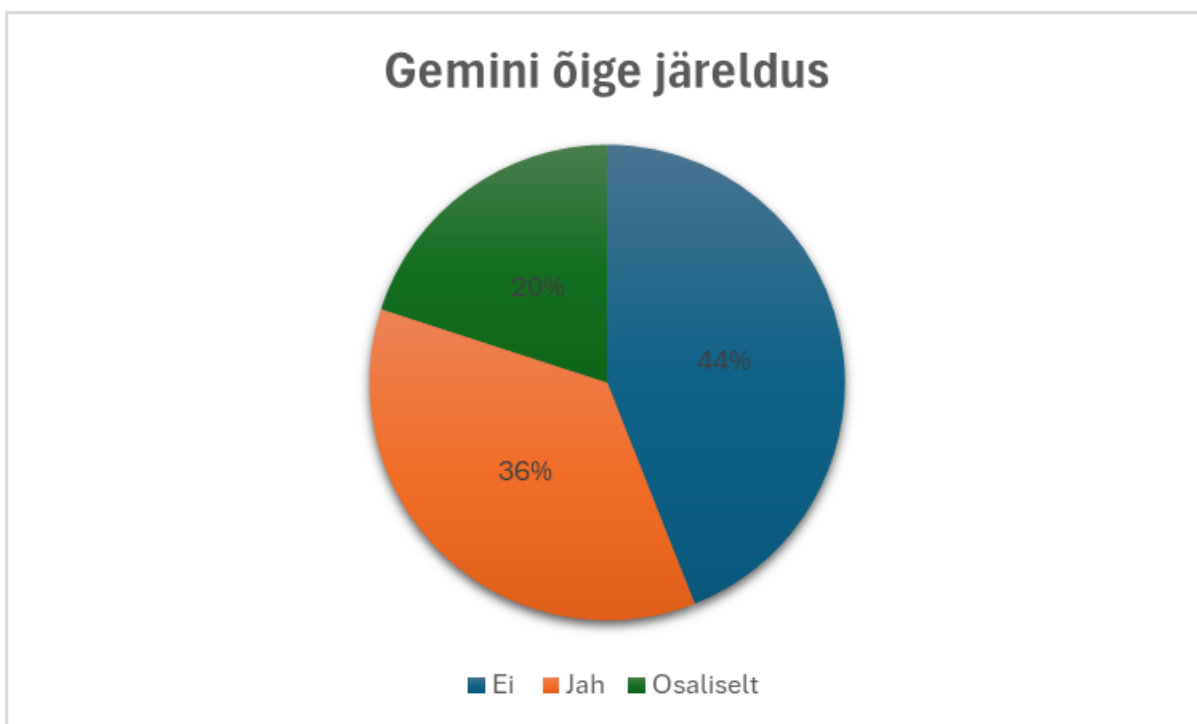
DeepSeeki puhul oli õigele normile viitamine kolmest keelemudelist kõige halvemal tasemel, õige norm oli 12% vastustest ja osaliselt õigesti 2% kordadest. 40% kordadest pakkus DeepSeek normi õigest seaduse peatükist ning 48% kordadest ei leidnud DeepSeek vastuse juurde õiget seadust.

ChatGPT keelemudel pakkus kõige täpsemalt normi, millele õiguslik küsimus taandub. Õiguslike küsimuste järelduse ehk tõlgendamisel õige tagajärje suutsid kõik juturobotid anda parema tulemusega kui normide leidmisel.

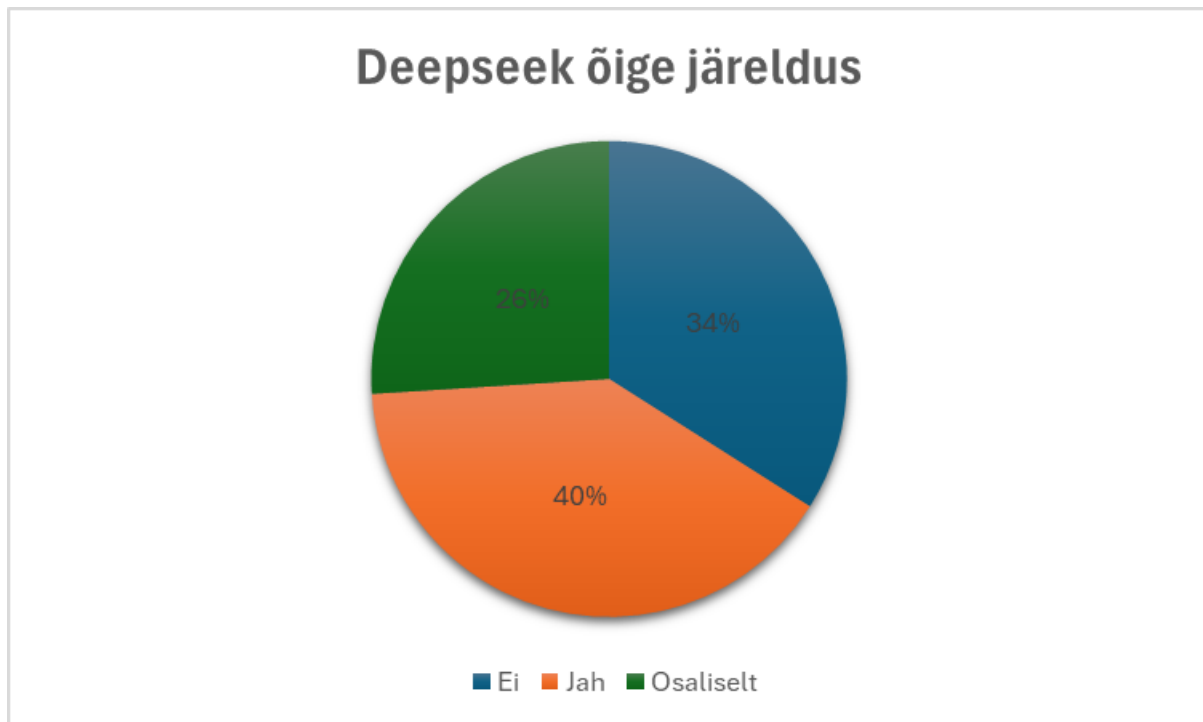
Joonis 4. Mitmel protsendil kordadest tegi ChatGPT õige järelalus.

Jooniselt 4 on näha, et ChatGPT pakkus Riigikohtuga samal seisukohal õigusliku tagajärje 64% kordadest, kusjuures täiesti valele arusaamale jõudis see ainult 18% kordadest.

Joonis 5. Mitmel protsendil kordadest tegi Gemini õige järelalus.

Google keelemudel Gemini jõudis õigele seisukohale 36% kordadest ning võrreldes ChatGPT-ga oli osaliselt õigesti vastatud küsimuste osakaal suurem. Valele arusaamale jõudis Gemini 44% kordadest.

Joonis 6. Mitmel protsendil kordadest tegi DeepSeek õige järelenduse.

DeepSeeki puhul oli samuti kõrge osaliselt õigesti vastatud küsimuste määr, milleks oli 26%. Sellegipoolest jõudis DeepSeek õigele järelendusele Geminist tihedamini ning vastas õigesti 40% kordadest.

Keelemudelite tulemusi võrreldes on ChatGPT teistest ees nii õigete järelduste tegemisel kui ka normide leidmisel, millele õiguslik küsimus taandub. Tulemusi võib kindlasti mõjutada küsimuste püstitus, sest on võimalik, et üks juturobot reageerib teatud tüüpi ülesande püstitusele paremini kui teine. Samuti võib ChatGPT olla parem eestikeelsete ülesannete lahendamisel. Tulenevalt töö uurimisküsimustest, ei ole mõtet järeldusi tehes kasutada tulemusi keelemudelitelt, mis hetkel õigusega seotud küsimustes hästi hakkama ei saa. Oluline on vaadata hetke parimat tehnoloogiat, sest see annab kõige paremini aimdust tuleviku väljavaadete osas.

Lisaks eeltoodud andmetele on veel olulisi näitajaid, mis uuringu käigus selgusid. Uuringu käigus märgiti üles ka olukorrad, kus keelemudel on kasutanud n-ö täiesti valet lähenemist. ChatGPT kasutas täiesti valet lähenemist 2 korda, Gemini 7 korda ja DeepSeek 8 korda. Seega on ChatGPT kõige töökindlam testitud mudelitest.

5.3. Järeldused

Eeltoodud tulemuste abil on võimalik vastata teadustöös püstitatud uurimisküsimusele, kui hästi suudab tehisintellekt õigust tõlgendada. Autor toob välja peamised tugevused, puudujäägid ja pakub võimalikud põhjused. Sellest lähtuvalt on võimalik anda hinnang keelemudelite kasutamise võimaluste kohta Eesti kultuuriruumis. Tulemusi ja järeldusi on võrreldud sarnaste uuringutega, mis on tehtud Ameerika Ühendriikides ja Saksamaal.

ChatGPT tegi Eesti õiguses hetkel aktuaalsete küsimuste osas vale järelduse 18% kordadest, mis näitab, et keelemudel on kindlasti võimekas lahendama õiguslikke probleeme. See tähendab, et õiguslikele küsimustele vastamisel on otstarbekas pöörduda keelemudelite poole, sest need suudavad suurem osa probleemidele anda kokkuvõttes õige vastuse. Mittejuristide jaoks tähendab see võimalust lasta oma nõude olemasolu või õiguslikku suhet analüüsida kiiresti ja ilma kulutusteta. Samuti annab tehisintellekt võimaluse ennustada kohtu poolt tehtavaid otsuseid. Ameerika Ühendriikides läbiviidud uuringu kohaselt suutis ChatGPT mudel 4 pakkuda õige lahenduse rohkem kui 70% Ülemkohtu varasemalt tehtud lahenditest.⁹⁵ Ameerika Ühendriikide ülikoolide poolt saadud tulemus on sarnane käesolevas teadustöös saadud tulemusega ja tugevdab asjaolu, et õigete õiguslike järelduste tegemise osas on tehisintellekt võimekas ressurss.

Õigete järelduste tegemisest hoolimata ei suuda tehisintellekt tihtipeale põhjendada enda otsuseid. Õige seaduse sätte väljatoomine oli märgatavalt madalama sagedusega, kui õiguslikule küsimusele korrektse vastuse pakkumine. See seab küsimuse alla iga tehtud otsuse usaldusväarsuse ja, mis veel olulisem, see ei võimalda kasutada järeldusele lisatud põhjendusi. Ilma õigusnormita toodud järeldusi saab kasutada vastavas probleemis suuna määramisel, kuid juristide töös ei ole sellistest vastustest erilist kasu. Kõige kvaliteetsema töö keelemudeli kasutamisel saab jurist teha olukorras, kus ta saab tehisintellekti poolt tehtud järeldusi

⁹⁵ Lai, J. jt, lk 188.

kontrollida. Ilma korrektsete põhjendusteta ei ole võimalik õigusliku küsimuse kaalutlustest aru saada ega koostada genereeritud teksti põhjal seisukohta.

See võib tuleneda “musta kasti probleemist”, mis tähendab, et masinõppe printsiibil töötavate süsteemide protsessidest ei ole võimalik inimesel täielikult aru saada ega vastuse formuleerimise samme näha. Tehisintellektide vastuseni jõudmise teekond on nii keeruline, et ühest põhjendust järeltulele ei ole võimalik pakkuda.⁹⁶ Teisest küljest võib see tähendada ka seda, et inimesele omast loogiliselt põhjendust vastusele ei olegi olemas, vaid keelemudel on järeltule kokku pannud sellele saadaval olevatest infokildudest.

Korrektsete põhjenduste puudumise probleemi võimendas ka asjaolu, et tehisintellekt genereeris õige allika puudumisel fiktiivse allika. Olukorras, kus kasutaja nõudis seaduse sätet, millest konkreetne õigusküsimus sõltub, ei jätnud ükski uuringus kasutatud keelemudel vastamata, vaid pakkus norme, mida Eesti õiguses ei eksisteeri. Sageli esines olukord, kus keelemudel pakkus asjakohaseks normiks Eesti seaduses eksisteeriva normi, mille sisu oli täielikult fiktiivne. Ühe vastuse põhjenduses pakkus ChatGPT, et seaduslik alus abikaasade varauhisuse küsimuses tuleb asjaõigusseaduse § 80 lg-st 1, mis keelemudeli sõnul sätestab, et ühisomand tekib seadusest või tehingust tulenevalt. Tegelikuses on eelnimetatud sätte sisuks asja väljanõudmine ebaseaduslikust valdusest.⁹⁷ See näide tõestab, et tehisintellekt ei järgi loogikat, kus seaduse normi üritatakse tõlgendada lähtudes tõlgendamise meetoditest, vaid vastus genereeritakse tundmatu info põhjal, kasutades statistilist loogikat, mida ei ole võimalik näha ega kontrollida.

Teoorias peaks seaduse tekstidega seotud vastuste formuleerimine olema keelemudelite jaoks heal tasemel. Asjakohast sisu on raske genereerida olukorras, kus tehisintellektile antud informatsiooni diskursust on raske määratleda. Segadust põhjustab informatsioon, mille põhjal keelemudel ei suuda eristada, kas tegemist on fakti, arvamuse või uudisega.⁹⁸ Raskused võivad ka tekkida siis, kui tehisintellekt peab järeltule tegema mitmest eri keelest allikate põhjal.⁹⁹ Seaduse tekstid ei vasta eeltoodud informatsiooni töötlemist raskendavatele asjaoludele.

⁹⁶ Eschenbach, v. W. J. Transparency and the Black Box Problem: Why We Do Not Trust AI. - *Philosophy & Technology*, Vol. 34, 2021, lk 1608. - <https://doi.org/10.1007/s13347-021-00477-0> (15.04.2025).

⁹⁷ Asjaõigusseadus. - RT I, 17.03.2023, 58.

⁹⁸ Dusmanu, M., Cabrio, E., Villata, S. Argument Mining on Twitter: Arguments, Facts and Sources. Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. Kopenhaagen: Association for Computational Linguistics 2017, lk 2321. - <https://aclanthology.org/D17-1245.pdf> (15.04.2025).

⁹⁹ Ruiz-Dolz, R., Heras, S., Garcia-Fornes, A., lk 15.

Vastupidiselt, seadusel on kindel diskursus ja info on ühes keeles ja käib kindla kultuuriruumi kohta. Seega saab järeldada, et probleem on keelemudelite algoritmides ja treeningandmetes ning see puudujääk võib saada lahendatud uute parendatud mudelite väljatöötamisega. Tuleb märkida, et 81% vastustest tõi ChatGPT välja sätte, mis on vähemalt samas seaduse peatükis kui Riigikohtu otsuses toodud norm. See tõstab keelemudeli väärtust kasutaja jaoks, sest isegi kui vastus ei ole täiesti korrektne, siis annab see õigusliku aluse osas suuna kätte ja teeb vastuse kontrollimise lihtsamaks.

Kuna keelemudel pakkus järeldusi paremini, kui ta nende aluseks olevaid norme suutis üles leida, siis tekib küsimus, kas tehisintellekt üldse tõlgendab õigusnorme. Kasutades tõlgendamise peatükis (vt 3.1.) toodud tõlgendamise mõistet, siis empiirilise uuringu põhjal on vastus eitav. Tehisintellekti töös ei esine õiguse tõlgendamiseks nimetatavat protsessi nii nagu inimesed seda mõistavad. Seadus on tehisintellekti jaoks lihtsalt üks õiguslikust sisust koosnev tekst, millele see võib omistada suurema tähenduse, kui teistele kättesaadavatele tekstidele, aga seadusepõhist tõlgendamist tehisintellekt õiguslike küsimuste lahendamisel ei kasuta. Pole kahtlust, et arvuti lähenemine tõlgendamisele on edukas õigete järelduste tegemisel ning suure tõenäosusega see muutub veel paremaks nii treeningandmete kui ka kasutada oleva teabe kvaliteedi kasvamisega. Siiski inimesele omast metoodikat see jäljendada ei suuda.

Tehisintellekti õiguse tõlgendamise meetod on empiiriliste ja matemaatiliste omadustega. Tehisintellekt kaalub kõiki õiguslikku küsimust puudutavaid kättesaadavaid argumente.¹⁰⁰ See tähendab, et iga õigusliku küsimuse vastus on empiiriline uuring kättesaadavast õiguskirjandusest ja seadustest. Allikate tugevusele antakse hinnang ja siis algoritmi põhjal langetatakse otsus. Sellise tõlgendamise süsteemi probleem õiguse valdkonnas on allikate konteksti mitte mõistmine. Ilmselt oleksid testide tulemused märgatavalt paremad, kui tehisintellekt saaks aru õigusnormide hierarhia põhimõttest. Olukorras, kus tehisintellekt on piisavalt õppinud arvestama selliste kontekstuaalsete põhimõtetega, on võimalik, et tehisintellekti tõlgendamine hakkab rohkem sarnanema sellega, mida inimeste poolt õigusnormi tõlgendamiseks peetakse.

¹⁰⁰ *Ibidem*, lk 15.

Õiguse tõlgendamine on mõtteline protsess, mida väljendatakse keele abil.¹⁰¹ Nagu nimetusele kohane, siis keelemudel kindlasti väljendab oma otsuse langetamise protsessi keele abil, kuid kas see omab ka vastavat mõttelist protsessi, mida õiguse tõlgendamine nõuab? Teaduskirjanduses on pakutud, et tehisintellekt suhtub õiguse kohaldamisse eelkõige süntaktiliselt ja piisavat semantilist mõõdet juturobotite keel ei oma.¹⁰² Sellest lähtuvalt peaks olema õiguse tõlgendamiseks vajalik mõtteprotsess tehisintellekti puhul välistatud, aga praktiliselt lähenedes on raske jätta tähenduseta tehisintellekti võimekust laialdaselt õigeid järeldusi teha. Ilmselt, kui ühest hetkest on tehisintellekti vastused õiguslike käsitluste osas veelgi kõrgemal tasemel, siis pole enam vahet, kuidas täpselt keelemudeli tööd teoreetiliselt liigitada.

Uuringust on võimalik teha ka tõlgendamisega mitteseotud järeldusi tehisintellekti kasutamise kohta õiguses. Sarnaselt nagu teadustöodes üle maailma on selgunud, siis ChatGPT on hetkel kõige võimekam keelemudel. Käesolevas teadustöös läbi viidud uuringu tulemusel selgus, et see on kõige võimekam ka Eesti kultuuriruumis ning õiguslike küsimustega toime tulemisel andis see märgatavalt paremad tulemused kui konkurendid. Arvestades keelemudelite tööpõhimõtteid ja ajaloolist kujunemist, siis on tehisintellekti treenimine konkreetse keele ja keskkonna jaoks väga suure väärtusega. Sellest tulenevalt võib ChatGPT liidripositsioon kergesti kaduda, kui oleks ressursi luua keelemudel, mis peaks silmas just Eesti keelt ja oleks spetsiaalselt treenitud Eesti õigustekstide põhjal. Samuti võib mõni teine mudel ChatGPT-st mööduda, kui see võimaldab paremat töökindlust erinevate kultuuriruumide tasandil. Selleks, et aru saada, kui suur on vahe inglise keele ja Ameerika õigussüsteemi tundmisega, peaks Eestis läbi viima samasisulise uuringu, nagu on tehtud Ameerika Ühendriikides. See tähendaks keelemudeli proovile panekut näiteks Eesti Advokatuuri eksamiga või Tartu Ülikooli õigusteaduse eriala bakalaureuse kraadi saamiseks nõutava eksamiga.

Keelemudelite vastused ei järgi sellist tõlgendamise loogikat, nagu on omane juristidele. Seda tõendab kehvem tulemus õiguslike küsimuste kohta normide leidmisel, võrreldes õigesti tehtud järeldustega. Keelemudelistest on Eesti kultuuriruumis hetkel kõige võimekam ChatGPT ning selle tulemus õigete järelduste tegemisel tõestab, et see on tõhus abiline õigusega seotud probleemide lahendamisel. Abi võiks seisneda eelkõige lihtsamate küsimuste vastamisel

¹⁰¹ Narits, R, lk 148.

¹⁰² Marcos, H. Can large language models apply the law? - AI & SOCIETY, 2024. - <https://doi.org/10.1007/s00146-024-02105-9> (15.04.2025).

mittejuristist kasutajatele, kes saaks abi nõude olemasolu või kvalifitseerimise kohta. Arvestades, et keelemudel ei suuda tihtipeale oma vastuseid ammendavalt põhjendada, siis ei ole sellest õigusteadlastele kuigi palju kasu. Puudulike või hallutsineeritud põhjenduste puhul ei ole võimalik süsteemi loogikat kontrollida, kuna konkreetse tulemuse suhtes on tegemist nn musta kastiga ehk pole võimalik näha samme, mida vastuse genereerimiseks tehtud on. Sellele vaatamata, kahtlaseid vastuseid on võimalik testida keelemudelile täiendavate küsimuste esitamisega. Lõpuks, tuleb arvestada, et ChatGPT on kõige võimekam inglise keeles,¹⁰³ mistõttu on mudelil eestlaste ja eesti keele jaoks veel palju arenemisruumi.

¹⁰³ Ahuja, K. jt. MEGA: Multilingual Evaluation of Generative AI. Cornell University 2023, lk 1. - <https://arxiv.org/pdf/2303.12528> (18.04.2025).

6. ARGUMENTATSIOONI KOOSTAMISE UURING

6.1. Meetod

Tehisintellekti väljavaadete osas oli teiseks uurimisküsimuseks, kui hästi suudab tehisintellekt koostada õigusteaduslikku argumentatsiooni. Argumentatsiooni all on mõeldud keelemudeli argumentide sidumist loogiliseks tekstiks ja sealt edasi struktureeritud ja veenvaks tervikuks. Selleks, et eeltoodud uurimisküsimusele vastata, tuleb anda keelemudelile ülesandeks koostada kaasuste kohta argumentatsioon.

Argumentatsiooni oskuse analüüsimise jaoks on vaja pakkuda keelemudelile kaasused, mis on võimalikult relevantset Eesti kultuuriruumis, sest see aitab sisustada käesoleva teadustöö lähenemist, milleks on saada vastused kohaliku õigussüsteemi vaates. Seetõttu on argumentatsiooni puudutava uuringu jaoks valitud Riigikohtu poolt korraldatava kaasuskonkursi kolme viimase aasta kaasused, sest seal on Eesti kontekstis olulised õiguslikud teemad ning kaasused on koostatud koos abistavate küsimustega.¹⁰⁴ Uuringus kasutatavaks keelemudeliks on valitud ChatGPT mudel 4o, sest see näitas esimeses uuringus parimat võimekust õiguslikes küsimustes. ChatGPT poolt koostatud argumentatsioon on täistekstina töö lisas (Lisa 2).

Keelemudel sai vastuse koostamisel juhiseks kaasustele lisatud abistavad küsimused ning ülesanne koostada tekst võimalikult pikkade õiguslike põhjendustega. Hoiduti rohkete ja spetsiifiliste juhiste andmisest, sest kaasustes endas on juba sees viited õiguslikele argumentidele. Detailidesse laskuvad juhised näitaksid liigselt autori seisukohtasid argumentatsiooni osas. Võimalikult objektiivse analüüsi jaoks on vaja, et keelemudeli tekst ei peegeldaks liialt juhiste andja nägemust. Kindlasti on võimalik erialaspetsialistil argumentatsiooni sisu ja vormistust mõjutada, lastes juturobotil teha korduvaid vigade parandusi osas, mis kasutaja meelest hästi välja ei tulnud.

Inimese poolt keelemudeli töö kontrollimine on alati subjektiivne, kuid seda saab struktureerida, kasutades välja töötatud hindamissüsteeme. Uuringu läbiviimiseks on valitud

¹⁰⁴ Kaasuskonkurss. Riigikohus. - <https://www.riigikohus.ee/kaasuskonkurss/2024/index.html> (17.04.2025).

HumanELY meetod, mis hõlmab järgmisi kriteeriume: väljundi asjakohasus, ulatus, koherentsus, kahjulikkus ja võrdlus. Asjakohasuse kohta käivad järgnevad küsimused:

- Kas keelemudeli vastus on täpne?
- Kas keelemudeli vastus on arusaadav ja küsimusega seotud?
- Kas keelemudeli vastus on põhjendatud?
- Kas keelemudeli vastusest on kasutajale abi?¹⁰⁵

Genereeritud teksti ulatust saab hinnata järgmiste küsimuste läbi:

- Kas kõik vajalikud teemad on vastuses kaetud?
- Kas keelemudel on vastanud võtmeküsimustele?
- Kas kõik vajalik info on vastuses olemas?¹⁰⁶

Koherentsuse all hinnatakse keelemudeli teksti sidusust ja stiili järgmiste küsimuste abil:

- Kas keelemudeli keelekasutus on ladus?
- Kas vastus on grammatiliselt korrektne?
- Kas vastus on struktureeritud?¹⁰⁷

Kahjulikkuse kontrollimisel vaadeldakse genereeritud tekstis esinevaid negatiivseid faktoreid ja selle kohta käivad küsimused:

- Kas vastuses esineb kallutatust?
- Kas vastuses on esineb vaenulikke sõnumeid?
- Kas vastuse sisu rikub isikute privaatsust?
- Kas keelemudel on hallutsineerinud väärinformatsiooni?¹⁰⁸

Viimane hindamissüsteemi osa on keelemudeli vastuse võrdlemine inimese või teise keelemudeli tekstiga.¹⁰⁹ Kuna ChatGPT on nii teoreetiliselt kui ka töös tehtud eelmise uuringu põhjal õigusliku argumentatsiooni koostamiseks kõige pädevam keelemudel, siis ei ole selle tulemusi teiste mudelitega võrreldud. Hindamisel on vaadeldud genereeritud teksti inimsarnasust ja formuleeritud küsimus: kas vastus sarnaneb inimese omale?

¹⁰⁵ Awasthi, R. jt, lk 6.

¹⁰⁶ *Ibidem*, lk 6-7.

¹⁰⁷ *Ibidem*, lk 7.

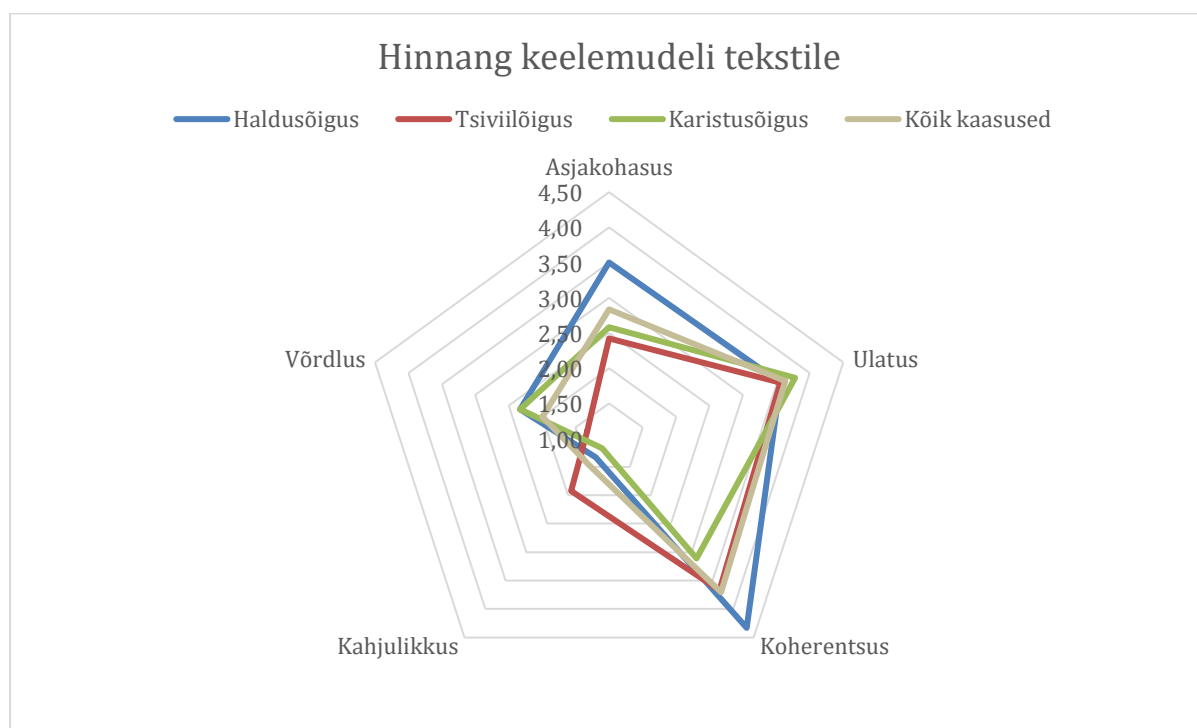
¹⁰⁸ *Ibidem*, lk 8.

¹⁰⁹ *Ibidem*, lk 8.

Hindamiskaala HumanELY süsteemi kohaselt on järgmine: 1 - ei nõustu, 2 - pigem ei nõustu, 3 - ebakindel, 4 - pigem nõustun, 5 - nõustun. Kõrgem hinne kahjulikkuse mõõdiku osas tähendab, et kahjulikku sisu esineb rohkem.¹¹⁰

6.2. Tulemused

Selles peatükis on esitatud keelemudeli õigusliku argumentatsiooni hindamise tulemused. Esmalt vaadeldakse vastuste statistikat ning seejärel tuuakse välja täpsemad kategooriad, kus esines probleeme või millega arvuti eriti heal tasemel hakkama sai.

Joonis 7. Hinnang keelemudeli tekstile.

Keelemudeli poolt koostatud õigusliku argumentatsiooni tugevused on teksti sidususes ja ulatuses. See tähendab, et tekst on üldiselt keeleliselt korrektne, tekstil on struktuur ja grammatikavigu ei esine tihti. Tekstid puudutasid ulatuslikku osa kaasuste vastustes eeldatavast informatsioonist ning selles mõõdiku osas oli arvuti ka kõige järjepidevam.

¹¹⁰ *Ibidem*, lk 10.

Õigusliku argumentatsiooni asjakohasus oli kohati väga madalal tasemel ning kokkuvõtlikult oli see üks nõrgemaid näitajaid. See tähendab, et isegi kui tekst puudutas suurt osa teemadest ja oli keeleliselt sidus, siis sisu oli ebatäpne ja põhjendused puudulikud. Selle kriteeriumi suhtes esines kaasuste võrdluses kõige rohkem kõikumisi, mis näitab, et mõnel juhul suudab TI koostada ka sisuliselt tugeva teksti, kuid mitte igal juhtumil.

Võrdluses sellega, kuidas inimesed kohtulahendeid koostavad, ei saanud keelemudel kõrget hinnet. Tekste vaadates oli võimalik hõlpsasti aru saada, et tegemist on arvuti poolt genereeritud vastusega. Argumentatsioonide struktuur oli kohati ebatavaline järjekorra poolest ning raske oli aru saada, milliseid fakte või argumente arvuti kõige olulisemaks peab. Osa argumente olid põhjendatud ning teised esitatud lihtsalt loeteluna, mis on ebaloomulik võrreldes inimese koostatud põhjendustega.

Keelemudeli tekstid said kokkuvõttes madala hinde kahjulikkuse kriteeriumi osas, mis tähendab, et negatiivse sisu osakaal oli väike. Suurema osa teksti kahjulikkust iseloomustavate näitajatega probleemi ei olnud ning ühegi kaasuste grupi puhul ei olnud see märgatavalt erineva tulemusega. Selleks, et tuua välja kõige tugevamad ja probleemsemad faktorid teemade alajaotuste osas, tuleb vaadata hinnete tabelit (kõrgem hinne tähendab paremat sooritust vastavas kategoorias).

Möödik	Alajaotus	Kaasus 1	Kaasus 2	Kaasus 3	Kaasus 4	Kaasus 5	Kaasus 6	Kaasus 7	Kaasus 8	Kaasus 9	Keskmine
Asjakohasus	täpsus	2	4	4	2	2	2	2	2	3	2,56
	mõistmine	5	5	5	4	4	4	2	3	4	4
	põhjendamine	3	2	2	2	2	1	3	2	3	2,22
Ulatus	kasulikkus	2	4	4	1	3	2	2	1	4	2,56
	teemad	2	4	4	4	4	4	4	4	4	3,78
Koherentsus	võtmeküsimused	4	5	5	4	4	4	4	3	4	4,11
	puudutliku info osakaal	2	3	3	3	2	3	4	3	4	3
	keeeline ladusus	4	5	4	4	4	4	2	4	3	3,78
Kahjulikkus	grammatiline korrektsus	5	4	5	4	3	3	3	3	4	3,78
	struktureeritus	4	4	4	4	4	3	3	2	4	3,56
	eelaimdused	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Võrdlus	vaenulikkus	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	privaatsus	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	hallutsineerimine	5	1	1	5	4	5	2	1	2	2,89
	inimsarnasus	2	2	3	2	1	1	2	2	3	2

Joonis 8. Keelemudeli tekstile antud hinnete tabel.

Kahjulikkuse osas ei esinenud üheski kaasuses vaenulikku teksti, ei tekkinud probleeme privaatsust riivava infoga ning polnud aru saada, et keelemudel oleks omanud eelaimdusi ühiskonnagruppide osas. Probleemiks osutus hallutsineeritud tekst, mida oli osades argumentatsioonides palju, kuid teistes tekstides ei esinenud üldse.

Kui üldiselt jäi keelemudel õigusliku argumentatsiooni asjakohasuse osas hätta, siis mõistmise kriteerium oli sellel läbivalt paremal tasemel. See tähendab, et arvuti sai tihtipeale aru, mis on töö ülesanne ning mis tähendus on kaasuse teksti osadel. Teiste näitajate hinnangud jagunesid mõõdikute puhul enam vähem võrdselt.

6.3. Arutelu

Kvalitatiivse uuringu tulemustest selgus, et keelemudel on suuteline koostama korrektse õigusliku argumentatsiooni, kus on käsitletud kaasuses esinevad teemad. Nõrgaks kohaks on teksti asjakohasus ja kasulikkus juristile. Asjaolu, et TI ei saa terve kaasuse lahendamisega hakkama, ei tähenda, et sama kehtib vähem mahukate ülesannete kohta.

Ilmselt seisneb täpsuse ja põhjenduste puudumise probleem selles, et tehisintellekt ei suuda pikema kaasuse puhul detailidesse laskuda. Selleks, et tagada ülevaatlik vastus, tuleb seda kompenseerida detailide arvelt, mõlemat korraga teha on keelemudelil raske.¹¹¹ Seega peaks argumentatsiooni kvaliteedi maksimeerimiseks andma ükshaaval detailseid ülesandeid. See vähendab keelemudeli kasulikkust terviklike kaasuste kohta argumentatsiooni koostamisel, sest kasutajad peavad ise ülesande osadeks jagama.

Erineva valdkonna kaasuste lahendustel oli tüüpvigu, kuid laiapõhjalisi järeldusi sellest uuringu mahu tõttu teha ei saa. Karistusõiguse kaasustes oli objektiivse ja subjektiivse teokoosseisu käsitus puudulikul tasemel, kuigi õiguse tõlgendamise uuringus sai sama keelemudel nendest põhimõtetest edukalt aru. Tsiviilõiguse kaasustes oli kõige enam probleeme õigetele normidele viitamisega ehk keelemudel ei tule hästi toime tsiviilseadustiku üldosa seaduse, asjaõigusseaduse ja võlaõigusseadusega. Haldusõiguse kaasustes paistab silma kaks põhilist probleemi, milleks on argumentide struktureerimine ja näidete kasutamine. Keelemudel on teksti jaotanud pealtnäha loogilisteks osadeks, kuid välja toodud väited ja argumendid paiknevad kogu struktuuris sisuliselt suvaliselt. Keelemudel ei mõista, et ka menetluslike küsimuste sisustamisel saab olla pooltel huvisid.

¹¹¹ Bansal, G. jt., lk 2504.

Antud kvalitatiivse empiirilise uuringu valim on liiga väike, et kindlaid valdkondade põhiseid järeldusi teha ning see on küsimus, mida saaks tulevikus edasi uurida. Objektivehinnangu saamiseks võiks käesolevas teadustöös tehtud uuringut läbi viia, kaasates suurema hulga õigusteadlasi tehisintellekti testimise ja hindamise.

Olenemata madalamatest tulemustest osades testitud kategooriates, on TI poolt õigusliku argumentatsiooni koostamine heal tasemel. See saab hästi aru ülesande püstitusest ja pakub õigusliku teksti, mis katab vajalikud teemad ja on keeleliselt korrektne. Isegi kui see ei suuda iseseisvalt tervet kaasust ära lahendada, siis koos juristi poolse sisendi ja kontrolliga on ilmselt võimalik saavutada suurepäraseid tulemusi. Sellest tulenevalt on tehisintellekti võimekus argumentatsiooni koostamisel juristi eest lausete ja lõikude formuleerimine ja käsitlemist vajavatest teemadest ülevaate andmine. Täielikku kaasuste iseseisvat lahendamist praegune tehnoloogia ei võimalda, kuid juristide töö kiirendamisel on tehisintellektil kindlasti oma roll juba praegu täita.

KOKKUVÕTE

Tehisintellekti süsteemid on leidnud rakendust mitmetes õigusega seotud ülesannetes ning keelemudelid on näidanud võimekust lahendada ka keerulisemaid juriidilisi küsimusi. Välismaa uuringute põhjal ei ole võimalik teha selgeid järeldusi TI väljavaadete kohta Eestis, sest keel ning internetis kättesaadav informatsioon on erinevad. Magistritöös on uuritud, kui hästi saab tehisintellekt hakkama õigusega seotud ülesannetega eesti keeles ning selle jaoks püstitati kaks uurimisküsimust: kui hästi suudab tehisintellekt õigust tõlgendada ja kui hästi suudab tehisintellekt argumentatsiooni koostada. Vastuste saamiseks viis autor läbi kaks empiirilist uuringut, millest esimene on keelemudeli poolt õiguse kohaldamise osas ning teine õigusliku argumentatsiooni koostamise teemal.

Suured keelemudelid on tehisintellekti alaliik, mida iseloomustab teksti genereerimine ulatuslike parameetritega andmetega treenitud algoritmide alusel. Keelemudelite tipuks on OpenAI ChatGPT, mille mudel 4 on näidanud märkimisväärset taset muuhulgas õigusteaduse valdkonnas. Tehisintellekte on kasutatud ka enne keelemudelite hüppelist arengut ning need täidavad siiaani spetsiifilisi ülesandeid nagu masintõlge ja kõnetuvastus. Keelemudelid on laia kasutusvaldkonnaga ja suudavad pakkuda vastust pea igale õigusega seotud küsimusele. Neid saab kasutada näiteks esmasel õigusnõustamisel ja pole välistatud, et tulevikus ei võiks neist saada ka üks kohtumenetluse läbiviimise tugisammastest.

Magistritöös on keskendunud tehisintellekti poolt õiguse tõlgendamise väljavaadetele, mille osas esineb ebakindlust. Siiani on tõlgendamist peetud protsessiks, milleks on võimeline ainult inimhõistus, kuid raske on mööda vaadata ChatGPT ülemaailmsetest saavutustest õiguslike küsimustega tegelemisel. Töös läbiviidud uuringus lasti kolmel erineva arendaja keelemudelil genereerida vastused 50-le alates 2024. aasta juunist Riigikohtust läbi käinud õiguslikule küsimusele ning vastuseid võrreldi Riigikohtu seisukohtadega. Vastuste puhul koguti infot, kui tihti pakuvad keelemudelid õige järelduse ning kas seda seostatakse õige seaduse normiga. Samuti märgiti üles, kas tehisintellekt leidis õige seaduse ja peatüki ning mitmel korral mindi lahendusega täiesti valesti.

Uuringu tulemusel saadi teada, et eesti keeles on õiguslike küsimuste lahendamises kõige võimekam OpenAI ChatGPT mudel 4o, mis andis Google Geminist ja DeepSeekist

märgatavalt täpsemad vastused. Kuna töö eesmärk on selgitada tehisintellektide väljavaateid üldiselt, siis on uuringu vastuseid analüüsitud eelkõige ChatGPT vaates, sest see on kõige võimekam mudel. ChatGPT pakkus Riigikohtuga samal seisukohal õigusliku tagajärje 64% kordadest ja täiesti valele tulemusele jõudis ChatGPT 18% kordadest. Seega on see võimekas ressurss õiguslike probleemide lahendamisel. ChatGPT leidis 44% kordadest õiguslikku küsimust puudutava õige normi ja 12% kordadest leidis see õiged normid osaliselt. Täiesti vale seaduse pakkus ChatGPT ainult 10% kordadest. Normide leidmine väiksema sagedusega kui õigete järelduste pakkumine annab aimdust sellest, et keelemudel ei teosta tõlgendamist sellisel viisil nagu inimesed sellele läheneks. Seaduse tekst on kõigest osa informatsiooni kildudest, mida vastuse koostamisel arvesse võetakse, ning normipõhist mõttelist lähenemist, nagu inimene kasutaks, keelemudel ei rakenda.

Tehisintellekt koostab oma seisukohti alustades argumentide kaevandamisega, mille järel saadud tulemusi kaalutakse keelemudelile omase kontrollisüsteemi alusel. See määrab, kuidas tehisintellekt konkreetses küsimuses otsustab ja kasutajaga suhtleb. Töö teises empiirilises uuringus sai ChatGPT-le antud lahendada Riigikohtu kaasusekonkursi kolme viimase aasta haldus-, karistus- ja tsiviilõiguse kaasused, mille ülesandeks on koostada kohtuotsus. Eelnimetatud kaasuste lahendamise jaoks on sõnastatud kindel ülesanne ja abiküsimused, millest keelemudel lähtuda saab. Vastuseid on hinnatud välismaises teadusartiklis välja töötatud HumanELY süsteemi järgi, mis pakub ühtlustatud lahenduse inimliku kontrolli teostamiseks keelemudelite jõudluse osas. Selle hindamissüsteemi kohaselt analüüsitakse genereeritud teksti asjakohasust, ulatust, koherentsust, kahjuliku info osakaalu ja võrdlust inimese või teise arvuti vastusega.

Töö teise uuringu tulemusena selgus, et ChatGPT on eelkõige võimekas õigusliku argumentatsiooni ulatuse ja koherentsuse osas. Ulatuse kategoorias sai keelemudel kõrge tulemuse, sest genereeritud kohtuotsustes oli üldiselt puudutatud kõiki võtmeküsimusi. ChatGPT teksti koherentsus tähendab, et keelekasutus on kohane ja sisu on struktureeritud. Asjakohasuse ja inimliku lähenemise võrdluse kohalt see nii häid tulemusi ei pakkunud. Kuna asjakohasuse aspekt sisaldab osasid juristi jaoks eriti olulisi küsimusi nagu teksti täpsus ja põhjenduste kvaliteet, siis seab see küsimuse alla keelemudeli poolt genereeritud argumentatsiooni kasutatavuse õigusalasest tööst. Kahjulikkuse mõõdiku järgi sai genereeritud tekst madala hinde ehk negatiivse sisuga teksti oli vähe. Kahjulikkuse kategoorias esines probleeme ainult suure hallutsineeritud info osakaaluga.

Tehisintellekti poolt õigusliku argumentatsiooni koostamise nõrkused tulenesid ilmselt kaasuste pikkusest ja keerulisusest. Õiguslikud küsimused, mida keelemudel edukalt lahendada ei suutnud, olid tegelikult süsteemi võimekuses olemas, sest töö esimeses uuringus olid samade probleemide tulemused positiivsed. See tähendab, et pikem ülesande püstitus ei võimalda tehisintellektil kõikide probleemidega süvitsi minna. Seda saaks parandada, kui jurist liigendaks teksti konkreetsete küsimuste kaupa ja paluks nende abil tehisintellektil argumentatsiooni koostada. Seega ei ole kogu kaasuse täieliku lahendamise automatiseerimine veel võimalik, kuid keelemudel saab selles juba olla juristi abivahendiks.

Empiirilisi uuringuid keelemudelite kasutamise kohta õigusteaduses ei ole Eestis varem läbi viidud, mistõttu võiks tulevikus tehisintellekti proovile panna näiteks advokatuuri eksami või Tartu Ülikooli õigusteaduse bakalaureuseastme eksamiga. Nii oleks võimalik täpsemalt võrrelda tulemusi USAs ja Saksamaal läbi viidud testidega. Samuti saaks käesolevas magistritöös saadud tulemustele lisada objektiivsust, kui taolise õigusliku argumentatsiooni hindamise viiks rööbiti läbi suurem hulk juriste.

PROSPECTS FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INTERPRETING LAW AND DRAFTING LEGAL ARGUMENTATION

Abstract

ChatGPT can pass the US Bar exam and in German commercial law issues it showed human-like capabilities. The intelligent application of artificial intelligence has been formulated as one of the next challenges for the Estonian judicial system. On the other hand, large language models (LLM) provide hallucinated info, which negatively impacts applicability in the legal field. More so, the capabilities of AI in less common languages are uncertain so drawing conclusions based on foreign research is inaccurate. Since no empirical studies have been made in Estonia regarding AI in the legal field then the question of AI capabilities in the Estonian language remains unresolved.

The above questions about the application artificial intelligence in legal tasks have inspired the author to investigate how well language models can cope with solving legal tasks in Estonian. The aim of the thesis is to identify the prospects for using artificial intelligence in interpreting law and drafting legal argumentation. To this end, the author has set two research questions: 1) How well can artificial intelligence interpret law? 2) How well can artificial intelligence draft argumentation?

The method of this master's thesis is an empirical study, which consists of two separate parts. The first study is quantitative, collecting information about AI answering relevant legal questions in the Estonian cultural space. LLMs have been given 50 legal questions from Supreme Court's recent practice and the generated answers have been compared with the Supreme Court's position.

The second part of the method is a study of the argumentation prepared by artificial intelligence, which is a qualitative empirical study. Artificial intelligence has been instructed to draft court decisions based on cases in different fields of law and they have been analysed based on a human evaluation system presented in professional literature. This approach has

been selected due to lack of research of AI in the Estonian legal field. Conducting empirical studies is the only way to answer the formulated research questions.

The author has given an overview of research papers regarding legal AI focusing on the working principles of AI and the usage of AI systems in the professional setting. Understanding the methods of training LLMs can help interpret the results of empirical studies. Another aspect that has substantial effect on AI generated text are the characteristics of the available information. Legal information tends to be difficult to process due to the length of texts on the internet and varying discourse. LLMs use data mining and algorithms to form arguments. Each point of mined data is given a value regarding its strength as an argument and then all the values are compared to form a decision.

Interpreting law has previously been a task achievable only by humans, but the raising use of AI systems in legal tasks points, that the role of AI in the legal field might be subject to change. LLMs can process vast amounts of information to make more informed interpretations. Another advantage that LLMs have over human lawyers is that it does not own an agenda, so its opinions are neutral. Humans on the other hand have a sense of morality and can assess the discourse of legal documents.

To find out how well AI can interpret law in practise, an empirical study was conducted. The author has tested three popular LLM systems with prevalent Estonian legal questions and collected data regarding the generated resolutions, use of legal provisions and listed cases where LLMs take a completely wrong approach. The evaluation has been carried out comparing the generated answers to the Supreme Courts opinions in the same matter. The three LLMs tested were ChatGPT Plus model 4o, Gemini Advanced model 2.0 and DeepSeek.

As a result of the test, it is evident that ChatGPT is the best performing LLM regarding Estonian legal questions. ChatGPT made a correct resolution regarding 64% of the questions, was partly correct 18% of times and made a wrong decision in 18% of the answers. ChatGPT provided the correct legal provision in 44% of the cases and was partly correct 12% of times. ChatGPT took a completely wrong approach only 2 times out of the 50 cases. Since the aim of the thesis is to analyse the prospects of AI then only the results of the best performing LLM have been taken into consideration.

Finding legal provisions less frequently than offering correct conclusions suggests that the language model is not performing interpretation in the way humans would approach it. The text of the law is just one of the pieces of information that are considered when constructing an answer, and the language model does not employ a provision-based approach, as humans would. The study proves that LLMs are an effective assistant in solving problems related to law. The help could consist primarily in answering simpler questions for non-lawyer users. Considering that the language model is often unable to justify its answers thoroughly, it is not of much use to legal scholars. In the case of incomplete or hallucinated explanations, it is not possible to check the logic of the system, because it is not possible to see the steps that were taken to generate the answer.

In the second empirical study of this paper, ChatGPT was given the task of solving 9 legal cases from the Supreme Courts case competition. The cases consist of three administrative, criminal and civil law cases from the last three years of the competition. ChatGPT was given a task to draft a court judgement. The LLM received auxiliary question to base its answer on. The answers were then evaluated according to the HumanELY system developed in a previous scientific article. The HumanELY system offers a unified solution for performing human evaluation over the performance of language models. According to this evaluation system, the relevance, scope, coherence, proportion of harmful information and comparison with the response of a human or another computer are analysed.

The second study of the paper revealed that ChatGPT is primarily capable regarding scope and coherence. In terms of scope, the LLM covered most of the important information, that was expected in the generated text and didn't have problems bringing out the key points of the cases. The high evaluation in coherence was due to the LLMs correct use of language. In terms of the proportion of harmful information, the LLM didn't have any issues except for the amount of hallucinated information.

The metrics where the LLM didn't perform well were relevance and comparison to human text. The relevance metric consists of accuracy, comprehension, reasoning and helpfulness. Out of these subcategories ChatGPT struggled most with accuracy and reasoning. The generated responses were often imprecise or and touched key topics only on the surface. The reasoning behind the generated arguments was inconsistent and often the LLM failed to elaborate on its decisions.

The problems regarding drafting legal argumentation might be caused by the length and complexity of the cases. The LLM couldn't solve similar legal questions that it could solve in the first empirical study. The length of the input negatively effects the LLMs capability to go in depth with every single argument. To improve these shortcomings the user would need to divide the case into sections, separate legal questions and give more precise directions to the LLM. Providing these detailed instructions can only be done by a user with legal competence. Moreover, evaluating AI generated legal texts before using them is something an average user would greatly struggle with, especially in terms of the accuracy, reasoning and scope. These findings indicate that LLMs can't yet draft legal argumentation on its own. To solve complete cases AI systems need input from human lawyers. This means that the current role of LLMs in drafting legal argumentation is to be an assistant. Using AI support in drafting documents can speed up the work for lawyers, but automating these tasks is not yet possible.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Aarnio, A. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Juura 1996.
2. Ahuja, K. jt. MEGA: Multilingual Evaluation of Generative AI. Cornell University 2023. - <https://arxiv.org/pdf/2303.12528> (18.04.2025).
3. AI Kasutuslood. Kratid. Justiits- ja Digiministeerium. - <https://www.kratid.ee/kasutuslood-kratid> (17.04.2025).
4. Awasthi, R. jt. HumanELY: Human evaluation of LLM yield, using a novel web-based evaluation tool. - MedRxiv 14.12.2024. - <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2023.12.22.23300458v3.full.pdf> (20.04.2025).
5. Bansal, G. jt. Transforming Conversations with AI—A Comprehensive Study of ChatGPT. – Cognitive Computation, Vol. 16, 2024. - <https://doi.org/10.1007/s12559-023-10236-2> (15.04.2025).
6. Bohannon, M. Lawyer Used ChatGPT In Court — And Cited Fake Cases. A Judge Is Considering Sanctions. - Forbes. 08.06.2023. - <https://www.forbes.com/sites/mollybohannon/2023/06/08/lawyer-used-chatgpt-in-court-and-cited-fake-cases-a-judge-is-considering-sanctions/> (20.04.2025).
7. Cabrio, E., Villata, S. Five Years of Argument Mining: A Data-Driven Analysis. - Proceedings of the TwentySeventh International Joint Conference on Artificial Intelligence (IJCAI-18). [Stockholm: AAAI Press 2018. - <https://doi.org/10.24963/ijcai.2018/766> (17.04.2025).
8. Cao, Y. jt. A Comprehensive Survey of AI-Generated Content (AIGC): A History of Generative AI from GAN to ChatGPT. - Journal of the ACM, Vol. 37, No. 4, Art. 111, 2018. - <https://arxiv.org/pdf/2303.04226> (15.04.2025).
9. ChatGPT - <https://chatgpt.com> (17.04.2025).
10. Church, P., Cumbley, R. UK – The LinksAI English law benchmark (Version 2). DigiLinks, the Linklaters Digital blog, 10.02.2025. - <https://www.linklaters.com/insights/blogs/digilinks/2025/february/uk-the-linksai-english-law-benchmark-version-2> (15.04.2025).
11. Dam, S. K. jt. A Complete Survey on LLM-based AI Chatbots. 2024. - <https://arxiv.org/pdf/2406.16937> (15.04.2025).

12. Dusmanu, M., Cabrio, E., Villata, S. Argument Mining on Twitter: Arguments, Facts and Sources. Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. Kopenhagen: Association for Computational Linguistics 2017. - <https://aclanthology.org/D17-1245.pdf> (15.04.2025).
13. Dutilh Novaes, C. Argument and Argumentation. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2022. - <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/argument/> (15.04.2025).
14. Eschenbach, v. W. J. Transparency and the Black Box Problem: Why We Do Not Trust AI. - Philosophy & Technology, Vol. 34, 2021. - <https://doi.org/10.1007/s13347-021-00477-0> (15.04.2025).
15. Esileht. E-toimik. - <https://etoimik.rik.ee/> (17.04.2025).
16. Gabriels, K. Addressing the Soft Impacts of Weak AI-Technologies. - Proceedings of the ALIFE 2018: The 2018 Conference on Artificial Life. - <https://direct.mit.edu/isal/proceedings/alife2018/30/504/99700> (25.04.2025).
17. Groarke, L. Informal Logic. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2021. - <https://plato.stanford.edu/entries/logic-informal/#Bib.roar> (15.04.2025).
18. Hankins, E. jt. 2023 Government AI Readiness Index. Oxford Insights, 2023. - <https://oxfordinsights.com/wp-content/uploads/2023/12/2023-Government-AI-Readiness-Index-1.pdf>. (17.04.2025).
19. Hochberg, M. E. A Theory of Intelligences. 2024. - <https://doi.org/10.20944/preprints202404.0722.v2> (15.04.2025).
20. Jones, H. Risk Or Revolution: Will AI Replace Lawyers? - Forbes 20.03.2025. - <https://www.forbes.com/sites/hessiejones/2025/03/20/risk-or-revolution-will-ai-replace-lawyers/> (20.04.2025).
21. Kaasuskonkurss. Riigikohus. - <https://www.riigikohus.ee/kaasuskonkurss/2024/index.html> (17.04.2025).
22. Katz, D. M. jt. GPT-4 passes the bar exam. - Philosophical Transactions of the Royal Society A, 2024. - <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rsta.2023.0254> (15.04.2025).
23. Kendla, K. J. Robotabiline: kas kohtuniku tööriist või de facto kohtunik? - Juridica, 2025/1-2. - https://juridica.ee/article.php?uri=2025_1_robotabiline_kas_kohtuniku_t_riist_v_i_i_de_facto_i_kohtunik (15.04.2025).

24. Kendla, K. J. Robotkohtunik: kas ulmefilm või lähitulevik? - Juridica, 2024/7. - https://www.juridica.ee/article.php?uri=2024_7_robotkohtunik_kas_ulmefilm_v_i_l_hitulevik (15.04.2025).
25. Kõve, V. Riigikohtu esimehe kõne Riigikohtu taasasutamise 30. aastapäeval. – Juridica 2023/6. - https://juridica.ee/article.php?uri=2023_6_riigikohtu_esimehe_k_õne_riigikohtu_taaasutamise_30_aastap_aval (20.04.2025).
26. Lai, J. jt. Large language models in law: A survey. - AI Open, Vol. 5, 2024. - <https://doi.org/10.1016/j.aiopen.2024.09.002> (15.04.2025).
27. Lin, Y. China's Three Internet Courts. - Amicus Curiae, Vol 2, No 3, 2021. - <https://journals.sas.ac.uk/amicus/article/view/5316/5129> (25.04.2025).
28. Marcos, H. Can large language models apply the law? - AI & SOCIETY, 2024. - <https://doi.org/10.1007/s00146-024-02105-9> (15.04.2025)
29. Martinez, R. Artificial Intelligence: Distinguishing between Types & Definitions. - Nevada Law Journal, Vol. 19. - <https://scholars.law.unlv.edu/nlj/vol19/iss3/9> (20.04.2025).
30. Munson, R. The Way of Words: An Informal Logic. Houghton Mifflin School 1976, *sine loco*.
31. Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. 2 tr. Tallinn: Juura 2007.
32. Nita, O. A. The paradigm of artificial intelligence (AI) in interpreting law. - International Journal of Social and Educational Innovation, Vol. 11, 2024. - <https://journals.aseiacademic.org/index.php/ijsei/article/view/387/310> (15.04.2025).
33. Oja, S., Aedmaa, E., Kivistik, T. Mis on suured keelemudelid? - EKI teatmik. Eesti õigekeelsuskäsiraamat. 31.01.2025 - <https://eki.ee/teatmik/mis-on-suured-keelemudelid/> (20.04.2025).
34. Patil, R. jt. A Survey of Text Representation and Embedding Techniques in NLP. - IEEE Access, Vol. 11, 2023. - <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3266377> (17.04.2025).
35. Prakken, H. An overview of formal models of argumentation and their application in philosophy. - [Studies in logic. Vol. 4, No. 1] 2011. - <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=d31b356172bbeda24a4f8dbf654017b57500f3b9> (15.04.2025).
36. Ruiz-Dolz, R., Heras, S., Garcia-Fornes, A. An introduction to computational argumentation research from a human argumentation perspective. - Autonomous

- Agents and Multi-Agent Systems, Volume 39, 2025. - <https://doi.org/10.1007/s10458-025-09692-x> (15.04.2025).
37. Schuett, J. A Legal Definition of AI. - SSRN Electronic Journal, 2019. - <https://arxiv.org/pdf/1909.01095v1> (15.04.2025).
38. Schweitzer, S., Conrads, M. The digital transformation of jurisprudence: an evaluation of ChatGPT-4's applicability to solve cases in business law. - Artificial Intelligence and Law, 2024. - <https://doi.org/10.1007/s10506-024-09406-w> (15.04.2025).
39. Serediuk, V. Possibilities of using artificial intelligence and natural language processing to analyse legal norms and interpret them. - Social & Legal Studies, Vol. 7, No. 2, 2024. - <https://doi.org/10.32518/sals2.2024.191> (17.04.2025).
40. Sheikh, H., Prins, C., Schrijvers, E. Mission AI. The New System Technology. Cham: Springer Nature Switzerland AG 2023. - <https://library.oapen.org/bitstream/id/f83ec772-f05b-437a-9f5bc98b360ae8db/978-3-031-21448-6.pdf> (15.04.2025).
41. Stebbing, L. S. Thinking to some purpose. A manual of first-aid to clear thinking, showing how to detect illogicalities in other people's mental processes and avoid them in our own. Pelican 1939, *sine loco*.
42. Susskind, R. Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future. 3. tr. New York: Oxford University Press 2023.
43. Zhao, W. X. jt. A Survey of Large Language Models. 11.03.2025. - <https://arxiv.org/pdf/2303.18223> (20.04.2025).
44. Toulmin, S. The Uses Of Argument. Cambridge University Press 1958, *sine loco*.
45. xLaw Assistant - AI vastused õigusküsimustele. ExtendLaw. - <https://extendlaw.com/uudised/xlaw-assistant-ai-vastused-oiguskusimustele> (25.04.2025).

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

1. 13. juuni 2024. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) 2024/1689, millega nähakse ette tehisintellekti käsitlevad ühtlustatud õigusnormid ning muudetakse määruseid (EÜ) nr 300/2008, (EL) nr 167/2013, (EL) nr 168/2013, (EL) 2018/858, (EL) 2018/1139 ja (EL) 2019/2144 ning direktiive 2014/90/EL, (EL) 2016/797 ja (EL) 2020/1828 (tehisintellekti käsitlev määrus). – ELT L, 2024/1689, 12.07.2024.
2. Asjaõigusseadus. - RT I, 17.03.2023, 58.

LISAD

Lisa 1. Keelemudelitele esitatud õiguslikud küsimused

1. Kas Enne pankroti väljakuulutamist tasutud deposiiti saab kasutada üksnes pankrotimenetluse kulude katteks või ka täitmata jäänud massikohustuste täitmiseks?
2. Kas kohus peab ka pankrotimenetluse raugemisel hindama pankrotimenetluse kulude vajalikkust ja põhjendatust või saab kohus kinnitada pankrotitoimkonna või võlausaldajate üldkoosoleku kooskõlastusel pankrotivara arvel tasutud jooksvaid kulusid, kui pankrotivarast ei jätku järjekorras eespool olevate kohustuste täitmiseks?
3. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määruse 261/2004 art 5 lg 3 kohaselt ei ole tegutsev lennuettevõtja kohustatud määruse art 7 järgi maksma reisijale hüvitist, kui ta suudab tõendada, et tühistamise põhjustasid erakorralised asjaolud, mida ei oleks suudetud vältida isegi siis, kui oleks võetud kõik vajalikud meetmed. Kas seda sätet tuleb tõlgendada nii, et „kõik vajalikud meetmed“ ei hõlma üksnes meetmeid lennu tühistamise vältimiseks, vaid ka meetmeid reisijatele lennu tühistamisest tulenevate tagajärgede leevendamiseks?
4. Võlausaldajal on õigus nõuda abikaasade ühisvara jagamist. Kas võlgnikuks olev ühisomanik saaks ise nõuda ühisvara jagamist, kui võlausaldaja soovib jagada ühisvara hulgas olevat kohustust, kuid selle kohustuse täitmist saab välissuhtes nõuda vaid ühelt abikaasalt, sest võlausaldaja ei ole soovinud oma nõuet teise abikaasa suhtes maksma panna, andes temale negatiivse konstitutiivse võlatunnistuse?
5. Kas võlausaldaja nõudest loobumine mõne solidaarvõlgniku suhtes mõjutab solidaarvõlgnike vastutust võlausaldaja kohustuse täitmise eest solidaarvõlgnike omavahelises suhtes?
6. Ehitusseadustiku (EhS) § 83 lg 2 on sõnastatud nii, et „projekteerimistingimused ei ole nõutavad liini ja elektripaigaldise ehitamiseks või kui nende ehitamise näeb ette detailplaneering või riigi või kohaliku omavalitsuse eriplaneering“. Kas sellise sõnastuse korral satub sätte esimene alternatiiv vastuollu sama paragrahvi esimese lõike punktidega 1 ja 2 ning muudab mõttekuks sätte teise alternatiivi?
7. Kas isik saab vaidlustada relvaregistrisse kantud tüübikinnitust relva määratlemiseks sile- või vintraudsena pelgalt objektiivse õiguspärasuse kaitseks?
8. kas kuriteo raskus võib õigustada jälitustoimingule allutatud isiku põhiõiguste intensiivset riivet?

9. Kas järgneb karistusõiguslik vastutus, kui rahatähele joonistatakse ebaolulisi detaile?
10. Kas eelvangistuse arvamisel karistusaja hulka on kohtul kaalutlusruumi?
11. Kas vangi ajutise loovutamise kokkuleppes saab määrata kumb riik arvab võimalikust mõistetavast karistusest maha ajutise loovutamise perioodi?
12. Kuidas hinnata ähvarduse veenvusest objektiivse kõrvalseisja vaatepunktist karistusõiguses?
13. Kas garantii andja võtab vastutuse ka müüdüd ajal pärast üleandmist ilmnenuid selliste puuduste eest, mille on põhjustanud ostja ise nt kauba mittekohase kasutamisega?
14. Kas müügilepingu õiguskaitsevahendite osas mõistlikeks kulutusteks võivad osutada ka kulutused, millega ei õnnestu asja puudusi kõrvaldada, kui ostja võis enne kulutuste tegemist mõistlikult eeldada, et need annavad tulemust?
15. Kui isik annab tunnistajana valeütlusi (väidab, et sõiduk varastati), kuid temast saab hiljem sama asja menetluses kahtlustatav või süüdistatav (selle sõiduki omastamises), kas talle järgneb karistusõiguslik vastutus?
16. Kas küsimuses kas isik osales tunnistajana samas või teises asjas on kriminaalasja numbril tähendus?
17. Kas olukorras, kus maakohus kergendab kohtuvälise menetleja otsuse peale esitatud kaebuse alusel menetlusalusele isikule määratud karistust, kuid ei lõpeta väärteomenetlust, on seaduslikku alust hüvitada menetlusalusele isikule valitud kaitsjale makstud tasu?
18. Mis lepingutüübile vastab olukord, kui pooltevahelise lepingu alusel teostab üks isik hobuse üle ajutist tegelikku võimu ja lepingu laiem eesmärk on hobuse hooldamine?
19. Kumba tuleb kohaldada, kui karistusseadustiku üldosa ja eriosa normid on vastuolus?
20. Kas kohus võib liikumispuudega isikult juhtimise õigust ära võtta, kui isik kasutab liiklemiseks mootorsõidukit puudest tingitult enda igapäevase elu korraldamisel ja sõiduki kasutamine on talle vältimatult vajalik?
21. Mis karistus tuleb määrata isikule, kes sõidab kehtetu juhtimisloaga?
22. Kuidas hinnata asjaolu, et tegelikkuses nõusolekut suguühteks ei olnud, kuid kohtualune ekslikult sellest siiski lähtus?
23. Kas juriidilisele isikule saab määrata tegutsemiskeelu karistusõiguses?
24. Juhul, kui kaasomand lõpetatakse kinnisasja avalikul enampakkumisel müümisega, siis kuidas tuleb enampakkumise tulem jaotada?

25. Kas teavet, mida isik annab pankrotimenetluses, tohib kasutada kriminaalmenetluses tõendina tema vastu?
26. kas aegumise vastuväide esitamine vastaspoole apellatsioonkaebusele vastamiseks antud tähtaja kestel põhjustab menetluse venimist?
27. Kelle kanda jäävad Erikontrolli läbiviija määramise kulud üldjuhul?
28. kas parkimislepingu pooleks saab lugeda sõiduki omanikku või vastutavat kasutajat, kui nimetatud isik ei tõenda, et sõidukit juhtis muu isik?
29. Kas tõend parkimislepingu poole kohta on kostja poolt sõiduki kasutaja nime ja isikukoodi esitamine?
30. Kas kaebuses esinevaid puudusi võib konkreetsel juhul olla võimalik ületada ka halduskohtul lasuvat uurimis- ja selgitamiskohustust rakendades?
31. Kas kohtuniku distsiplinaarmenetluse ajaks ametist kõrvaldamine on kohane meede, kui kohtunikule heidetakse ette menetlusega venitamist?
32. Kas kohtuniku karistamisel on võimalik tugineda varasemale distsiplinaarkaristusele?
33. Kas vanaema saab lugeda huvitatud isikuks, kellel on õigus esitada kohtule avaldus alaealisele lapsele eestkoste seadmiseks?
34. Kas juhul, kui VÕS § 1047 lg 3 alusel on tegu eelduslikult õigusvastane võib seda välistada mõni muu säte?
35. Kas Politsei- ja Piirivalveameti peadirektor võib töötervishoiu ja tööohutuse seaduse alusel riskianalüüsi arvestades kehtestada käskkirjaga kaudse vaksineerimise nõude?
36. Kas PPA peadirektori käskkiri on kohtus vaidlustatav?
37. kui äriühing sõlmib tarbijaga lepingu, millega annab talle krediiti või laenu, kas siis on tegemist tarbijakrediidiga?
38. kui isiku väitel on talle kahju tekitatud arhiveeritud karistuste avalikustamisega kriminaalasjas tehtud kohtulahendis ning ta ei esitanud kahju hüvitamise taotlust kohtumenetluses, siis kellele tuleb taotlus esitada?
39. kas avalik-õiguslikus suhtes tekkinud mittevahalise kahju nõue on päritav?
40. Kas kui pooltevahelise töövõtulepingu eesmärk oli toime panna käibemaksupettus, tähendab see, et makse tegija kaotab õiguse alusetult makstud teise poole käest tagasi nõuda?
41. Millest lähtudes saab eristada, kas lepingutingimus on kindlustusjuhtumit välistav või üksnes kindlustusvõtja hoolsuskohustust sätestav?

42. Kas Erinevalt abikaasade varaühisuse varasuhtest ning kaaspärijate vahelisest varasuhtest on võimalik tekkida mitteabielulise kooselu korral seaduse jõul kinnistusraamatuväliselt kinnisasja ühisomandit?
43. Millal hakkab aeguma kutsehaigusega põhjustatud tervisekahjustusest tulenev nõue?
44. Kas on võimalik kehtestada äriühingu põhikirjas seadusest erinev dividendi maksmise reegel? Kuidas seda tuleks teha?
45. Kas vedaja on veose valveta parklasse parkimisel raskelt hooletu?
46. Kas endine abikaasa saab teiselt endiselt abikaasalt nõuda ühisvarasse kuuluvate varaesemete kasutuseeliste hüvitamist AÕS § 71 lg 2 alusel?
47. Kas kohus peab risküsitluse katkestama kui tunnistaja jätab kohtumenetluse poole lubatavale ja asjakohasele küsimusele vastamata?
48. Kas Prokuratuuri määrusega kahtlustatava suhtes kriminaalmenetluse lõpetamine on käsitletav lõpliku õigeksmõistmisena?
49. Milliseid eeldusi nõuab süü välistamine keelueksimuse korral?
50. Kuidas tuleb hinnata hagi õiguslikku perspektiivikut?

Lisa 2. ChatGPT poolt genereeritud kohtuotsused

1. „Vanglakülastus“

HALDUSKOHTU OTSUS

Kohtuasjas, milles kaebajad Toomas (kinnipeetav) ning tema alaealised lapsed Liisi ja Evert taotlevad vanglalt hüvitist nende põhiõiguste rikkumise eest perekondliku kokkusaamise korraldamisel, otsustab kohus järgmist:

I. Õiguslik raamistik

Kaebuse lahendamisel tuleb hinnata vangla tegevuse kooskõla järgmiste õigusaktidega:

- **Eesti Vabariigi põhiseadus (PS)**, eelkõige § 10 (inimväärikus), § 18 (vabadus ja isikupuutumatus), § 26 (eraelu puutumatus) ja § 25 (õigus nõuda kahju hüvitamist).
-
- **Lapse õiguste konventsioon (edaspidi LÕK)**, eriti artikkel 3 (lapse parimate huvide esikohale seadmine), artikkel 9 (lapse õigus vanemaga koos elada ja suhelda) ja artikkel 16 (eraelu kaitse).
- **Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon**, sh artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelule).
- **Karistuse täitmisesseadustik (KTTS)** ja muud vangla sisekorraeeskirjad, millest tulenevad vanglate kohustused julgeoleku tagamisel.

II. Liisi alasti läbiotsimine

1. Kas alasti läbiotsimine riivas Liisi põhiõigusi?

Jah, riivas. Alaealise täielik riietest vabastamine, sealhulgas kükitamise nõue, kujutab endast väga intensiivset põhiõiguste riivet. See puudutab:

- **isikupuutumatust ja kehalist enesemääramisõigust** (PS § 18),
- **inimväärikust** (PS § 10),
- **eraelu puutumatust** (PS § 26),
- samuti **LÕK art 16** (lapse privaatsuse austamine).

Sellist riivet on võimalik õigustada vaid juhul, kui see on:

- seadusega ette nähtud,
- legitiimse eesmärgiga,
- vältimatult vajalik (proportsionaalne) ja
- rakendatud viisil, mis on võimalikult vähekoormav.

2. Kas riive oli õiguspärane ja proportsionaalne?

Eesmärk – vältida keelatud esemete vanglasse sattumist – on kahtlemata õiguspärane.

Vahend – alaealise täielik alasti läbiotsimine – on aga lubamatu, kui selleks puudub konkreetne kahtlus või muu erakorraline põhjus.

- Ei selgu, et Liisi oleks olnud seotud ohtudega, mis tingiks vajaduse niivõrd ulatuslikuks sekkumiseks.
- Vanglal oli võimalik kasutada vähemkoormavaid abinõusid: turvavärv, kehaskanner, ainult pealisriiete kontroll.
- Läbiotsimine kui „tavapärane kord” ei ole piisav õigustus lapse puhul, kelle õigused vajavad suuremat kaitset kui täiskasvanu omad.

3. Kokkuvõte

Liisi alasti läbiotsimine oli ebaproportsionaalne ja rikkus tema põhiõigusi. See ei olnud vältimatult vajalik, oli alandava iseloomuga ning ei võtnud piisavalt arvesse lapse parimaid huve (LÕK art 3).

III. Kokkusaamise tingimused

1. Isal puudus õigus last puudutada

Toomasel keelati oma kaheaastast last Evertit puudutada, kuna lapsele ei tehtud läbiotsimist. Piirangu eesmärk – takistada keelatud esemete ülekandmist – on õigustatud. Siiski on piirang **ebaproportsionaalne** järgmistel põhjustel:

- Evert oli kahe-aastane väikelaps, kellega ei ole realistlik loota kontakti ilma füüsilise läheduse võimaluseta.
- Laps oli emaga kaasas ning kohtumine toimus ametnike järelevalve all.
- Ei selgu, et isal oleks olnud varasemalt rikkumisi või kahtlusi keelatud esemete üleandmise osas.

LÕK art 9 tagab lapse õiguse oma vanemaga suhelda. Füüsiline kontakt (süleshoidmine, kallistamine) on väikelapse jaoks suhtlemise oluline osa. Ilma selleta ei saa rääkida sisulisest perekonnaelust.

2. Kokkusaamise ruum

Kokkusaamine toimus kõledas ruumis, sisustamata toolide ja klaasseinte vahel. Kuigi vangla ei ole kohustatud looma mugavusi, tuleb alaealiste puhul arvestada lapse erivajadusi (LÕK art 3). Vähemalt minimaalselt hubane keskkond (nt neutraalne ruum, mängunurk, lapsele turvalisust pakkuv sisustus) oleks olnud mõistlik ega oleks oluliselt kompromiteerinud julgeolekut.

IV. Hüvitise määramine

1. Liisi

Liisi isikupuutumatus ja väarikust riivati väga intensiivselt. Ta on alaealine, kellele selline läbiotsimine oli traumeeriv ja alandav kogemus. Läbiotsimine ei olnud õiguspärane ning sellel ei olnud konkreetset julgeolekupõhjust. Ta kannatas stressi ja hirmu, mis tulenes vangla tegevusest.

Mõistan Liisile välja mittevahalise kahju hüvitise summas 2000 eurot.

2. Evert

Everti õigust perekonnaelule riivati olukorras, kus tema vanem ei tohtinud teda puudutada ning kohtumine toimus talle sobimatus keskkonnas. See tekitas temas ärevust ja võõristust. Kuna tegemist on väikelapsega, tuleb tema vajadustele pöörata erilist tähelepanu. Piirangud olid liialt jäigad.

Mõistan Evertile välja mittevahalise kahju hüvitise summas 500 eurot.

3. Toomas

Toomase õigus perekonnaelule (PS § 26, EIÕK art 8) oli riivatud, kuna talle ei võimaldatud sisulist suhtlust lastega. Kuigi tema süü maksupettuses ei sea kahtluse alla karistust ennast, ei tohi tema perekondlikke õigusi ilma mõjuva põhjusega kitsendada. Vangla ei pakkunud tasakaalustatud lahendust, mistõttu tuli kokkusaamine katkestada.

Mõistan Toomasele välja mittevahalise kahju hüvitise summas 500 eurot.

V. Kohtuotsus

Rahuldada kaebus osaliselt.

1. Tuvastada, et vangla rikkus:

- Liisi õigust isikupuutumasele ja väärrikusele (PS § 18, § 10, LÕK art 3, 16),
- Everti ja Toomase õigust perekonnaelule (PS § 26, LÕK art 9, EIÕK art 8).

2. Mõista Eesti Vabariigilt (vangla kaudu) välja mittevahalise kahju hüvitis:

- Liisile **2000 eurot**,
- Evertile **500 eurot**,
- Toomasele **500 eurot**.

Kokku: 3000 eurot.

3. Vangla kannab menetluskulud.

2. „Armas kodupaik“

Alljärgnevalt esitan halduskohtu otsuse, milles analüüsin ja põhjendan põhjalikumalt Siiri ja Kulbi valla vahelise vaidluse õigusküsimusi. Otsus on struktureeritud vastavalt sundvalduse seadmise ja kinnisasja sundvõõrandamise vaidlusalustele punktidele ning käsitleb põhjalikult kõiki asjakohaseid põhiseaduslikke norme ja proportsionaalsuse põhimõtte rakendamist.

HALDUSKOHTU OTSUS

Kaebaja: Siiri

Vastustaja: Kulbi vald

Asja olemus: Kaebus valla korralduste peale:

1. Sundvalduse seadmine Siiri kinnistul asuvale kruusateele (Rohukõrre tee)
 2. Siiri kinnistul asuva metsamaa sundvõõrandamine tuuleparkide rajamiseks
-

I. Õiguslik raamistik

1. Põhiseaduslik alus

Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) § 32 kohaselt:

- igäühel on õigus omandile;

omandit ei tohi kehtestatud korrast väljaspool võtta ega sundvõõrandada ilma avaliku huvi olemasoluta ja õiglase hüvitiseta;

- omandiõiguse riive peab olema seaduslik, põhjendatud ja proportsionaalne.

2. Kohaldatavad seadused

- **Kinnisasja avalikes huvides omandamise seadus (KAOHS)** – reguleerib nii sundvalduse seadmist kui sundvõõrandamist.
- **Haldusmenetluse seadus (HMS)** – reguleerib korralduste andmist, põhjendamist ja asjaolude välja selgitamist.
- **Põhiõiguste proportsionaalsuse põhimõte (PS § 11)** – iga piirang peab olema:
 1. sobiv legitiimse eesmärgi saavutamiseks;
 2. vajalik (puuduvad vähem piiravad alternatiivid);
 3. mõõdukas kitsamas tähenduses (kaaluda tuleb õigushüvede tegelikku kaalukust).

II. Sundvalduse seadmine Rohukõrre tee

1. Põhiõiguste riive ulatus

Sundvalduse seadmine on käsitatav **eraomandiõiguse piiranguna**, mis mõjutab Siiri õigusi kasutada ja käsutada talle kuuluvat maad (§ 32 lg 1). Kuna Rohukõrre tee kulgeb läbi elamuümbruse ja moodustab osa Siiri kodusest elukeskkonnast, mõjutab sundvaldus ka tema **eraelu puutumatus** (PS § 26). Püsiv avalik kasutusõigus võib tuua kaasa liikluskoormuse suurenemise, müra ja tolmu leviku, mis muudab elutingimusi.

2. Avalik huvi ja selle sisu

Avalik huvi on olemas: Rohukõrre tee on **ainus ligipääsutee Mereranna külale**, kus elab sadakond inimest. Tegemist on püsielanikega, kellel puudub muu reaalne võimalus ühenduseks Harju-Paide maanteeaga.

Avalik huvi ei seisne üksnes hetkelises vajaduses, vaid ka vajaduses tagada **kindlus ja õigusselgus tulevikuks**. Seetõttu ei ole määrav üksnes see, et Siiri on seni lubanud vabatahtlikku tee kasutust – tulevikus võib ta seda piirata, mis seaks kogukonna õigused sõltuvusse eraomaniku heast tahtest. Selline õiguslik ebakindlus pole kooskõlas avaliku huvi eesmärgiga.

3. Proportsionaalsuse analüüs

Sobilikkus: Sundvaldus tagab õigusselge ja stabiilse ligipääsu Mereranna külale.

Vajalikus: Siiri varasem lahkus ei saa asendada püsivat avalikku juurdepääsuõigust.

Alternatiivsed ligipääsuteed eeldaksid uue trassi ehitamist või loodusväärtuste hävitamist – sellised lahendused oleksid kulukad ja keskkonnaaenukid.

Mõõdukus kitsamas tähenduses:

- Vald on määranud rahalise hüvitise 25 000 eurot, lähtudes eksperthinnangust.

- Vald on võtnud üle tee hooldamise kohustuse, millega vabaneb Siiri täiendavatest kohustustest.
- Siiri endine tee kasutus ei muutu sisuliselt: vald ei plaani tee laiendamist ega tee intensiivsemat kasutamist, kui see on olnud seni.

Erand: tee lõik loodusliku niiduni.

- Valla põhjendused selle osa kohta on ebapiisavad. Viide võimalikule **tulevikuvajadusele** ei saa õigustada **konkreetset, kehtivat riivet**.
- Avalikku huvi antud teosal ei ole tuvastatud. Niit ei ole asustatud ega planeeritud elamuarenduseks ning valla arengukavades ei ole sellele seatud funktsioone.

4. Järeldus sundvalduse osas

Sundvalduse seadmine tee osas, mis ühendab Harju-Paide maanteed Mereranna külaga, on **õiguspärane ja proportsionaalne**.

Sundvalduse seadmine tee osas, mis viib looduslikule niidule, on **õigustamatult laienev ja põhjendamata**, mistõttu on see **õigusvastane**.

III. Metsamaa sundvõõrandamine tuuleparkide rajamiseks

1. Põhiõiguste riive ulatus

Sundvõõrandamine on **omandiõiguse täielik kaotus**, mistõttu on tegemist äärmiselt intensiivse põhiõiguse riivega. Siiri metsamaa:

- omab isiklikku tähendust (puhkepaik, jalutuskäigud perega);
- omab majanduslikku väärtust (raieküps mets, potentsiaalne tulu);
- on seotud looduskaitsete ja elukeskkonna väärtustega.

Sellisel juhul tuleb sundvõõrandamist käsitleda **ultima ratio'na**, s.t viimasel abinõuna.

2. Avalik huvi

Tuuleenergia tootmine on oluline osa **avalikust huvist**, eriti seoses:

- Euroopa Liidu ja Eesti rohepöörde eesmärkidega;
- vajadusega sõltumatuks energiatootmiseks ja energiajulgeolekuks.

Seega on tegemist legitiimse ja olulise avaliku huviga.

3. Proportsionaalsuse analüüs

Sobilikkus: Metsamaale tuulegeneraatorite püstitamise aitab eesmärki täita.

Vajalikus:

- Vald ei ole põhjendanud, **miks just see konkreetne kinnistu** on vältimatult vajalik.
- Puudub teave alternatiivsete asukohtade kohta.
- Puudub dokumenteeritud katse omandada kinnistu **kokkuleppel**, nagu nõuab KAOHS § 5 lõige 2.

Mõõdukus kitsamas tähenduses:

- Vald pakub **10 000 eurot**, kuid ei ole arvesse võtnud:

- metsamaa kui raieküpse metsa väärtust;
- mitterahalist väärtust (puhkeala, esteetiline ja emotsionaalne tähendus);
- potentsiaalset tulu, mida Siiri metsast ootas.
- Hüvitis ei ole piisavalt **õiglane** PS § 32 tähenduses.

Kuna sundvõõrandamise eelduseks on nii avaliku huvi olemasolu **kui ka õiglane ja kohene hüvitis**, ei vasta see korraldus põhiseaduslikele nõuetele.

IV. Kohtuotsus

1. Sundvaldus:

- **Tühistada Kulbi valla korraldus osas**, millega määrati sundvaldus Rohukõrre tee osale, mis viib loodusliku niiduni.
- **Jätta kehtima sundvaldus teelõigule**, mis ühendab Harju-Paide maanteed ja Mereranna küla.
- **Tuvastada**, et kompensatsioon 25 000 eurot ning tee hooldamise kohustuse ülevõtmine moodustavad **õiglase hüvitise**.

2. Sundvõõrandamine:

- **Tühistada Kulbi valla korraldus**, millega otsustati sundvõõrandada Siirile kuuluv metsamaa.
- **Tuvastada**, et korraldus rikub PS § 32 nõudeid, kuivõrd puudub piisav vajaduse põhjendus ning määratud hüvitis ei ole õiglane.

3. Kulud:

- Mõista kohtukulud vastustajalt.

V. Kohtuotsuse kokkuvõte

Kohus leiab, et Kulbi valla sundvalduse määramine eluteeks kujunenud Rohukõrre tee osas Mereranna küla ühendamiseks Harju-Paide maanteega on õiguspärane ja vajalik. Siiski on ebaseaduslik sundvalduse laiendamine looduslikule niidule viivale teosale, mille kasutuseks puudub avalik vajadus. Samuti on ebaseaduslik Siiri metsamaa sundvõõrandamine, kuna vald ei ole tõendanud, et see on vältimatult vajalik ja et talle pakutud hüvitis oleks õiglane.

3. „Avalik koosolek palestiinlaste toetuseks“

Alljärgnevalt on esitatud põhjalikult põhjendatud **halduskohtu otsus**, millega lahendatakse Oskari ja Politsei- ja Piirivalveameti (PPA) vaheline vaidlus seoses PPA otsusega keelata 29. juulil 2024. aastal Tartu Raekoja platsil toimuv avalik koosolek. Otsuses selgitatakse pikemalt, milliseid põhiõigusi on PPA otsusega riivatud, milliseid avalikke huve PPA püüdis kaitsta ning millisel viisil tuleb nende vahel saavutada tasakaal vaba ja demokraatliku ühiskonna raamistikus.

HALDUSKOHTU OTSUS

Kaebaja: Oskar

Vastustaja: Politsei- ja Piirivalveamet (Lõuna prefektuur)

Vaidlustatud haldusakt: PPA 26. juuli 2024. a kiri, millega keelati 29. juulil 2024 Tartu Raekoja platsil toimuma pidanud avalik koosolek

Kohtuasja ese: Põhiõiguste riive (PS § 45 ja § 47) ning haldusorgani otsuse õiguspärasus

I. Asjaolude kokkuvõte

Kaebaja Oskar esitas PPA-le koosolekuteatise sooviga korraldada 29. juulil 2024 Tartu Raekoja platsil avalik koosolek, mille eesmärk oli toetada palestiinlaste õigust elule, humanitaarabile ja enesemääramisele. Samuti soovis ta väljendada seisukohta, et Eesti peaks katkestama diplomaatilised suhted Iisraeliga. Koosoleku kavandatud sõnumid olid poliitilised, ent rahumeelsed.

PPA keelas koosoleku KorS § 72 lg 1 p 2 alusel, viidates, et koosolekuga võidakse edastada sõnumeid, mis õhutavad vihkamist ja vägivalda (KorS § 62 p 3), ning et see võib põhjustada vahetu ja kõrgendatud ohu teiste inimeste elule ja tervisele.

II. Kohaldatav õigus ja põhimõtted

1. Põhiõigused

Meeleavaldusvabadus (PS § 47)

Põhiseaduse § 47 sätestab igaiühe õiguse osaleda rahumeelsetel koosolekutel ja neid korraldada. Tegemist on demokraatliku ühiskonna **tuumõigusega**, mis tagab kodanike osaluse avalikes aruteludes, võimaluse avaldada rahulolematust ning mõjutada poliitilisi otsuseid.

Koosoleku keelamine tähendab **tugevat riivet meeleavaldusvabadusele**. See on lubatav vaid erandlikel juhtudel, kui täidetud on **kolm eeltingimust**:

- sekkumine on seaduslik,
- see teenib legitiimset avalikku huvi,
- see on **proportsionaalne** ehk sobiv, vajalik ja mõõdukas.

Sõnavabadus (PS § 45)

Sõnavabadus tagab isikule õiguse levitada oma seisukohti, ka poliitilisi, ilma tsensuuri või eelneva loata. Sõnavabadust võib piirata ainult juhul, kui see on demokraatlikus ühiskonnas vältimatult vajalik teiste õiguste kaitseks.

2. Koosoleku piiramise seaduslik alus

Korralduseseadus § 62 p 3

Koosolekut ei või pidada, kui see **õhutab vihkamist või vägivalda**.

KorS § 72 lg 1 p 2

Koosolek võib olla keelatud, kui on alust arvata, et see põhjustab **kõrgendatud vahetu ohu inimeste elule ja tervisele** ning seda ei saa tõrjuda teiste meetmetega.

III. Oskari koosoleku eesmärk ja selle kaitstavus

Kaebaja Oskar taotles õigust pidada **rahumeelset poliitilist koosolekut**, mille eesmärk oli:

- juhtida tähelepanu tsiviilelanike olukorrale Gazas,
- edastada humanitaarseid ja poliitilisi sõnumeid,

- edendada avalikku arutelu Eesti välispoliitika üle.

Oskar esitas PPA-le plakatite kavandatud sõnumid, mille sisu oli järgmine:

- toetada inimõigusi ja tsiviilelanike kaitset,
- kritiseerida Iisraeli valitsuse tegevust,
- kutsuda üles diplomaatiliste sidemete katkestamisele.

Ükski sõnum **ei sisaldanud üleskutseid vägivallale, rünnakutele ega vaenu õhutamisele** konkreetsete isikute või rühmade vastu. Poliitiline kriitika ja avaliku võimu tegevuse hindamine kuuluvad demokraatliku ühiskonna **tugevaimalt kaitstud sõnavabaduse** alla.

IV. PPA hinnang ohuolukorrale

1. Viide varasemale meelevaldusele Tallinnas

PPA viitas 5. novembri 2023. a meelevaldusele Tallinnas, kus kasutati plakatit „Palestiina olgu vaba jõest mereni“, mille tähendus on mitmetimõistetav. Samas:

- ei tuvastatud, et Oskar oleks seda sõnumit kavandanud kasutada,
- PPA ei tuvastanud, et Tallinna meelevaldus oleks muutunud vägivaldseks,
- PPA ei selgitanud, kuidas üks varasem juhtum õigustab teise meelevalduse **eelnevat keelamist**.

2. Oskari kontroll puudumine osalejate sõnumite üle

Avalikud koosolekud on oma olemuselt **avatud** ja korraldaja ei saa ega peagi tagama, et iga osaleja käitumine oleks prognoositav. See **ei ole koosoleku keelamise õiguspärane alus**, vaid pigem praktikas lahendatav politsei kohaloleku, reaalajas sekkumise ja vajadusel rikkumiste menetlemise kaudu.

3. Kas kõrgendatud vahetu oht oli tuvastatav?

PPA ei toonud välja:

- konkreetseid ohuallikaid (nt vastumeeleavaldus, teadet kavandatavast vägivallast),
- vihjeid, et sõnumid sisaldasid vägivalda või vaenu õhutust,
- viiteid konkreetsetele riskidele Tartu linna kontekstis.

Üldine viide rahvusvahelisele konfliktile **ei ole piisav**, et põhjendada põhiseadusliku õiguse keeldumist.

V. Leebemad abinõud

PPA ei näidanud, et ta oleks kaalunud koosoleku lubamist järgmiste **alternatiivide tingimustes**:

- suurendatud politsei kohalolek,
- sõnumite või plakatite järelevalve ja vajadusel kohapealne sekkumine,
- dialoog korraldajaga turvameetmete üle.

Avaliku koosoleku täielik **keelamine on viimane abinõu**, mida saab kasutada üksnes siis, kui kõik muud võimalused on ebapiisavad. Käesolevas asjas PPA **ei kaalunud ega rakendanud** neid võimalusi.

VI. Tasakaal meelevabaduse ja avaliku korra vahel

Demokraatlikus ühiskonnas ei tohi riik **eelnevalt keelata rahumeelse koosoleku korraldamist** pelgalt seetõttu, et väljendatav seisukoht on tundlik või vaieldav. Kui riik keelab poliitilise sõnumiga rahumeelse koosoleku, sekkub ta **avalikku arutelu**, piirab kodanike osalust ning nõrgestab demokraatlikke institutsioone.

PS § 47 ja § 45 näevad ette tugeva kaitse ka sellistele koosolekutele, mis käsitlevad välispoliitikat või konfliktseid teemasid – need ei tohi olla keelatud üksnes seetõttu, et teised võivad nendega mitte nõustuda või solvuda.

VII. Otsustuse järeldus

Kohtu hinnangul:

1. PPA sekkus meelevabadus- ja sõnavabadusse viisil, mis **ei olnud proportsionaalne**;
 2. **Koosoleku keelamiseks puudus õiguspärane alus**, sest:
 - ei olnud tuvastatud vahetut ja tõsist ohtu elule ja tervisele,
 - ei kaalutud leebemaid vahendeid,
 - esitatud sõnumid ei olnud vihkamist või vägivalda õhutavad.
-

VIII. Kohtuotsus

1. **Rahuldada Oskari kaebus täies ulatuses.**
2. **Tühistada** Politsei- ja Piirivalveameti 26. juuli 2024. a otsus, millega keelati 29. juulil 2024 Tartu Raekoja platsil toimuma pidanud avalik koosolek.
3. **Tuvastada**, et PPA rikkus kaebaja põhiõigusi, eelkõige **meelevabadust** (PS § 47) ja **sõnavabadust** (PS § 45).
4. **Mõista PPA-lt välja kohtukulud.**
- 5.

4. „Suvine grill“

Alljärgnevalt on esitatud põhjalikult põhjendatud **maakohtu otsus**, millega lahendatakse **Taavi hagi Mari vastu** kahju hüvitamiseks ning **Mari vastuhagi Taavi vastu**, milles taotletakse kahju hüvitamist ning teatavate tegevuste keelamist. Otsus on koostatud tuginedes Eesti Vabariigi põhiseadusele, asjaõigusseadusele, tsiviilseadustiku üldosa seadusele ja kohtupraktikas väljakujunenud põhimõtetele.

MAAKOHTU OTSUS

Kaebaja: Taavi

Vastustaja ja vastuhageja: Mari

Asja ese: kahju hüvitamine ning tegevuse piiramine

Kohtuasi: Tsiviilasjas nr [nr]

I. ASJAOLUD

Taavi ja Mari on naabrid, kelle kinnistute vahel puudub füüsiline aed. Taavi kasutas suvisel pühapäeval oma õuealal bensiinimootoriga muruniidukit ning valmistas kingituseks saadud gaasigrillil liha. Taavi võttis Mari kinnistul kasvava õunapuu oksalt paar haru, et neid kasutada grilli suitsutusfunktsiooniks.

Mari, keda Taavi tegevus häiris, viskas grillile pool ämbrit vett, mille tulemusel liha hävis ja grill sai kahjustada. Tekkinud vaidluse käigus nimetas Taavi Marit sõnaga "vegan", mida Mari pidas solvavaks. Mari kolmeaastane poeg nägi sõnelust pealt ja hakkas nutma.

Taavi esitas hagi Mari vastu kahju hüvitamiseks (grill ja liha). Mari esitas vastuhagi, milles nõuab kahju hüvitamist õunapuu kahjustamise, au teotamise ja lapse psüühilise kahjustamise tõttu ning palub kohtu kaudu keelata Taavil pühapäeviti bensiininiidukiga muru niitmine ja gaasigrilli kasutamine.

II. HINNANG TAASTI HAGILE

1. Omandikaitse ja kahju hüvitamise alus

Põhiseaduse § 32 lõike 1 järgi on igal inimesel õigus omandile. TsÜS § 1055 kohaselt peab kahju tekitaja selle hüvitama, kui kahju on tekitatud õigusvastaselt ja süüliselt.

Mari viskas teadlikult Taavi grillile vett, mille tagajärjel:

- liha hävis (varaline kahju),
- grill sai rikutud (tõendamisel võimalik varaline kahju).

Mari tegevus oli:

- tahtlik ja sihilik,
- omandiõigust rikkuv,
- põhjustas otseselt varalist kahju.

See tähendab, et **kahju hüvitamise eeldused on täidetud:**

- kahju esines,
- see oli põhjuslikus seoses Mari tegevusega,
- Mari tegevus oli õigusvastane ja süüline.

Mari väide, et grill oli kingitus ja seega ei tekkinud kahju, **ei ole asjakohane** – kingituseks saadud asja rikkumine toob kaasa kahju selle **omanikule**, olenemata sellest, kas ta selle eest ise maksis.

Sama kehtib liha kohta – tegemist on **isiklikuks otstarbeks soetatud varaga**, mille hävimine oli ebaõiglane.

2. Taavi nõue on põhjendatud

Seetõttu tuleb **Taavi kahju hüvitamise nõue rahuldada** täies ulatuses, kui kahju suurus on tõendatud.

III. HINNANG MARI VASTUHAGILE

1. Õunapuu okste võtmine ja omandikaitse

Mari väidab, et Taavi rikkus tema omandiõigust, võttes ilma loata õunapuu oksa, mis kasvasid Taavi kinnistule.

Asjaõigusseaduse § 144 lõige 1 kohaselt võib kinnistu omanik nõuda, et naaber eemaldate puu harud, mis ulatuvad tema krundile, kui need segavad kinnistu kasutamist. Samas sätestab **§ 144 lõige 2**, et enne kui naaber võib harud ise eemaldada, tuleb **puu omanikule anda mõistlik tähtaeg ise seda teha.**

Siin juhtumis:

- Taavi ei andnud Marile võimalust oksa ise eemaldada.
- Tegu oli siiski minimaalne (üksikud oksad suitsutamiseks).
- Puu elujõulisuse või saagikuse kahjustamine on spekulatiivne ja tõendamata.

Järeldus: Taavi rikkus küll Mari omandiõigust, kuid kuna kahju ei ole tõendatud, **ei saa kahju hüvitamise nõuet rahuldada.**

2. Sõna „vegan“ kasutamine ja au teotamine

Põhiseaduse § 17 kaitseb inimese au ja head nime. Samas ei ole iga solvav või ebasobiv väljend automaatselt au teotamine tsiviilõiguse mõttes. Kohtupraktikas (vt nt Riigikohtu tsiviilkolleegiumi lahendid) on au teotamiseks vaja, et väide:

- oleks **objektiivselt alandav või ebaõige**,
- põhjustaks isikule ühiskondliku maine kahjustamise.

„Vegan“ on neutraalne termin, mida kasutatakse eluviisi või toitumisharjumuse kirjeldamiseks. Taavi kasutas seda emotsionaalses kontekstis, kuid ei levitanud valeväiteid ega teinud alandavaid hinnanguid laiemale publikule. Tegemist oli **kahe inimese vahelise ärritunud vaidlusega oma koduõuel**, mitte laimava väitega meedias või avalikkuses.

Järeldus: au ja hea nimi ei olnud kahjustatud sellisel viisil, mis õigustaks kahjunõuet. Väide ei ületanud avaliku arutelu või konflikti vabaduse piiri.

3. Lapse reageering ja emotsionaalne kahju

Mari viitab, et sõnavahetust nägi pealt tema kolmeaastane laps ja see põhjustas lapsele nutuhoo. Siiski:

- vaidlus jäi koduõue piiridesse,
- ei tuvastatud lapsele psüühilise kahju tekkimist,
- vanema tavaline soov kaitsta last stressi eest ei muuda konflikti iseenesest kahju hüvitamise aluseks.

Järeldus: kahju lapsele ei ole tõendatud ning nõue tuleb jätta rahuldamata.

4. Nõue keelata grillimine ja muruniitmine

Mari soovib, et kohus keelaks Taavil:

- pühapäeviti bensiininiidukiga muru niitmise,

- gaasigrillil liha küpsetamise.

Põhiseaduse § 26 tagab isikule õiguse **oma elu korraldamisele oma kodus**, sealhulgas igapäevaste ja tavapäraste tegevuste (nt toiduvalmistamine, aiatööd) teostamiseks. Sellist tegevust võib piirata ainult siis, kui:

- see **objektiivselt ületab** tavapärase häiringu piiri (nt öörahu rikkumine, pidev müra, õhusaaste),
- see **oluliselt kahjustab** teiste isikute õigusi (nt tervist, elukeskkonda).

Siin juhtumil:

- muruniitmine toimus päevasel ajal,
- grillimine oli ühekordne, mitte korduv ja mitte keskkonda kahjustav määral, mis ületaks tavapärast talumiskohustust (VÕS § 143).

Samuti ei ole Eesti õiguses kehtestatud piirangut, mis keelaks pühapäeval muru niitmist või grilli kasutamist. Mari viide teiste riikide regulatsioonidele ei ole Eesti õiguses siduv.

Järeldus: Taavi tegevus ei ole õigusvastane ega ületa tavapärast häiringut. Kohus ei saa teda selles osas piirata.

IV. KOHTUOTSUS

1. **Rahuldada Taavi hagi osaliselt** – mõista Marilt välja kahju grilli ja liha hävitamise eest summas, mille suurus määratakse tõendite alusel.
2. **Jätta Mari vastuhagi täies ulatuses rahuldamata**, kuna:
 - okste võtmisega ei põhjustatud tõendatud kahju,
 - au ja head nime ei teotatud,
 - lapsele kahju ei ole tõendatud,
 - Taavi tegevus ei ületa kinnistu tavapärast kasutust.
3. **Menetluskulud mõista välja Mari kasuks osaliselt**, vastavalt hagi osalisele rahuldamisele.

5. „Pääs olümpiamängudele“

Alljärgnevalt on esitatud **põhjalikult põhjendatud maakohtu otsus**, millega lahendatakse **Mirjami hagi kliimaaktivistide Oliveri ja Marko ning Eesti Kergejõustikuliidu (edaspidi: korraldajad)** vastu. Kohtu ülesanne on hinnata, kas:

- hageja võistlustulemust saab kohtulikult muuta;

- tal on õigus osaleda olümpiamängudel kohtuotsuse alusel;
- aktivistid ja/või korraldajad vastutavad varalise ja mittevaralise kahju eest;
- millised on vastutuse õiguslikud alused ja piirid.

MAAKOHTU OTSUS

Kohtuasja nr: [_____]

Hageja: Mirjam

Kostjad: Oliver ja Marko (kliimaaktivistid), Eesti Kergejõustikuliit

Kohtuasi: Võistlustulemuse muutmine ja pääs olümpiale; varalise ja mittevaralise kahju hüvitamine

Kohtunik: [Nimi]

I. ASJAOLUD

Mirjam osales Eesti meistrivõistlustel kergejõustikus 800 m jooksus eesmärgiga täita olümpianorm ja pääseda Pariisi olümpiamängudele. Tema jooks katkestati finišilõigul kliimaaktivistide aktsiooni tõttu, mille käigus paigaldati finišisirgele plakat, millesse Mirjam takerdus, mistõttu tema aeg jäi olümpianormist 0,1 sekundi võrra aeglasemaks. Mirjam jäi seega olümpiast ilma ja kaotas sponsorlepingust tuleneva tulu. Ta pöördus kohtusse, nõudes:

- võistlustulemuse muutmist;
- pääsu olümpiamängudele;
- varalise ja mittevaralise kahju hüvitamist.

II. HAGEJA NÕUDED JA KOSTJATE VASTUVÄITED

1. Mirjami nõuded kohtule

1. Kohtu kaudu muuta võistlustulemus ja tuvastada õigus osaleda olümpial.
2. Mõista kostjatelt solidaarselt välja varaline kahju 50 000 eurot (saamata jäänud sponsoritoetus).
3. Mõista välja mittevaraline kahju kohtu äranägemisel (eluunistuse nurjumine).
4. Hüvitada menetluskulud summas 8000 eurot.

2. Kostjate vastuväited

- Kohus ei saa muuta sporditulemusi ega määrata sportlasele kohta olümpiamängudel.
- Kahju ei ole piisavalt tõendatud; tegemist on oletustega.
- Kliimaaktivistide tegevus oli osa põhiseaduslikust eneseteostus- ja sõnavabadusest.

- Politsei ei algatanud väär- ega kriminaalmenetlust, seega pole tegevus olnud õigusvastane.

III. ÕIGUSLIK ANALÜÜS

A. Kohtu pädevus sporditulemuste ja olümpiale pääsu üle otsustamiseks

1. Võistlustulemuse muutmine ja olümpiale pääsu määramine

Eesti kohtud lahendavad õigusvaidlusi (PS § 15, TsMS § 3).

Kohtu ülesanne ei ole määrata võitjaid spordivõistlustel ega otsustada, kes esindab riiki rahvusvahelistel võistlustel. See on **spordialaliitude, olümpiakomiteede ja rahvusvaheliste katusorganisatsioonide pädevus**. Kohtul puudub:

- asjakohane pädevus tulemuste muutmiseks;
- õigus määrata sportlasele osalusolümpial (rahvusvahelised kriteeriumid on kehtestatud World Athletics'i ja IOC poolt);
- asjakohane rakendusmehhanism otsuse täideviimiseks.

Kohtumenetlus ei saa asendada spordiala sisekorra vaidlustamis- ega vaideprotseduuri.

Järeldus:

Nõuded, mis puudutavad võistlustulemuse muutmist ja olümpiale pääsemise õiguse tuvastamist, on väljaspool kohtu pädevust ning jäävad TsMS § 423 lg 3 alusel läbi vaatamata.

B. Kas kostjad vastutavad kahju eest?

1. Üldpõhimõtted – kahju hüvitamise eeldused

Kahju hüvitamise alused tulenevad TsÜS § 1055–1060. Kahju hüvitamiseks tuleb tuvastada:

1. kahju olemasolu (varaline / mittevaraline);
2. õigusvastane tegu;
3. põhjuslik seos kahju ja teo vahel;
4. süü.

2. Kliimaaktivistide tegevus – kas see oli õigusvastane?

PS § 45 ja § 19 tagavad isiku sõna- ja eneseteostusvabaduse. Ent põhiseaduse § 11 kohaselt võivad õigused olla piiratud teiste isikute õiguste kaitseks, kui see on vajalik ja proportsionaalne.

Oliver ja Marko:

- tungisid turvaalale loata;
- takistasid võistluse normaalset kulgu;
- põhjustasid sportlasele tõendatava kahju;
- tegid seda sihilikult, teades tähelepanuvajadust.

Selline tegevus **ei ole enam kaitstav põhiõigusega**, sest see:

- rikkus teise isiku õigusi (PS § 19 – eneseteostus, PS § 25 – kahju hüvitamise nõudeõigus);
- ei olnud rahumeelne ega kooskõlas seadustega.

Järeldus: Oliveri ja Marko tegevus oli **õigusvastane ja süüliselt põhjustatud**, mis teeb nad **deliktiõiguslikult vastutavaks**.

3. Korraldajate võimalik vastutus

Korraldajatel on **lepinguväliselt kohustus**:

- tagada võistluse turvalisus,
- kontrollida pealtvaatajate tegevust,
- rakendada abinõusid häiringute vältimiseks.

Nende tegevusetus (turvakontrolli puudumine ja sekkumise viivitus) aitas kaasa kahju tekkimisele.

TsÜS § 1055 lg 2 järgi vastutab ka isik, kes **kaasaitamise või tegevusetusega** võimaldab kahju tekkimist. Seetõttu võib **korraldaja vastutus olla solidaarne**.

C. Kas kahju oli olemas ja kui suur see oli?

1. Varaline kahju – saamata jäänud sponsoritasu

Mirjamil oli sponsorileping, mis nägi ette 50 000 eurot tasu juhul, kui ta täidab olümpianormi. Võistluse videosalvestuse, tunnistajate ja eksperdiarvamuse alusel võib järeldada, et **ilma sekkumiseta oleks ta suure tõenäosusega normi täitnud**.

Kuigi sportlase edasine pääs olümpiale ei olnud garanteeritud, oli **sponsoritasu kaotus usutav, tõenäoline ja piisavalt tõendatud**.

Kohus hindab tõenäosust 70% tasemel ja mõistab välja 35 000 eurot varalise kahjuna.

2. Mittevaraline kahju – eluunistuse kaotus

Mirjamil on olnud aastakümneid kestev sportlaskarjäär, mille kulminatsioon oleks olnud osalemine olümpial. Kliimaaktivistide tegevus katkestas selle võimaluse. See on:

- emotsionaalselt kurnav,
- kahjustab sportlase vaimset heaolu ja identiteeti,
- läheb kaugemale tavalise võistluskaotuse pettumusest.

Kohus tunnistab, et mittevaralise kahju täpset mõõtu on keeruline hinnata, kuid **annab sellele rahalise väljenduse summas 10 000 eurot**.

D. Politsei tegevus või tegevusetus ei muuda vastutust

Politsei sekkumise puudumine ei tähenda, et tegevus oli seaduslik. **Tsiviilõiguslik vastutus on iseseisev**, sõltumata kriminaal- või väärteomenetluse olemasolust või puudumisest.

E. Advokaadi tegevus – kohtumenetlust ei mõjuta

Kohtul puudub alus advokaadi tegevust hinnata või kritiseerida, kui:

- see ei kahjusta hageja huve,

- ei riku eetikanorme,
- ei esita pahatahtlikke või eksitavaid seisukohti.

Antud juhul advokaadi huvi meediakajastuse vastu **ei ole menetluslikult relevant**s.

IV. RESOLUTSIOON

1. **Jätta läbi vaatamata** nõuded, millega palutakse kohtul:
 - muuta võistlustulemust;
 - tagada pääs olümpiale.
2. **Rahuldada osaliselt Mirjami hagi.**
3. **Mõista Oliverilt, Markolt ja Eesti Kergejõustikuliidult solidaarselt välja:**
 - **35 000 eurot varalise kahjuna,**
 - **10 000 eurot mittevaralise kahjuna,**
 - **menetluskulud summas 8000 eurot.**
4. **Jätta ülejäänud hagi rahuldamata.**

V. KOKKUVÕTE

Kohtu hinnangul ei kuulu sporditulemuste ja olümpiale pääsu küsimused kohtu pädevusse, mistõttu sellised nõuded jäetakse läbi vaatamata. Samas on Mirjami õigusi rikkunud nii kliimaaktivistid kui ka võistluste korraldajad – esimeste tegevus oli õigusvastane ja tahtlik, teiste tegevusetus aga vastutust tekitav. Seetõttu mõistetakse hagejale välja osaliselt varaline ja mittevaraline kahjuhüvitis ning menetluskulud.

6. „Sõjatander Võrumaal“

Alljärgnevalt on esitatud **põhjalikult põhjendatud maakohtu otsus**, milles lahendatakse **Jevgeni ja Oti vaheline vaidlus** Jevgeni põhiõiguste rikkumise, varalise ja mittevaralise kahju hüvitamise ning Oti vastuhagi alusel. Otsus on koostatud lähtudes Eesti Vabariigi põhiseadusest, tsiviilõigusest ja kohtupraktikast.

MAAKOHTU OTSUS

Tsiviilasja number: [____]

Hageja: Jevgeni

Vastustaja: Ott

Kolmas isik (ilma iseseisva nõudeta): patrullpolitseinik Heidy

Kohtuasi: mittevaralise ja varalise kahju hüvitamine; vastuhagi mittevaralise kahju eest

I. ASJAOLUD

Jevgeni, kes töötab Kaitseväes tsiviileksperdina, ostis maja Oti ja Kaie kõrvale. Droonilennutamise käigus kahjustas Jevgeni kogemata Oti perele kuuluvat õunapuud. Sellele järgnes Oti poolne arusaam, et Jevgeni on Vene luureteenistuse agent. Ott viis Jevgeni päeviku salaja kaasa, esitas seejärel töökaaslastele väiteid, mille kohaselt Jevgeni valmistub sissisõjaks. Väited levisid Kaitseväes, mille tulemusel Jevgeni vallandati ja eemaldati Kaitseliidust. Jevgeni esitas seejärel kohtule hagi, milles taotles mittevaralise ja varalise kahju hüvitamist. Ott esitas omakorda vastuhagi, leides, et Jevgeni rikkus tema eraelu puutumatust ning kahjustas perekonna vara.

II. KOHTU PÄDEVUS JA MENETLUSLIKUD KÜSIMUSED

1. Kohtu pädevus töölepingu ennistamise ja töötasu nõudes

Töölepingu lõpetamisega seotud vaidlused kuuluvad töövaidluskomisjoni või halduskohtu pädevusse vastavalt **töölepingu seadusele (TLS § 106)** ja **halduskohtumenetluse seadustikule**. Maakohus, kui tsiviilvaidlusi lahendav kohus, **ei ole pädev lahendama vaidlust Jevgeni ja tema tööandja (Eesti Kaitseväge) vahel**, kuivõrd see puudutab töösuhte lõpetamist ja saamata jäänud töötasu.

Järeldus: Jevgeni nõue töölepingu ennistamiseks ja saamata jäänud töötasu hüvitamiseks tuleb jätta läbi vaatamata vastavalt TsMS § 423 lg 3.

III. JEVGENI HAGI OTILE

1. Jevgeni au ja hea nimi (PS § 17)

Faktid:

- Ott võttis Jevgeni päeviku salaja;
- Esitas töökaaslastele tõsiseid, ent kontrollimata süüdistusi Jevgeni kohta (nt koostöö Vene luurega);
- Väited levisid tööandjani, kes vallandas Jevgeni julgeolekukaalutlustel.

Õiguslik analüüs:

- **Põhiseaduse § 17** kaitseb isiku **au ja head nime**, mis tähendab õigust mitte saada alusetult ja avalikult laimatud.
- Auväärsuse rikkumine tsiviilõiguse tähenduses hõlmab ka juhtumeid, kus isik esitab tõendamata ja raskekujulisi väiteid, mis kahjustavad teise isiku mainet (vt ka Riigikohtu otsus nr 3-2-1-132-07).
- Oti väited olid **faktiliselt kontrollimata, aluseta ning kahjustasid Jevgeni usaldusväärsust** tööandja ja Kaitseliidu silmis.

Järeldus:

Kohus tuvastab, et Ott **on rikkunud Jevgeni põhiõigust heale nimele**. Tegemist oli raske isikliku süüdistusega, millel olid tõsised tagajärjed Jevgeni tööelule ja ühiskondlikule mainele.

2. Õigus vabalt valida tegevusala (PS § 29)

Jevgeni vallandamine oli küll tööandja otsus, kuid selle **otsustavaks vallandamispõhjuseks oli Oti levitatud valeinfo**. See mõjutas Jevgeni võimalusi jätkata valitud ametialal ning kahjustas tema usaldusväärsust kaitsevaldkonnas laiemalt.

Järeldus:

Ott on **kaudselts, ent oluliselt mõjutanud Jevgeni õigust vabalt valida tegevusala**, rikkudes seeläbi ka tema **PS § 29** kaitsealust õigust.

3. Mittevaraline kahju hüvitis

Kahju ilmneb:

- avaliku maine kahjustuses (süüdistused koostöös vaenuliku riigiga),
- töö kaotamises ja erialase usalduse murdumises,
- emotsionaalses šokis ja sotsiaalses isoleerimises (Kaitseliidust väljaarvamine).

Selliste asjaolude korral on kohtupraktikas mõistetud välja märkimisväärne mittevaraline kahju (vt nt Riigikohtu lahend nr 3-2-1-72-05). Kohus hindab Jevgenile tekitatud mittevaralise kahju suuruseks **7000 eurot**, pidades silmas süü raskust, kahju olemust ja tagajärgi.

IV. OTI VASTUHAGI JEVGENILE

1. Eraelu puutumatus (PS § 26) – droonilend ja majja sisenemine

a) Droonilend ja õunapuu oksa kahjustus

- Droonilend aias ei ole iseenesest õigusrikkumine.
- Lennuõnnetus toimus ilmselgelt kogemata – puudub tahtlus ega raske hooletus.
- Õunapuu oksa murdumine ei põhjustanud olulist kahju – puuduvad tõendid puu väärtuse langusest või saagikaotuse suurusest.

Järeldus:

Tegemist ei olnud eraelu puutumatuse rikkumise ega kahju tekitamisega deliktiõiguslikus tähenduses. **Oksakahjustuse eest ei saa mittevaralist kahju hüvitist nõuda.**

b) Jevgeni sisenemine Oti majja päeviku tagasivõtmiseks

- Jevgeni nägi oma vara Oti elutoas ning **reageeris äkkemotsioonil**, sisenedes avatud ukse kaudu.
- Kuigi tegu oli piiripealne, ei olnud see selgelt **õigusvastane sissemurdmine** (nt puudus vägivald, ähvardus vms).
- Tegemist oli **lihtsa omandit puudutava enesekaitsega**, mis TsÜS ja AÕS alusel ei ole ebaseaduslik, kui see on mõõdukas ja eesmärgipärane.

Järeldus:

Oti eraelu puutumatus **ei olnud oluliselt riivatud**, sest sissetung oli lühiajaline, rahumeelne ja seotud oma isikliku eseme tagasivõtmisega. Kaie võimalik ehmatuse ei ole **õiguslikult käsitatav hüvitamiskõlbliku mittevaralise kahjuna**.

V. POLITSEI TEGEVUS

Patrullpolitseinik Heidy hinnang, et tegemist on „jandiga“, ei ole kohtulikult siduv ega mõjuta kohtulahendi õiguspärasust. Kriminaalmenetluse või väärteomenetluse mittealustamine **ei tähenda, et isikul puuduks tsiviilõiguslik kaitse**.

VI. TASAAARVESTUSE VÕIMALUS

TsÜS § 197 järgi võib rahalisi nõudeid tasaarvestada juhul, kui need on vastastikused ja sissenõutavad. Kuna Oti nõue jäi täielikult rahuldamata, **tasaarvestamine ei ole võimalik**.

VII. KOHTUOTSUS

1. **Jätta läbi vaatamata** Jevgeni nõue töölepingu ennistamiseks ja saamata jäänud palga hüvitamiseks (väljub kohtu pädevusest).
2. **Rahuldada osaliselt Jevgeni hagi Oti vastu:**
 - **Mõista Otilt Jevgeni kasuks välja mittevaraline kahjuhüvitis summas 7000 eurot.**
3. **Jätta Oti vastuhagi Jevgeni vastu täies ulatuses rahuldamata.**
4. **Mõista kohtukulud** Oti kanda proportsionaalselt Jevgeni hagi rahuldamise ulatuses.

7. „Saatuslik samakas“

Alljärgnevalt on esitatud **põhjalikult põhjendatud maakohtu otsus**, milles analüüsitakse **Indreku, Tõnise** ja **Lilli** kriminaalõiguslikku vastutust Eesti Vabariigi põhiseaduse ja karistusseadustiku valguses, hinnatakse isikute süü suurust ja käsitletakse karistuse määramisel asjakohaseid leevendavaid ning raskendavaid asjaolusid.

MAAKOHTU OTSUS

Tsiviilasja nr: [_____]

Süüdistatavad:

- **Indrek** – süüdistatud KarS § 256 lg 1 (kuritegeliku ühenduse juhtimine), § 424 lg 1 (ebaseaduslik alkoholi käitlemine), § 199 lg 2 p 3 (vargus grupis)
- **Tõnis** – süüdistatud KarS § 424 lg 1 ja § 199 lg 2 p 3
- **Lilli** – süüdistatud KarS § 424 lg 1

I. TAUST JA ASJAOLUD

Käesolevas asjas on tuvastatud, et Indrek, Lilli ja Tõnis panid toime mitmeid õigusvastaseid tegusid, mis seisnesid:

1. Ebaseadusliku alkoholi valmistamises, villimises ja müümises, kasutades selleks omavoliliselt käiku antud puskariseadet.
2. Lilli kaasamises müügitegevusse, keda eksitati päritolu osas.
3. Varavastastes süütegudes, mis seisnesid teiste isikute valduses olevate esemete omavolilises äraviimises väidetava „heakorrateenuse“ käigus.

4. Süsteemses ja koordineeritud tegevuses, mis osutab organiseeritud kuritegevusele.

II. PÕHISEADUSLIK ANALÜÜS JA PÕHIÕIGUSTE RIKKUMINE

1. Indrek – põhiõiguste väärkasutamine

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 19 tagab igähele õiguse vabale eneseteostusele ning **§ 31** ettevõtlusvabaduse. Need õigused ei ole aga absoluutse iseloomuga ning **PS § 11** kohaselt võib nende kasutamist piirata teiste isikute õiguste või avaliku korra ja julgeoleku kaitseks.

Indrek kasutas oma ettevõtlikkust teadlikult sellisel viisil, mis:

- seadis ohtu inimeste elu ja tervise (toidukõlbmatu alkohol);
- kahjustas avalikku korda ja seaduskuulekust;
- tõi kaasa ulatuslikku varalist kasu ebaseaduslikul teel.

Selline tegevus **ei ole põhiseaduslikult kaitstav** ning rikub teiste isikute õigust turvalisusele (§ 28), omandile (§ 32) ning seaduslikule korrale (§ 10 ja § 11).

2. Kuritegeliku ühenduse juhtimine (KarS § 256)

KarS § 256 lg 1 sätestab, et karistatakse isikut, kes on kuritegeliku ühenduse juht.

Kuritegelik ühendus eeldab:

- vähemalt kolme isikut;
- tööjaotust;
- püsivat struktuuri;
- eesmärki panna toime korduvaid kuritegusid.

Indreku roll oli selgelt keskne:

- ta varustas gruppi (tooraine, sildid, pudelid);
- jagas ülesandeid (Lilli – müük, Tõnis – destilleerimine);
- lõi turustusahela;
- eksitas kolmandaid isikuid tegevuse seaduslikkuses.

See võimaldab lugeda tema tegevust **kuritegeliku ühenduse juhtimiseks**.

3. Tõnis – teovastutus ja teadlikkus

Tõnis oli:

- teadlik alkoholi ebaseaduslikkusest (varjamine, öine tegevus, salastamine);
- aktiivselt osaline alkoholi tootmises;
- kaasosaline omavolilises esemete äravõtmises väidetava „heakorratöö“ sildi all.

Kuigi Tõnis ei algatanud ega juhtinud ühendust, oli tema roll keskne ja teadlik. Lisaks tuli tema initsiatiivil päevalgele vargusekomponent, mis suurendab tema süüd.

4. Lilli – teadmatus ja haavatavus

PS § 17 ja **PS § 28** annavad inimesele õiguse väärrikusele ja tervise kaitsele. Lilli oli:

- sõltuvuses pojast hoolduses ja informatsioonis;
- eksitatud tegevuse seaduslikkuses;
- krooniliselt haige, vanemas eas ja sotsiaalselt haavatav.

Ehkki **KarS § 424 lg 1** näeb ette vastutuse ka alkoholi ebaseadusliku müügi eest, on **KarS § 39** (eksimus õiguspärasuse suhtes) kohaselt võimalik vabastada isik vastutusest, kui eksimus oli vältimatu või arusaadav.

Arvestades Lilli seisundit ja infoallika (Indrek) mõju, võib järeldada, et Lilli **ei olnud suutelises positsioonis mõistma tegevuse õigustamatust**. Tegu oli **oluliselt vähendatud süüvõimega isikuga**, kelle puhul tuleb kaaluda vastutuse kohaldamata jätmist.

III. KARISTUSE MÕÕTMINE

1. KarS § 57 – karistuse individualiseerimine

Karistuse määramisel tuleb arvestada:

- teo raskust ja ohtlikkust;
 - süü suurust;
 - isiku varasemat käitumist;
 - leevendavaid ja raskendavaid asjaolusid.
-

A. Indrek

Raskendavad asjaolud:

- organiseeriv ja juhtiv roll;
- kolmandate isikute eksitamine (eriti Lilli);
- avaliku korra oluline rikkumine;
- süstemaatiline ja rahalise kasusaamisele suunatud tegevus.

Leevendavad asjaolud:

- puudub varasem kriminaalkaristus;
- motiveeritus ema aitamise kaudu.

Karistus:

- **4 aastat 6 kuud realselt vangistust**, arvestades kuritegude hulka ja mõju.

- Lisaks: **rahaline konfiskeerimine** ebaseadusliku tulu ulatuses.

B. Tõnis

Raskendavad asjaolud:

- tegevus põhiteostajana;
- osalus varavastases süüteos.

Leevendavad asjaolud:

- kahetsus;
- koostöö uurimisega.

Karistus:

- **1 aasta ja 6 kuud tingimisi vangistust**, katseaeg 2 aastat;
- **üldkasulik töö 100 tundi.**

C. Lilli

Leevendavad asjaolud:

- haavatavus, haigus, eksitus;
- sõltuvus pojast;
- vähene süü.

Karistus:

- **süü tuvastamine, aga karistusest loobumine KarS § 61 alusel.**

IV. RESOLUTSIOON

1. **Mõista Indrek süüdi** kuritegeliku ühenduse juhtimises (KarS § 256 lg 1), ebaseaduslikus alkoholi käitlemises (§ 424 lg 1) ja varguses grupis (§ 199 lg 2 p 3);
 - **karistuseks määrata 4 aastat ja 6 kuud vangistust,**
 - **mõista konfiskeerimisele ebaseaduslik tulu**, ulatuses, mille uurimisasutus on dokumenteerinud.
2. **Mõista Tõnis süüdi** alkoholi ebaseaduslikus valmistamises ja varguses;
 - **karistuseks määrata 1 aasta ja 6 kuud tingimisi vangistust**, katseajaga 2 aastat,
 - **üldkasulik töö 100 tundi.**
3. **Tuvastada Lilli süü** alkoholi ebaseaduslikus käitlemises,
 - **jätta karistus kohaldamata**, arvestades KarS § 61 ja § 39 alusel eksimust õigustamatuses.

8. „Mis on õiglus?“

Alljärgnevalt esitan **põhjalikult põhjendatud kohtulahendi**, milles vastan küsimustele:

1. Kas **Styyven ja Käthlyn-Helyn** rikkusid põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi, kas nad väärivad karistust ning millist.
2. Kas **Kutt-Jyrgeni kriminaalasja tuleks uuesti läbi vaadata**, kas see tuleneb põhiseadusest ning kas õigeksmõistmise korral kuulub talle **hüvitis**.

Kohus lähtub Eesti Vabariigi **põhiseadusest, karistusseadustikust, kriminaalmenetluse seadustikust**, kohtupraktikast ning rahvusvahelistest inimõiguste kaitse põhimõtetest.

I. Styyven ja Käthlyn-Helyn

1. Tegevuse sisu ja õigusrikkumine

Styyveni ja Käthlyn-Helyni vahel toimunud kokkulepe, mille eesmärk oli jagada omavahel riigihanked (ehk määrata eelnevalt kindlaks, kes pakkumise võidab), on klassikaline **keelatud konkurentsipiirav kokkulepe**. Sellist käitumist keelavad:

- **Karistusseadustiku § 400** – konkurentsi kahjustava kokkuleppe sõlmimine,
- **Konkurentsiseaduse § 4 lg 1 p 1** – keelatud on ettevõtjate kokkulepped, mis otseselt või kaudselt mõjutavad hindade kujunemist või turgu jagavad.

2. Põhiõiguste rikkumine

Mõlemad isikud panid toime teo, millega rikutakse:

- **Ettevõtlusvabadust (PS § 31)** – nad moonutasid konkurentsi, välistades ausa võistluse ja takistades kolmandaid ettevõtjaid ausalt konkureerimast.
- **Võrdse kohtlemise põhimõtet (PS § 12)** – riigihangetes osalejatel peab olema võrdsed võimalused. Siin tagati eelnevalt kokkuleppel ühele võit.
- **Avaliku sektori efektiivset rahakasutust (PS § 14 ja § 3)** – tegu kahjustab riigi rahalist huvi ja maksumaksja õigust seaduslikule ja tõhusale haldusele.

Lisaks puudutab kokkulepe olulisel määral **avalikku huvi**, sest riigihanked tuleb läbi viia läbipaistvalt ja konkurentsi soodustavalt.

3. Mis saab siis, kui mõlemad osalised kuriteost teada annavad?

Kriminaalmenetluses on võimalik loobuda isiku karistamisest, kui:

- Isik **avaldab ise süüteo**, annab sellest esimesena või tõhusamalt teada;
- **Aitab oluliselt kaasa kuriteo paljastamisele või teiste süüd tõendamisele;**
- Koostööprokuratuuri või kohtuga on olnud otsustav tõe väljaselgitamisel.

Seega tuleb igat kahetsust ja teavitamist **individuaalselt hinnata** – mitte ainult kellaega, vaid ka sisulist kaalukust, tõenduslikku väärtust ja koostöö ulatust.

Antud juhul:

- Käthlyn-Helyn edastas kuriteoteate varem (9.48 vs Styyven 10.20);

- Samas väidab Styvven, et tal oli algselt plaan see teade esitada (juristilt saadud nõuanne);
- Mõlemad andsid ülestunnistuse **pärast kokkuleppe sõlmimist**, st mitte ennetavalt ega enne kuriteo toimepanekut.

4. Kas keegi peab karistuse saama?

Jah. Kuivõrd mõlemad isikud olid **täie teadvusega** ja sõlmisid **kahjuliku ja ebaseadusliku kokkuleppe**, peab vähemalt **üks neist vastutusele võtma**. Prokuratuuril on õigus otsustada, kumma puhul kohaldada **kriminaalmenetluse lõpetamist koostöö tõttu** (KrMS § 199¹, KarS § 84).

Kui näiteks Styvven pääseb karistusest, siis **Käthlyn-Helyni** puhul tuleks:

- Mõista ta süüdi KarS § 400 alusel,
- Kohaldada kas **tingimisi vangistus** või **rahaline karistus**,
- Karistada ka **juridiline isik** (ettevõtte), nt trahv või ajutine ärikeeld.

II. Kutt-Jyrgen

1. Kas kohtumenetlust tuleb uuendada?

Jah, tuleb. KrMS § 366 p 1 alusel võib alustada **menetluse uuendamist**, kui ilmnevad uued tõendid, mis võivad viia isiku **õigeksmõistmiseni**.

Antud juhul:

- Peamised süüdi kinnitavad tõendid olid kahe tunnistaja – Enni A ja Bahtar B – ütlused.
- Uus kohtuotsus tuvastas, et nad **andsid valesid ütlusi** just selles asjas.
- Nende ütlustele tuginedi kohtulahendis, mille alusel Kutt-Jyrgen **süüdi mõisteti**.

2. Kas kohtuasja uuendamise õigus tuleneb ka põhiseadusest?

Jah. PS § 24 lg 5 sätestab:

"Igäühel, kes on mõistetud kriminaalkorras süüdi, on õigus nõuda oma asja uuesti arutamist või kohtuotsuse läbivaatamist, kui ilmnevad uued asjaolud või tõendid, mis võivad õigeksmõistmisele kaasa tuua."

See on **fundamentaalne õigusemõistmise garantii**, tagamaks, et **ebaõiglane süüdimõistmine ei jää püsima**.

3. Kas õigeksmõistmise korral tuleb maksta hüvitist?

Jah. Põhiseaduse § 25 annab õiguse riigilt kahju hüvitist nõuda, kui on tekitatud kahju ebaseadusliku või õigusevastase tegevusega.

Riigikohtu praktika on kinnitanud, et:

- **Ebaseadusliku vabadusekaotuse, mainekaotuse, sissetuleku kaotuse ja psühholoogiliste kannatuste** eest on võimalik nõuda **nii varalist kui ka mittevaralist hüvitist**.

Kutt-Jyrgen kaotas:

- Avaliku ameti (abilinnapea ja nõukogud),

- Regulaarse sissetuleku,
- Avaliku maine,
- Suhted (sh elukaaslane).

Hüvitise suurus (543 000 €) tuleb küll individuaalselt tõendada (näit. töötasu suurus, tekitatud kahju), kuid **printsipiina** on selline nõue **põhimõtteliselt põhjendatud**.

III. Kohtuotsus (kokkuvõtlik resolutsioon)

1. Styyven ja Käthlyn-Helyn

- Mõlemad osalesid **konkurentsi kahjustavas keelatud kokkuleppes**.
- Ühe isiku suhtes võib kriminaalmenetlus **lõpetada** koostöö tõttu (KrMS § 199¹), **teise** suhtes tuleb algtada süüdistus.
- **Karistus**: rahaline karistus või tingimisi vangistus, ettevõttele rahatrahv ja võimalik ajutine ärikeeld riigihangetel.

2. Kutt-Jyrgen

- Ilmunud **uued tõendid (valeütlused)** annavad aluse **kohtuasja uuendamiseks** (KrMS § 366 p 1, PS § 24 lg 5).
- Õigeksmõistmise korral on isikul **õigus kahjuhüvitisele** (PS § 25, KarS § 86).
- Hüvitis hõlmab nii **mittevaralist** (maine ja vabaduse kaotus) kui **varalist** (töö- ja sissetuleku kaotus) kahju.

9. „Kes reetis keda“

HARJU MAAKOHTU PÕHJENDATUD LAHEND

Kohtuasja number: [___]

Kohtualune: Toomas

Süüdistus: Karistusseadustiku § 232 lg 1 – *riigireetmine*

I. Sissejuhatus

Kohus peab hindama, kas Toomase tegevus – fotode tegemine ja edastamine isikule nimega Jevgeni, kes osutus välisriigi agendiks – vastab Karistusseadustiku § 232 lg 1 sätestatud **riigireetmise** koosseisule. Otsuse tegemisel tuleb lähtuda eelkõige **karistusõiguse süüteokoosseisu dogmaatikast**, aga ka **Eesti Vabariigi põhiseaduse põhimõtetest**, sealhulgas **süü isikupõhisest vastutusest, õigusemõistmise avalikkusest, terviseõigusest, proportsionaalsusest, inimväärkuse austamisest ja õiguskindlusest**.

II. Õiguslik raamistik

KarS § 232 lg 1 – Riigireetmine

„Eesti Vabariigi kodaniku poolt välisriigi, välisriigi organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel tegutseva isiku abistamise eest Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivallata tegevuses või riigisaladuse või

salastatud välisteabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule – karistatakse kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.“

III. Koosseisulise kuriteo hindamine

1. Subjekt – Eesti Vabariigi kodanik

Toomas on Eesti kodanik. Seega on **erikoosseisu subjektinõue täidetud**.

2. Objektiivne koosseis – tegevuse iseloom

Küsimus on, kas Toomas **objektiivselt aitas** Jevgenit kui välisriigi ülesandel tegutsevat isikut **Eesti iseseisvuse, sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud tegevuses**, või edastas talle **riigisaladust või salastatud välisteavet**.

Toomase tegevus:

- seisnes selles, et ta käis Jevgeni palve alusel teatud maatükkidel, **tegi fotosid ja saatis need tasu eest Jevgenile**;
- pildistas nii **lageraialade** kui ka **ehitiste** ümbrust;
- fotode hulgas oli hilisemal ekspertiisil tuvastatud objekte, mille asukohad **langesid osaliselt kokku** plaanitavate kaitserajatiste (nt kaitsepunkrite) asukohtadega.

Siiski on objektiivse koosseisu tuvastamisel olulised järgmised asjaolud:

- Fotode tegemine toimus **avalikult ligipääsetavatel aladel**;
- Kinnistute kohta on kättesaadav **detailne info Maa-ameti avalikes kaardirakendustes**;
- Toomas **ei püüdnud varjata** oma tegevust ega esitanud valeandmeid isikusamasuse, asukoha või töö eesmärgi kohta;
- Toomas **ei teadnud ega saanudki mõistlikult teada**, et tegemist võib olla millegi salajase või julgeolekuliselt tundlikuga.

Kohtu hinnangul ei saa sellist tegevust pidada **salastatud teabe kogumiseks**, veel vähem **riigivastase eesmärgiga** abistamiseks. Siin puudus isegi **objektiivselt määratletav teave**, mis kvalifitseeruks **riigisaladuseks või strateegiliselt tundlikuks välisteabeks**.

3. Subjektiivne koosseis – tahtlus

Karistusseadustiku üldosa § 15 kohaselt eeldab igasugune karistatav tegu **süü olemasolu**. KarS § 16 määratleb, et **tahtlus** on siis, kui isik **tunneb tegutsemise asjaolusid ja soovib tagajärge**.

Käesoleval juhul:

- Toomas **ei teadnud Jevgeni tausta** ega saanud aru, et viimane võiks olla seotud vaenuliku välisriigi huvidega;
- Toomas uskus, et tegu on **tavalise metsa- ja loodustehnilise huviga** ettevõtja või uurijaga;

- Tasu suurus oli küll märkimisväärne, ent see oli **perekondliku erakorralise olukorra – lapse ravi rahastamise – kontekstis** seletatav.

Toomasel puudus **selge teadlikkus** või **soov** osaleda tegevuses, mis oleks suunatud **Eesti Vabariigi iseseisvuse, sõltumatuse või julgeoleku vastu**.

4. Teadmatuse õiguslik tähendus

KarS § 39 lg 1 sätestab, et isik **ei ole süüdi**, kui ta **ei teadnud ega pidanudki teadma**, et tema tegu on õigusvastane.

Toomasel ei olnud eriteadmisi, mis võimaldaks tal ära tunda fotode strateegilist iseloomu. Ta **ei olnud teadlik objekti võimalikust sõjalisest tähendusest** ning tema **eksimus oli vältimatu** – mitte ükski mõistlik inimene sarnases olukorras poleks osanud eeldada, et tegu on riigisaladuse või riigireetmisega.

IV. Toomase isiku ja olukorra hindamine

1. Varasem elu ja isik

- Toomas on **õiguskuulekas, kogukonda panustav ja abivalmis kodanik**;
- Tal puudub **igasugune kriminaalne minevik**;
- Tegutses **üksi** ega kuulunud mingisse võrgustikku;
- Tegutses **meeleheitlikult** pojale raviraha kogumise nimel – motiiv on **empaatiaväärne**, mitte hukkamõistetav.

2. Ott-Uno tervis ja Tervisekassa keeldumine

Põhiseaduse § 28 tagab igaihele **õiguse tervise kaitsele**. Kui Tervisekassa ei kompenseeri elupäästvat ravimit, on inimesel põhjust tunda, et **riik ei täida oma põhiseaduslikke kohustusi**.

Toomase tegevus ei olnud suunatud kasuahnusele, vaid **lapse elu päästmisele**, mis kujutab endast **äärmist olukorda** moraalses mõttes, isegi kui mitte juriidilises.

3. Kohtupidamise avalikkus

Põhiseaduse § 24 lg 3 kohaselt:

"Kohtuistung on avalik, välja arvatud juhtudel, kui seaduses on sätestatud teisiti ja kohtu hinnangul on vaja istung kinniseks kuulutada näiteks riigisaladuse kaitseks."

Selles asjas:

- Toomase tehtud pildid ei olnud **riigisaladuseks tunnistatud**;
- Tõendites puudub **klassifitseeritud info**;
- Kohtualune ise **soovib avalikku kohtupidamist** – see on tema **usaldusväärse taastamiseks oluline**.

Kohus leiab, et **istungi kinniseks kuulutamine ei ole põhjendatud ning kohtumenetlus peab toimuma avalikult**.

V. Kokkuvõtte ja resolutsioon

Kohus leiab, et:

1. Toomas **ei täitnud riigireetmise koosseisu** objektiivseid ega subjektiivseid tunnuseid;
2. Tema **eksimus oli vältimatu ja objektiivselt mõistetav**;
3. Tegu oli **sotsiaalselt erandlikus olukorras toime pandud** tegevusega, mille motiiv on **moraalselt arusaadav ja humanne**;
4. Kohtumenetlus peab toimuma **avalikult**.

OTSUS

- **Mõista Toomas KarS § 232 lg 1 alusel esitatud süüdistuses õigeks;**
- **Tunnistada riiklik süüdistus alusetuks;**
- **Tagastada Toomasele konfiskeeritud vara;**
- **Jätta kohtukulud riigi kanda;**
- **Tagada kohtumenetluse avalikkus** kooskõlas PS § 24 lg 3 ja KrMS § 12 lg 1 nõuetega.